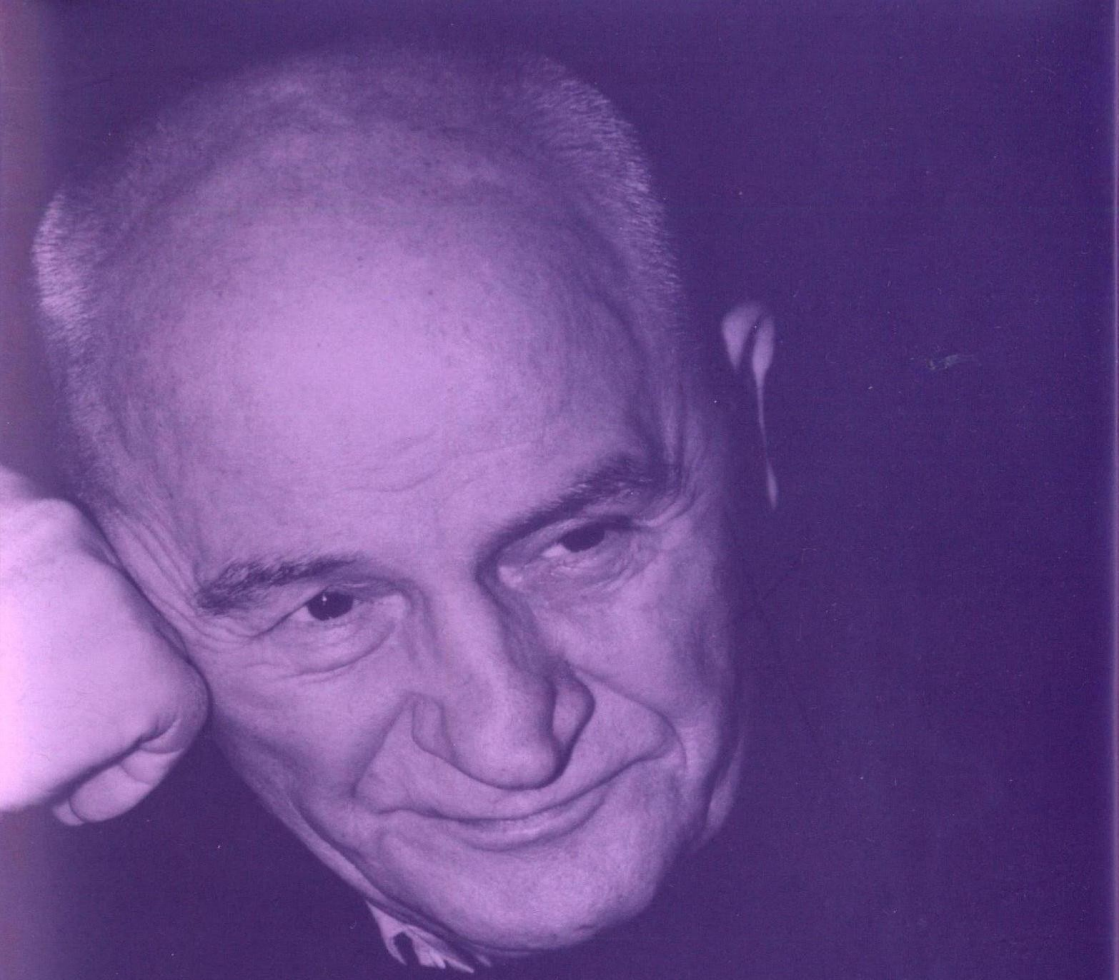

OCTAVIAN

PALER

Rugați-vă să nu vă crească aripi

POLIROM

OCTAVIAN PALER

Rugaţi-vă să nu vă crească aripi

Cuprins

Confesiunile unui semibarbar.....5

I Rugaţi-vă să nu vă crească aripi.....12
Rugaţi-vă să nu vă crească aripi.....13
Momentul Waterloo.....27
De la judecata lui Paris la Judecata de Apoi.....36
Pantera domesticită.....50
Un joc serios.....64
„Et în Arcadia ego!”.....87
Butoiul lui Diogene.....97
Oglindă retrovizoare.....106
„Per aspera ad astra”.....109
Amintiri dintr-o mahala.....114
Explorator polar.....118
Un amănunt.....120
Lecţie zadarnică.....121
Don Juan nu este spaniol?.....124
Capcane.....128
La Teba, mult după moartea sfinxului.....132
Un vers din Horaţiu.....135
Un tren spre Weimar.....138
„Errare divinum est”.....147
Fraţi siamezi.....149

II Discursuri imaginare.....151
Elogiul izgonirii din paradis.....152
Comentarii la războiul troian.....160
Bietul Oedip.....165
Discurs imaginar al lui Socrate după ce a fost condamnat.....169
Două discursuri imaginare ale lui Nero.....170
Discurs imaginar al lui Giordano Bruno în faţa tribunalului Inchiziţiei
.....174
Nu merită să vă înduioşaţi.....175
Decadenţa lui Don Juan.....178
Răzbunarea vulturului.....185
Moarte lui Pitagora!.....191

III Judecăţi şi prejudecăţi.....192

Turnul Babel.....193
Reabilitarea Evului Mediu.....195
Nimic prea mult?.....197
O enigmă a istoriei.....200
Schopenhauer la Veneţia.....203
Lecţia Romei.....205
Fascinaţia relativului.....207
Tiţian şi Carol Quintul.....210
Bătrânul leu rănit.....212
Surâsul Giocondei.....214
Surâsul lui Voltaire.....216
Bufonii lui Velázquez.....219
Un vis cu Pilat din Pont.....221
Publicul şi pantalonii lui Henry Miller.....222
Artistul şi arborele universului.....225
Despre Platon cu gândul la altceva.....229
Asta-i tot.....231
O definiţie sarcastică.....232
Oameni ciudaţi.....235
Judecăţi şi prejudecăţi.....237

IV Pagini răzleţe.....248
Într-o gară.....249
Zodia racului.....251
Perplexitate.....252
Aproape vară.....253
Contradicţie.....254
Violenţa calmului.....255

Octavian Paler s-a născut la 2 iulie 1926, în comună Lisa, judeţul Braşov.

Va urma, ca bursier, Liceul „Spiru Haret” din Bucureşti (1937-l944), făcând însă ultima clasă la Liceul „Radu Negru” din Făgăraş şi susţinând bacalaureatul la Sibiu, în 1945.

Este, concomitent, student la Facultatea de Litere şi Filosofie, respectiv Facultatea de Drept din Bucureşti (1945-l949). După absolvire, e recomandat de Tudor Vianu pentru a rămâne asistent la Catedra de Estetică, însă declină propunerea şi se angajează la Radiodifuziune.

Aici va fi corespondent special, apoi redactor-şef adjunct la redacţia culturală. Este corespondent Agerpres la Roma, câteva luni, la sfârşitul anului 1964, iar în următorii ani director general al Televiziunii Române (1965-l968), director general adjunct la Radio (1968-l970), redactor-şef la *România liberă* (1970-l983). Demis în 1983 din motive politice, se va pensiona medical în acelaşi an, reintrând în „arenă” odată cu Revoluţia din 1989, când devine director onorific al ziarului *România liberă.* Ulterior s-a aflat în aceeaşi postură la *Cotidianul.*

Scriitorul a debutat publicistic în 1958, cu versuri în *Luceafărul,* iar editorial, abia în 1970, cu volumul de poezii *Umbra cuvintelor* Urmează, pe linia jurnalelor de călătorie sau pe cea a literaturii parabolice, volumele care i-au dimensionat statură de important autor contemporan: *Drumuri prin memorie (Egipt-Grecia,* 1972, *Italia,* 1974; ediţia a III-a, Polirom, 2009), *Mitologii subiective* (1975; ediţia a III-a, Polirom, 2008), *Apărarea lui Galilei* (1978; Premiul Academiei Române; ediţia a III-a, Polirom, 2009), *Scrisori imaginare* (1979), *Caminante* (1980; Premiul Uniunii Scriitorilor; ediţia a III-a, Polirom, 2010), *Viaţa pe un peron* (1981), *Polemici cordiale* (1983; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un om norocos* (1984; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un muzeu în labirint* (1986), *Viaţa ca o coridă* (1987; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Don Quijote în Est* (1993; ediţia a II-a, Polirom, 2010), *Vremea întrebărilor* (1995), *Aventuri solitare* (1996; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Deşertul pentru totdeauna* (2001; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Autoportret într-o oglindă spână* (2004), *Calomnii mitologice* (2007).

În 2005 a primit Premiul *Opera Omnia* al Uniunii Scriitorilor. Octavian Paler a încetat din viaţă pe 7 mai 2007, la Bucureşti.

Confesiunile unui semibarbar

O lectură neatentă a piesei care deschide acest fals apel la mediocritate poate induce cititorul în eroarea de a considera discursul lui Paler o simplă lamentaţie pe marginea navalei barbarilor în cetate. E vorba despre aceeaşi eroare pe care o fac cei ce consideră conferinţele şi articolele lui Ortega y Gasset care compun *Revolta maselor* o ieremiadă îndreptată împotriva invaziei vulgului în teritoriul rezervat celor puţini, în arealul elitelor.

Nu, cele două texte trebuie privite cu maximă şi asemănătoare precauţie. Aceasta pentru că, pe de o parte, eseul care deschide volumul de faţă face parte din volumul *Polemici cordiale,* unde obiectul „agresiunii" este ridicat de la bun început la rangul unui partener civilizat de discuţie şi unde, pe de altă parte, vocea auctorială are în mod evident tendinţa de a-şi submina propriul discurs. La fel cum în eseul său y Gasset „descrie", obiectivează, constată (fără a putea afirma cu hotărâre că s-ar simţi măcar un strop pasional de amărăciune în acea constatare), eseul lui Paler abandonează din start arma cea mai eficientă a agresiunii intelectuale: ironia. Îndrăznesc să afirm însă că ironia ar fi, de fapt, o armă improprie lui Octavian Paler: ironia e accesibilă melancolicului puternic, de esenţă tare, celui care a asimilat bilă neagră, devenind una cu ea. Octavian Paler face, în schimb, o armă din propria slăbiciune. Cred că este unul dintre cei mai puternici intelectuali slabi pe care i-am citit vreodată. Timiditatea lui este evidentă din primele rânduri pe care le parcurgi: o timiditate îmbrăţişată cu luciditate (amintiţi-vă paginile în care

descrie primele zile la internatul bucureştean, din *Viaţa ca o coridă:* copilul îmbrăcat ca acasă, în Lisa, lipit de ziduri, încercând să devină una cu „mediul înconjurător”, dar oricând gata să sară, să sfâşie), o timiditate ranforsată de materia dură a orgoliului, de conştiinţa propriei valori.

Două siluete îşi dispută întâietatea simbolică (şi antagonică!) în acest eseu, ambele aflate însă la picioarele figurii tutelare, a umbrei luminoase ce ordonează ambiţiile şi năzuinţele vocii auctoriale: Napoleon Bonaparte. Cele două siluete, strajă unui Bruxelles turistic, sunt Contele de Egmont şi... Manneken Pis. Simboluri pe care Paler le utilizează pentru a pune în scenă înfruntarea sa preferată: trecut *versus* prezent. Paler face parte din galeria marilor pesimişti: e complet lipsit de acea orbire atât de necesară câteodată supravieţuirii. Privirea lui e întotdeauna îndreptată spre trecut, însă nu spre unul „glorios” (varianta banală a pesimismului), ci tocmai spre acela pictat în culorile înfrângerii. Napoleon e modelul urmat tocmai datorită episodului Waterloo, Austerlitzul este evitat cu tenacitate. Sfânta Elena e matca în care se formează adevăratele caractere, nu pântecele Măriei Walewska. De altfel, oximoronul, paradoxul sunt adevăratele instrumente de lucru pe care eseistul le cultivă.

„Ca să vedem câmpia unde s-a desfăşurat bătălia adevărată, am urcat pe o colină. Mai exact, pe o scară de beton. De sus, nu se vede însă nimic altceva decât un câmp gol. Ţi se arată o lunetă. Pentru a o folosi trebuie să introduci, fireşte, o monedă. Totul se plăteşte azi. Inclusiv iluziile. Dar nici prin lunetă nu se vede nimic. Şi ce-ar putea să se vadă? Am coborât. Din gheretă, portarul în uniformă ne-a strigat: «E mai uşor la coborâre, nu-i aşa?». Da, desigur. Şi pentru Napoleon a fost la fel.”

Nostalgia merge mână în mână cu luciditatea, urechea nu poate auzi zgomotele bătăliei, ochii nu se pot închide pentru a imagina dimensiunile epice ale înfrângerii, toate

simţurile sunt trase de tentaculele prezentului, cu ajutorul micilor sale maşinării, într-un peisaj poate dezolant, însă real. „în destinul nostru, ingredientul teribil îl constituie torenţiala şi violenta revoltă a maselor, echivocă, impunătoare şi de neîmblânzit ca orice destin. Încotro ne poartă? Spre un rău absolut ori spre un bine posibil? Iat-o aici, colosală, suspendată deasupra timpului nostru, ca un imens şi cosmic semn de întrebare, semn mereu echivoc, care are, într-adevăr, ceva de ghilotină şi totodată de spânzurătoare, dar care se străduieşte uneori să şi aducă a arc de triumf!”[1]

În acest echivoc al condamnării/acceptării cu indiferenţă trebuie căutată sursa tensiunii ce străbate eseurile de faţă. Sau, ca să folosim chiar simbolurile alese de Paler, între Egmont şi Manneken Pis. Ne amintim de replica lui Valéry, care prevedea, ca replică de secol XX a *Comediei umane* balzaciene, o Comedie a Bestialităţii... Ei bine, eseistul Octavian Paler nu e atât de categoric, tocmai pentru că are curiozitatea de a se apropia de Obiect, de a încerca să descopere absolut toate nuanţele care ar putea deturna condamnarea.

Mecanismul e de regăsit în cele mai bune pagini ale volumului: de la respingerea fără echivoc a coridei, gândirea execută volute demne de cel mai bun retor asianic, demonstrând atât lucrul, cât şi contrariul său. Corida este crudă, corida este nobilă, corida se supune totuşi unor reguli (scrise, vom afla cu surprindere) ce aduc o undă de dreptate în peisaj...

Dar poate cel mai frumos fragment, demn de proclamat *mise-en-abîme?* al volumului, e cel al comparaţiei dintre Parthenon şi zidul lui Temistocle, comparaţie între Frumos şi Utilitar, răsturnată însă de acea insistenţă a privirii, de curiozitatea despre care am vorbit: „Mai întâi mi-a atras atenţia zidul lui Temistocle,

[1] Ortega y Gasset, *Revolta maselor,* traducere de Coman Lupu, Humanitas, Bucureşti, ediţia a II-a, 2002, p. 51.

care se vede încă în apropiere. Zid ridicat în grabă, de frica invaziei perşilor, având toate caracteristicile menirii sale; îţi dai seama, chiar fără să ştii istorie, că a fost făcut nu de artişti, ci de luptători, cu unică dorinţă de a-l construi cât mai repede, cât mai înalt şi cât mai solid; nu există nici o preocupare estetică în el. Şi ce e mai normal decât să-ţi spui că în cazul Parthenonului lucrurile s-au petrecut invers? Că Parthenonul a fost ridicat nu de luptători, ci de artişti. Au dispărut în construcţia lui urgenţa, panica şi teamă. Apoi, am privit Parthenonul aşa cum nu se recomandă să vezi o operă de artă: din imediată apropiere. Şi am avut o revelaţie. M-am convins că templul nu mai e acelaşi când e privit de la baza coloanelor. Eleganţa ansamblului se risipeşte şi ai impresia că te afli lângă o citadelă, nu lângă un sanctuar".

Această încăpăţânare de a nu da verdicte, de a reveni, câteodată supărător, asupra aceleiaşi teme duce, în final, la descoperirea porilor de pe suprafaţa aparent marmoreană a statuilor, face ca mâna ce ridicase piatra să o aşeze la loc.

Să ne amintim cuvintele lui Julien Benda: „Numai că, la sfârşitul secolului al XIX-lea, s-a produs o schimbare esenţială: *cărturarii încep să facă jocul pasiunilor politice,* cei care alcătuiau stavilă în calea realismului popoarelor acum îl stimulează"[2]. Şi, dacă încercăm să le combinăm cu eseul lui Paler, care pune în scenă cei cincisprezece intelectuali francezi colaboraţionişti, aflaţi în pelerinaj spre Weimar, în plin război, ce chiasm sclipitor! Un pelerinaj spre inefabil, în slujba realismului istoric!

Am vorbit despre prezenţa fantomatică a unui Napoleon (uluitoare, deconcertantă pentru mine; dar, din păcate, gândirea mea mai are destul până a se deprinde cu acea privire „de aproape" paleriană) admirat în plină

[2] Julien Benda, *Trădarea intelectualilor,* traducere de Gabriela Creţia, Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 60.

strălucire a înfrângerii. Un alt personaj întors pe toate părţile, condamnat, analizat, admirat, plimbat de-a lungul istoriei şi prezent de-a lungul întregului volum este Don Juan: Paler revine la el pentru a-l opune omului comun, mai exact bărbatului, văzut de multe ori ca un cumul de defecte (apropo, mi se pare că Paler e fascinant de antimisogin pentru un intelectual român), fostul erou al Frumuseţii metamorfozat în amantul alintat „Pisoiu”... Tendinţa aceasta de a măsura cu centimetrul proiecţia umbrei zeilor de odinioară se găseşte în mai toate eseurile volumului: a se vedea mai ales dialogul vulturului lui Zeus cu un Prometeu uitat înlănţuit, în timp ce doar satirii mai populează Olimpul, mormânt gol. Paler priveşte spre trecut cu fascinaţia celui aflat în prezenţa Sacrului nemediat, însă acea privire periferică iscoditoare despre care vorbeam surprinde fardurile care curg de pe obrazul boit al prezentului.

Cuvintele lui Valéry din *Criza spiritului* i se potrivesc perfect: „Elam, Ninive, Babilon erau nişte vagi nume frumoase şi ruină totală a acestor lumi avea la fel de puţină semnificaţie pentru noi ca şi existenţa lor. Dar Franţa, Anglia, Rusia vor fi şi ele nişte nume frumoase.

Lusitania e şi el un nume frumos. Vedem că prăpastia istoriei este destul de încăpătoare pentru toată lumea. Simţim că o civilizaţie are aceeaşi fragilitate ca şi o viaţă. Circumstanţele care ar trimite operele lui Keats şi pe cele ale lui Baudelaire alături de cele ale lui Menandru nu sunt chiar de neimaginat; ele se află în toate ziarele”[3].

Şi oare cuvintele lui Valéry de la începutul secolului trecut nu-şi găsesc încheierea/izbăvirea în cele ale unui eseist român care vede cum trecerea lui Baudelaire alături de Menandru s-a încheiat deja, cum umbra lui Manneken Pis acoperă atât Parthe-nonul, cât şi Hotel Pimodan?

---

[3] Paul Valéry, *Criza spiritului şi alte eseuri,* traducere de Maria Ivănescu, Polirom, Iaşi, 1996, p. 260.

Nicoleta Sălcudeanu încheia foarte frumos prefaţa volumului *Polemici cordiale,* dorindu-şi că succesul lui Octavian Paler să devină din ce în ce mai firav, odată cu naşterea unei societăţi în care minciună să nu mai fie un mecanism. Da, suntem cu totul de acord în cazul lui Paler moralistul. Dar nu putem accepta sub nici o formă dispariţia unui Paler „semi-barbar”, aşa cum se autodefineşte: „Mă număr printre cei pe care grecii antici i-au îmblânzit şi i-au îmbolnăvit cu vorbăria lor despre frumuseţe, dar nu mi-am pierdut într-atât capul încât să nu văd ce se întâmplă cu mine. Am căzut prizonier în războiul troian, dar nu m-am predat cu totul nici până în ziua de azi. M-am îmbolnăvit de frumuseţe, dar n-am uitat urâtul, încă mai am nostalgia lui”.

Dacă privirea aruncată în viitor a Casandrei îi aducea acesteia moartea, privirea întoarsă spre trecut, pentru a-l pune mereu în oglinda strâmtă a prezentului, va condamna gânditorul, în orice societate, la singurătate.

Bogdan-Alexandru Stănescu

Iniţial, această carte trebuia să fie o simplă versiune românească a unui volum apărut în Franţa în 1991, alcătuit pe baza textelor alese de autor din volumele *Polemici cordiale* şi *Viaţa ca o coridă,* publicate în 1983 şi, respectiv, 1987. Ulterior, dorinţa de a o îmbogăţi în latura ei confesivă a impus mai multe adăugiri care au cerut, firește, unele renunţări, pentru a nu împovăra numărul de pagini.

I
Rugaţi-vă să nu vă crească aripi

Rugaţi-vă să nu vă crească aripi

Ce-am notat într-o zi de mai
în Grand-Place din Bruxelles

Din multe puncte de vedere, Grand-Place seamănă cu o scenă. Pătrunzi aici după ce ai rătăcit prin culisele străduţelor strâmte din jur; iar, pe margini, la mesele aşezate în faţa celor câtorva braserii din acest salon de piatră, clienţii devin pe nesimţite spectatori.

Spectacolul se schimbă mereu. Dimineaţa, piaţa e invadată de flori. Se vând şi păsări în colivii, cuiburi de păsări, seminţe pentru păsări. Natură la domiciliu. Suntem prea obosiţi să-l mai urmăm pe Rousseau. Şi prea grăbiţi în acelaşi timp. Am văzut asta şi la Waterloo.

Acolo erau multe cafenele. În mijloc, bineînţeles, o cafenea care se chema *Wellington.* Şi alta *Bonaparte.* Faţă în faţă. Fiecare vrea să ia clienţii celeilalte. Lupta continuă, deci.

Ca să vedem câmpia unde s-a desfăşurat bătălia adevărată, am urcat pe o colină. Mai exact, pe o scară de beton. De sus, nu se vede însă nimic altceva decât un câmp gol. Ţi se arată o lunetă. Pentru a o folosi trebuie să introduci, firește, o monedă. Totul se plăteşte azi. Inclusiv iluziile. Dar nici prin lunetă nu se vede nimic. Şi ce-ar putea să se vadă? Am coborât. Din gheretă, portarul în uniformă ne-a strigat: „E mai uşor la coborâre, nu-i aşa?”. Da, desigur. Şi pentru Napoleon a fost la fel.

Spre prânz, vânzătorii de flori din Grand-Place se

retrag. Păsările reintră în colivii. Nu mai rămân decât vânzătorii de baloane colorate şi mulţimea pestriţă a celor ce se plimbă, se fotografiază sau privesc altoreliefurile aurite de pe faţada primăriei sau edificiile (baroc flamand) care erau cândva casele diverselor corporaţii, de pe celelalte trei laturi ale pieţei. Unii stau pur şi simplu la soare. Sunt rare, se spune, zilele însorite aici. De obicei plouă sau e nor. Şi prin parcuri am văzut lume multă. Toţi vroiau să profite de această duminică frumoasă, să evadeze în natură, cu toate că nu evadau decât într-o seră. Rousseau e din ce în ce mai anacronic. Numai Rastignac e din ce în ce mai actual. „Între noi doi...” Dar nu, el şi-a schimbat provocarea.

Rastignac, la Bruxelles, e un copil de bronz care face pipi spre hazul echivoc al turiştilor ce merg, undeva foarte aproape de Grand-Place, să vadă celebra sculptură ajunsă mascota oraşului şi proliferată în toate suvenirurile posibile: Manneken Pis. O fântână şi o legendă. Un ştrengar durduliu, imaginat parcă de Rubens, întreţine prin gestul său necuviincios bună dispoziţie a celor care privesc jetul de apă cu pricina, ce-i stropeşte uneori. Când suflă vântul.

„Vântul suflă unde vrea”, aşa scria pe coperţile unor caiete roz pe care le-am văzut tot azi. Intrasem în catedrala Sacré-Cœur. Un tânăr cu o ghitară cânta acolo acompaniat de altul la flaut, de o fată aplecată peste o pianină şi de un cor alcătuit numai din adolescenţi. Aveau, toţi, în faţă, acele caiete cu foi roz pe care era copiat la xerox textul recitativelor şi al corului. Am ascultat ce zicea, aproape şoptit, solistul: „Să uităm câteva clipe obişnuita agitaţie a celor care se încrucişează pe trotuare, care se grăbesc să traverseze, care se înghesuie la porţile magazinelor, care se înghiontesc la intrarea în metrou, care se îmbrâncesc peste tot. Să facem să tacă această forfotă ca să auzim glasul speranţei...”.

Nu departe de mine, un grup de adolescenţi, arătând

cu totul altfel decât cei de la Sacré-Cœur, s-au aşezat jos, pe trotuar. Sunt mai multe fete decât băieţi. Aproape toate blonde. Băieţii fac glume şi râd. Fetele cântă. Pe urmă se plictisesc. Izbucnesc şi ele în râs.

În acest timp la Waterloo vizitatorii privesc prin lunetă.

Şi foarte aproape de aici, un băieţel de bronz face pipi peste toate Waterloo-urile noastre.

Secolul XX: între rugăciuni şi Manneken Pis.

Un adolescent se apropie de mine. Se uită pe o bucată de hârtie şi mă întreabă:

— Scuzaţi-mă, domnule, ce este o tetralogie? Recunosc, nu mă aşteptam să mi se pună o

Asemenea întrebare. Îi explic. Îi vorbesc despre Eschil, despre *Orestia* şi *Prometeu.* Se uită la mine. Eschil? *Orestia?* Renunţă să mai întrebe altceva.

— Merci, monsieur.

Da, merci. Merci micului neruşinat care face pipi. Merci celor care cântă la Sacré-Cœur. Merci celor care urcă scara la Waterloo. Merci celor care o coboară. Merci celor care mor. Merci celor care se nasc. Merci celor care au venit să vadă Grand-Place. Merci celor care n-au văzut-o niciodată.

Clădirea primăriei e chiar în faţa mea. E cel mai vechi şi mai impunător edificiu din Grand-Place. Aripa dreaptă e în mod vizibil mai scurtă decât cea stângă şi legenda pretinde că, descoperindu-şi greşeala de calcul, arhitectul s-a aruncat din turn pentru a-şi ispăşi vina. Pe atunci încă mai erau naivi care credeau că nu e bine să se prezinte nepedepsiţi în faţa Judecăţii de Apoi.

Piaţa îmi pare acum o imensă corabie de piatră pe care toţi cei de aici suntem îmbarcaţi. „De unde venim? Ce suntem? Încotro ne îndreptăm?” Iată că-mi pun din nou întrebările lui Gauguin. Merci, domnule Gauguin.

Cei de la mese beau bere.

— Plata, vă rog.

Un chelner face nota unor consumatori care pleacă şi se întoarce spre mine:

— Domnul ce doreşte?

Sunt gata să întreb ce este o tetralogie.

— Rien. Merci.

Cum scria în afişul pe care l-am văzut la Sacré-Cœur? *Je perds mon temps. Tu perds ton temps. Tout le monde y gagne?*

În această piaţă a fost decapitat Egmont. Pe o placă de bronz scrie: *„Devant cet édifice furent décapités le 5 juin 1568 les comtes d'Egmont et de Harnes, victimes du despotisme et de Vintolérance de Philippe II”.* Egmont nu era tânăr, cum spune Goethe. În realitate, el avea în momentul executării sale patruzeci şi cinci de ani şi era tatăl a nouă copii.

Dar pe cine mai interesează asta?

O maşină veche trece prin piaţă.

Câţiva porumbei ciugulesc grăunţe. Sunt numai câţiva. Lipseşte regia ornitologică de la Veneţia.

Orologiul din turnul primăriei anunţă orele, jumătăţile de oră şi sferturile. Sau poate secolele.

Din Declaraţia drepturilor omului, glumea Baudelaire, lipsesc dreptul de a contrazice şi dreptul de a pleca. Unde să ne ducem plecând de aici, din Grand-Place? Să-l vedem pe Manneken Pis? La Sacré-Cœur? Sau la Waterloo? Acum trece o trăsură. Vizitiul n-are nici o ţintă. Aşteaptă un client care să-i indice o adresă, un ţel. Dar noi ce aşteptăm? Cine e clientul nostru? A, da, noi îl aşteptăm pe Godot. Godot e clientul nostru. Va veni şi ne va şopti o adresă. Ne va da un ţel.

Până atunci să privim în jur. Tot n-avem altceva mai bun de făcut. Să notăm totul. Fără gânduri. Ne vom gândi mai târziu la semnificaţii. Deocamdată, jos semnificaţiile! Trăiască detaliile goale! Ele domnesc aici. Ca şi pe câmpia de la Waterloo.

O femeie îşi plimbă căţelul.

De ce există oare un indicator de circulaţie în mijlocul pieţei? Ce dirijează? În nici un caz paşii celor care se plimbă.

Florile au dispărut cu totul.

Privesc statuetele din altoreliefuri. O lume de piatră care nu se mai roagă, nici nu râde. Stă mută între rugăciunile de la Sacré-Cœur şi acel necuviincios de bronz care atrage mai mulţi curioşi decât muzeul de artă.

Am văzut la muzeu un tablou de Bruegel: *Prăbuşirea lui Icar.* Pe un ţărm, în mijlocul turmei sale, un păstor stă cu spatele la mare şi priveşte cerul. Un cer gol. În apropiere, un om ară, aplecat deasupra brazdei întoarse de plug. Pentru el cerul nu există. Un al treilea personaj aflat pe ţărm stă aplecat deasupra apei ca şi cum şi-ar examina imaginea reflectată în mare. În acest timp, dincolo de nişte corăbii ce plutesc liniştite, un trup se îneacă. E ultimul pe care-l descoperim pe suprafaţa tabloului. Deasupra apei se mai zăresc picioarele goale, gata să se afunde şi ele în nepăsarea luminoasă a mării.

Icar se prăbuşeşte, deci, în indiferenţa generală. Nimeni pe ţărm n-are timp de compasiune. Fiecare îşi vede mai departe de treburile lui, de parcă nimic nu s-a întâmplat. Dacă vreunul din cei trei a auzit ţipătul zburătorului, îşi va fi zis că fiecare trebuie să plătească singur pentru nebuniile lui.

Aud pe cineva întrebând, un american, probabil, după accent: „Egmont? Cine a fost Egmont?”. Poate că într-o zi ne vom întreba privind pânza lui Bruegel: „Icar? Cine a fost Icar?”.

Sub soarele care arde, un poliţist cu braţele încrucişate priveşte, de pe trotuar, piaţa. O clipă mi-l închipui în locul lui pe ducele de Alba privind decapitarea lui Egmont şi nemulţumit de ceva. Înţeleg. În cea mai adâncă înfrângere a omului există ceva care nu depinde de cel care l-a înfrânt. Consimţământul victimei. Şi câtă vreme acest consimţământ lipseşte, învingătorul cel mai vanitos se simte limitat şi frustrat, destinul cel mai implacabil încetează de a fi atotputernic, un „da” suspinat care nu vine lasă opera lui imperfectă.

Ei bine, orice s-ar întâmpla, ne rămâne măcar asta: să

nu ne dăm consimţământul.

Un bătrân conversează cu porumbeii. Singurele păsări care au rămas de azi-dimineaţă.

Poliţistul stă în acelaşi loc.

Trecut de amiază, soarele începe să coboare încet. Se micşorează partea însorită a pieţei. Umbrele se alungesc uşor. Întrebările încep să se audă mai clar. Dar nu, nu-mi dau consimţământul.

Un tânăr, singur, citeşte aşezat pe trotuar. Altul pictează.

Două călugăriţe care trec. Îmi aduc aminte de Sacré-Cœur.

Un căţel care face pipi. Îmi aduc aminte de Manneken Pis.

O maşină a poliţiei. Apoi o maşină a Salvării. Salvare? Nu există salvare. Singura soluţie e să fim păziţi. Dar cine ne păzeşte? Poliţistul care stătea pe trotuar a dispărut. Suntem singuri.

Şi dintr-odată orologiul sună din nou. Anxios. A, nu, putem să fim liniştiţi. Poliţistul a reapărut. Se uită la tânărul care pictează. Stimaţi artişti, continuaţi să lucraţi liniştiţi, poliţia veghează, între cei care se roagă pentru voi şi cei care au vocaţie de Manneken Pis, rămâneţi calmi şi meditaţi la condiţia umană. Acesta e Waterloo-ul vostru. Poate veţi avea norocul şi, într-o zi, se va instala o lunetă prin care doritorii, plătind o taxă oarecare, vor privi spre ceea ce aţi fost fără să vadă nimic.

Poate că, într-adevăr, orologiul din turn nu anunţă orele, ci secolele. Dar dacă ar da cineva arcul înapoi? Ne-am trezi, brusc, martori ai decapitării lui Egmont. Şi mi-i închipui pe toţi de aici martori la execuţie. Mâncând îngheţată, bând bere, discutând, cântând, în vreme ce capul lui Egmont se rostogoleşte şi poliţistul a recăpătat trăsăturile ducelui de Alba.

Un duce de Alba ştie, fără îndoială, că un om raţional e mai uşor de redus la tăcere. Frica este mai ales o boală a celor care gândesc. În vreme ce un om al pasiunii, ca

Egmont, poate ignoră faptul că puterea există. Raţiunea e ca o piaţă luminată în care de la ferestrele poliţiei şi de pe acoperişuri se vede totul. Orice gest, orice mişcare. Dar în spatele pieţei, în cotloanele întunecoase ale pasiunii, ce se întâmplă? Orice e incontrolabil e, pentru ducii de Alba, suspect. Ei nu-şi pot permite, aşadar, să fie îngăduitori cu unul ca Egmont.

Porumbeii zboară inocenţi. Sunt singurii inocenţi. Noi toţi suntem vinovaţi. Unii mai puţin, alţii mai mult. Să cerem iertare? Cui? Adolescenţii de la Sacré-Cœur o cer lui Dumnezeu. Dar Dumnezeu...

— Pardon, monsieur, mă întrerupe cineva...

Nu continuă. Dacă mă întreabă ce fac aici? Ce-aş putea răspunde? Că notez tot ce-mi trece prin minte? Nu e oare un abuz? *Cogito, ergo sum* e o deviză total anacronică. Şi, adesea, suspectă. Filosofia băieţelului de bronz e mai sănătoasă şi te scuteşte de plictiseli. Dacă reuşeşti s-o aplici. Dacă nu... Dar, în definitiv, de ce-ar fi atât de greu? Secolul nostru ne apără din ce în ce mai mult de obligaţia de a gândi. Într-un magazin din apropiere am văzut scrisori gata tipărite şi puse pe categorii, ca sortimentele de detergenţi. Scrisori de dragoste *(Deplus en plus, je m'aperçois que mon soleil c'est toi. Tu me manques...*), scrisori pentru prieteni *(L'amitié qui nous lie rend la vie plus agréable. Des amis comme nous îl n'y en a pas beaucoup...},* scrisori de trimis cuiva care se află în convalescenţă *(Sachez combien je pense à vous. Je suiş bien triste quand vous...},* în sfârşit, pentru toate împrejurările. Nu mai e nevoie să gândeşti. E destul să alegi ceva care să ţi se pară convenabil. Am văzut, în acelaşi magazin, inclusiv un raion cu definiţii ale dragostei pentru uzul celor comozi sau lipsiţi de imaginaţie. Dragostea este:

- un buchet de flori de câmp;
- a aştepta cu aspiratorul până se termină meciul;
- a fi buiota lui când el nu se simte bine;
- o lumină care arde în tine şi care nu trebuie să se

stingă niciodată.

Asta îmi aduce aminte de inscripţiile de un umor dubios de pe suvenirurile din San Marino:

„Eva făcută din coasta lui Adam a început imediat să i le mănânce pe celelalte”.

Sau:

„Iubirea e un turnir”.

În Evul Mediu seniorii aveau măcar stil. Astăzi, vasalii au devenit valeţi, iar seniorii sunt adesea pe măsura lor. Alchimiştii au devenit şperţari.

Cavalerii, banali intriganţi. Lupta se dă de obicei în absenţa adversarului, cruciaţii au uitat pentru ce s-au înrolat şi nimeni nu mai ştie să admire. Manneken Pis şi „Vântul suflă unde vrea”.

Un motociclist trece cu farul aprins. E 17 şi 13 minute. Soarele arde încă, n-a coborât dincolo de turnul primăriei şi totuşi motociclistul are farul aprins la motocicletă. Nu-i foloseşte la nimic. Dar astfel iese din comun. Atrage atenţia asupra sa. În fond, poate că asta facem cu toţii.

Noaptea, unii înghit flăcări aici, tot ca să atragă atenţia asupra lor. Am auzit de o nuntă cu miri goi şi martorii la fel. Tot ca să atragă atenţia asupra lor. Îi admir pe greci pentru că nu erau ipocriţi şi arătau trupul gol. Pe ţărmul mărilor, Afrodita n-avea nevoie de nici un jurnal de mode. Îi ajungea gloria trupului ei. Şi numai un cardinal stupid putea să fie indignat de trupurile goale ale lui Michelangelo din *Judecata de Apoi* şi să ceară să fie îmbrăcate. Adică, vroia el să spună, nu ne putem prezenta oricum în faţa Judecăţii de Apoi, trebuie să fim îmbrăcaţi decent când ne primim pedeapsa. Dar nunta cu miri goi şi martori goi mi se pare de un exhibiţionism la fel de stupid. Nu pot concepe *Marseilleza* cântată de o fanfară compusă din instrumentişti în pielea goală. Trupul trebuie să ştie când să se ascundă. Ar fi ridicol să-i opunem lui Schopenhauer profesori de filosof ie făcând nudism în amfiteatre.

Manneken Pis este numai un copil hazliu. Deşi faptul că el a fost răpit de atâtea ori şi că unul din regii Franţei l-a decorat cu ordinul Sfântul Ludovic spune, parcă, mai mult.

Un taxi „liber” pătrunde printre turişti în patrulaterul de piatră. Nimeni nu-l ia în seamă. Nimeni nu strigă: „Taxi!”. Secolul nu se mai grăbeşte. Secolul este numai indiferent. Je m'en fiche.” Ce-mi pasă? Spune acest secol.

Că martorii din tabloul lui Bruegel.

Sau ca micul vagabond de bronz care-şi continuă ispravă.

În sfârşit, mi-am găsit un loc mai comod. Pe un scaun rămas liber la una din mese. Sunt chiar în spatele consumatorilor.

Un ziar de după-amiază anunţă o crimă oribilă, petrecută în pădurea La Roche. Două tinere ucise. Găsite de un pădurar. Una împuşcată în tâmplă. Alta, în colţul gurii. Cam douăzeci de ani fiecare. Nici o hârtie de identitate. Peste blugi, una purta un pulover grena. Alta, o vestă de piele de culoarea antracitului.

În sala mare a primăriei se desfăşoară o dezbatere internaţională despre pace. Cine e pentru? Cine e contra? Cine se abţine? Între timp pericolul de război creşte. Toţi ştiu asta. Dar se consolează cu ideea că pacea e un lucru bun.

Pe stradă nu te întreabă nimeni dacă eşti „pentru” sau „contra”. Dar în vitrina unei librării am văzut o carte pe coperta căreia scria: *Violenţa calmului.*

Când am venit spre Grand-Place, pe una din străduţele înguste, ca un gang, din jurul pieţei, un tânăr îşi dezbrăcase bluză de la blugi, o aşezase jos, pe capacul ghitarei şi, rezemat de zid, cânta. Avea o faţă imobilă, absentă. M-am oprit la câţiva paşi şi l-am privit. Eram singurul care-i dădeam atenţie. El cânta totuşi imperturbabil. Când a terminat cântecul, a luat paharul cu bere pe care-l pusese jos lângă capacul ghitarei şi l-a dus la gură. S-a oprit atunci o clipă, s-a întors spre mine şi a

zâmbit: „A votre santé, monsieur”.

Mai târziu l-am văzut însoţit de o fată. Se opriseră să-i asculte pe alţi ghitarişti. Stătea cu capul înclinat, cu aceeaşi mască impenetrabilă pe obraz. La un moment dat s-a smuls din această încremenire, i-a spus ceva fetei care-l aştepta tăcută, probabil „hai”, şi au plecat împreună pe o străduţă. I-am văzut pierzându-se prin lumea din Grand-Place. Şi iarăşi mi-am amintit de Baudelaire şi de dreptul de a pleca. Unde? În Grand-Place? Şi apoi? Oricum, merci, domnule Baudelaire. Nu putem sta pe loc. Merci.

Ziarele de după-amiază anunţă şi alte ştiri. Un răufăcător prins a fugit chiar din proces. Unul din complicii săi aranjase să i se pună un pistol sub bancă. Afară îl aştepta o maşină. Poliţia a ajuns maşina din urmă şi a ciuruit-o cu gloanţe... La Sacré-Cœur nu s-au auzit, probabil, împuşcăturile ca să tulbure corul... în jungla filipineză a fost găsit un om, la 16 kilometri sud de Manilla. Se crede că este un soldat japonez dispărut cu 36 de ani în urmă, care s-ar fi căsătorit cu o femeie din tribul Mangyan, având mai mulţi copii cu ea. Reporterul care l-a întâlnit a precizat că fostul soldat japonez nu i-a răspuns decât prin cuvântul care indica numele tribului „Mangyan, mangyan”. Poate că şi-a îngropat în junglă memoria şi nu mai vrea s-o trezească la viaţă... La Waterloo o tavernă se cheamă *Leş Allies S.A...* înainte de război, Europa şi-a căutat scăparea într-un compromis care n-a fost până la urmă decât o complicitate. Compromisurile sfârşesc aproape totdeauna în complicitate. Şi cele pe care le încheiem cu noi înşine. Şi dacă nu orice eşec are la origină un compromis, cele mai triste eşecuri sunt, probabil, cele pe care le meritäm. Devenim complici cu decepţiile noastre.

„Oui?” „Non?” „Abstention?” Tresar. Ar trebui să dau un răspuns. Şi între timp am uitat care a fost întrebarea. N-am altă soluţie, deci. Mă abţin. Cu toate că, vai de singurătatea celui care nu poate opta. El se află deja pe

Golgota. „întindeţi braţele, monsieur. N-o să vă doară. Merci.”

Nu, nu sunt calm. Şi totuşi... E ceva care nu merge în această logică. Asasinii fetelor din pădurea La Roche, dacă vor fi prinşi, vor trebui să mărturisească. Dar cei care nici nu citim reportajul crimei? Ne-am plictisit de atâtea crime. Ucigaşii pot fi, prin urmare, liniştiţi. Pot conta pe noi. Pot să-şi încarce pistolul. Există multe şanse să nu fie prinşi. Şi dacă vor fi prinşi, există multe şanse să fugă din sala de judecată. Şi dacă fug mai repede...

Dar noi? Între larve şi metafizică ar trebui totuşi să alegem un drum. Sau între cei care cântă la Sacré-Cœur şi Manneken Pis. Pietrele unde a căzut capul lui Egmont. Sau câmpia de la Waterloo. N-avem ce face, trăim înlăuntrul istoriei şi trebuie s-o facem mai bună sau să pierim odată cu ea. Nu există ucigaşi în metafizică. Nietzsche? Asasinatul lui Nietzsche a fost o glumă pe lângă crimele din acest secol. Nimeni n-a fost aruncat în închisoare pentru că Nietzsche l-a ucis pe Dumnezeu. În schimb, Doamne, câţi au îngrăşat pământul... Cine e pentru? Cine e contra? *Pas d'objections?* Aplauze. La Sacré-Cœur corul cântă. Manneken Pis îşi continuă gestul indecent. *Il pisse toujours.* Între cântecele evlavioase şi susurul apei aplauzele se opresc. Toţi sunt mulţumiţi. Se pot felicita reciproc. Şi-au făcut datoria vorbind despre pace. Acum războiul poate începe. Se aude Dalida cântând la un tranzistor.

M-am adresat vânzătorului:

— Am văzut ieri la dumneavoastră o carte. Se chema *Violenţa calmului.* Aş vrea s-o cumpăr.

— Dacă nu mai este unde aţi văzut-o înseamnă că s-a vândut, domnule. Îmi pare rău.

— Merci.

Afroditele surâd pe coperţile albumelor. Numai Afrodita lui Magritte are o pată de sânge pe obraz. Ca fetele din pădurea La Roche.

Sau poate că nu mai există statui curate.

„Nu mă atingeţi”, scria pe un copac bătrân în parc. Inscripţia se afla pe o tablă bătută în cuie. Piroane groase care au străpuns copacul. Aşa s-a întâmplat şi cu Arhimede pe plajă de la Siracuza unde desena cercuri pe nisip. În clipa când a strigat „Nu te atinge de cercurile mele”, centurionul roman căruia i se adresase l-a străpuns. Oamenii abia mai au timp să audă strigătul prin care cer să nu fie atinşi. În clipa următoare sunt asasinaţi.

Dacă mă întreabă cineva: „Scuzaţi-mă, domnule, ce este condiţia umană?”.

Abia acum văd ce pictează tânărul spre şevaletul căruia se uita mai devreme poliţistul. Un număr de dresură de circ.

Şi, în timp ce privesc, îmi imaginez animalul, cândva sălbatec, care se teme de biciul dresorului şi ascultă porunca. A uitat pădurea în care a trăit în libertate. S-a învăţat cu aplauzele, cu reflectoarele şi cu pocnetul biciului. Sare prin cercul de foc la comandă. Face tot ce i se cere. În fiecare zi acelaşi spectacol, aceleaşi aplauze şi aceeaşi întoarcere în cuşcă. Numai noaptea aude parcă un vânt ciudat: murmurul stins al libertăţii. Adoarme târziu şi, a doua zi, abia la al doilea pocnet de bici dispare orice urmă de tristeţe...

Câţiva turişti trec sugându-şi preocupaţi cornetele de îngheţată. Un ghid le dă lămuriri arătându-le aripa dreaptă din clădirea primăriei. Nu aud ce spune. Le vorbeşte, probabil, despre arhitectul care s-a aruncat din turn.

Unde am mai văzut asemenea scene? A, da, la Waterloo. Jos, în muzeu, se află acolo o pictură circulară care redă bătălia şi pe care lumea o priveşte ronţăind ciocolată de la bufet.

Mi s-a făcut foame. Dacă aş avea bani, m-aş aşeza la o masă. Dar n-am.

Lui Monet, care a pictat de atâtea ori faţada catedralei din Rouen, i-ar fi plăcut cu siguranţă să picteze şi faţada

primăriei din Grand-Place la diverse ore ale zilei. Dimineaţa. După-amiaza. Mereu aceeaşi şi mereu altă.

Nici eu nu mai sunt acelaşi de azi-dimineaţă. Am mai îmbătrânit. Ar fi poate timpul să-l revăd pe Manneken Pis. Ca să nu devin melancolic.

Fără nici o noimă, îmi amintesc ce povesteşte Cocteau despre cura de dezintoxicare de opium. Fumase zece pipe pe zi. Apelase la acest echilibru artificial ca să se opună unui dezechilibru nervos. Cel puţin aşa se plângea. Oare dacă aş fi avut ocazia, aş fi fumat vreodată opium? Nu cred. Mi-ar fi fost frică, probabil. Frică de consecinţe, întotdeauna m-am temut de consecinţe. Au fost multe lucruri în viaţa mea pe care nu le-am făcut nu pentru că le socoteam rele. Poate nici nu erau. Dimpotrivă. Dar m-am temut de consecinţe. Şi mă gândesc din nou cu ciudă la puşlamaua de bronz.

Un alt grup.

Un alt ghid.

Aceleaşi explicaţii despre capul lui Egmont.

Pe marginea pieţei se bea bere. Se stă la soare. Se cântă. Se doarme. Se speră. Nu, asta nu. Speranţa este invocată în alte părţi. „în acest timp pe trotuare...", cânta corul de la Sacré-Cœur, în acest timp în faţa pieţei care se goleşte, încerc să mă conving că poţi să surâzi fără să fii un imbecil. Totul, îmi zic, e să-ţi găseşti în orice situaţie justificări, să ai grijă exclusivă a micii tale afaceri cu viaţa. Într-o lume în care atâtea lucruri te împing la indiferenţă, poate că asta nici nu e prea greu...

Chiar. Puţină voinţă, domnilor. Merci. Acum e bine. Semănăm toţi cu cei care îşi văd de treburi în tabloul lui Bruegel în vreme ce Icar se scufundă în mare. Dar cine e Icar? Nu ştiţi? Nu vă faceţi probleme. N-are importanţă. Poate că a fost omul din jungla filipineză.

Piaţa e aproape goală acum. Urmează un antract. După aceea va începe alt spectacol. Cel de seară.

Până atunci, „à votre santé, messieurs". Şi câtă vreme puteţi să surâdeţi, plimbaţi-vă liniştiţi între caietele roz şi

băieţelul rubicond care face pipi. Chiar dacă aţi văzut tabloul lui Bruegel, nu uitaţi în ce secol suntem. Rugaţi-vă numai să nu vă crească aripi.

mai 1980

Momentul Waterloo

Scrisoare din partea unei necunoscute (I)

Domnule, sunt singură în noaptea de Anul nou. Şi n-am decât două soluţii. Ori mă sinucid, ori scriu cuiva ca să-mi omor timpul. Şi cum a doua perspectivă mi s-a părut mai convenabilă, cel puţin deocamdată, m-am apucat să vă scriu. De ce dumneavoastră? Ei da, aici nu e chiar o simplă întâmplare. Dar o să înţelegeţi pe parcurs, poate. Din moment ce m-am hotărât să-mi descarc sufletul, s-ar putea să vreau să vă şi conving. Mai ales că ştiţi cum se întâmplă. Nu suporţi să fii singur într-o asemenea noapte, când toată lumea râde şi petrece, şi gata prostia. Un pumn de somnifere, radioul cântă sau, mă rog, se poate găsi un alt mijloc, tot din astea laşe, care presară drumul spre moarte cu flori şi minciună.

Ca să vă spun drept, într-o vreme mă familiarizasem cu ideea. Îmi trebuie, îmi ziceam, doar doza bine calculată, seringa şi o venă bună. Odată am vrut s-o şi fac. Reuşisem ceva foarte important, să mă detaşez de toate. Şi cum stăm aşa, întinsă în pat, privind prin întuneric spre dungă luminoasă a uşii, la radio a început să cânte aria lui André Chénier. Arie minunată despre iubire într-o epocă în care dictatura iacobină secera sufletele deopotrivă cu capetele. Am ascultat vrăjită aria şi am făcut o amânare pe care, apoi, uneori am regretat-o. Cum să vă explic? Pe lângă panica pe care ţi-o dă moartea, intervin o mulţime de gânduri. Îţi pasă de cum vei arăta după, de faptul că-i

deranjezi pe medici, de cei apropiaţi cărora le faci greutăţi. Cam multe încurcături. Şi câte comentarii după aceea, care nu vor avea nici o legătură cu sufletul şi problemele tale.

Ce a priceput, de pildă, lumea din sinuciderea unei prietene, Laura, care s-a spânzurat? Am ţinut la fata asta. Era frumuşică, simţitoare, cochetă şi nu era proastă deloc. Avea un bărbat care o iubea şi l-a părăsit pentru un pictor care arăta ca un cowboy. Dar unul lipsit de caracterul cowboy-ilor care, se ştie, sunt aspri, bădărani, naivi şi curajoşi. Ăsta nu era decât bădăran. După un timp Laura s-a spânzurat. Şi nu m-a mirat atât gestul, cât mijlocul pe care l-a ales. În ce priveşte gestul, am găsit o explicaţie. Îşi dăduse seama că a mizat rău. Pentru că ea nu făcea parte dintre cei care sunt prudenţi şi îşi păstrează o rezervă; ca jucătorul care îşi lasă măcar bani de taxi, să se ducă acasă de la cazino după ce s-a ruinat. Nu, ea făcea parte dintre cei care pun pe masă şi mărunţişul; care îşi întorc buzunarele pe dos şi nu-şi mai lasă nici o rezervă; care îşi ard punţile de întoarcere şi nu mai au decât speranţa din faţa lor; dacă o pierd, rămân fără nici un rost pe lume; nu au de ce să se agate. Dar dacă s-a hotărât să moară, de ce a ales să se spânzure? Unica ei ocupaţie esenţială au fost hainele frumoase, cochetăria, cosmeticalele. Înţeleg să se spânzure cineva care nu-şi iubeşte trupul. Unuia care n-a avut niciodată tentaţia de a se admira îi vine mai uşor, bănuiesc, să-şi aşeze frânghia de gât. Dar cum să facă acelaşi lucru cineva care s-a privit de atâtea ori cu plăcere în oglindă, care şi-a îndreptat cu grijă fiecare râd, speriindu-se de fiecare dată şi fugind la cosmeticiană, cineva pentru care o cută pe frunte era un abis? Asta, zău, e mai greu de priceput. Eu m-am gândit că suferinţa ei a fost atât de atroce încât a avut nevoie să simtă durerea cărnii. Trebuia să pedepsească, vai, ce iubea mai mult. Trupul ei o trădase, trebuia să şi-l pedepsească. Nu suportase nici un râd, trebuia să se acopere de toate ridurile morţii.

Gelozie, au zis tâmpiţii, deoarece cowboy-ul începuse să umble cu altele. O, nu. Din gelozie, zic eu, nimeni nu-şi pune gâtul în laţ. Eventual găseşte pe altul şi aşteaptă să-i treacă. Nu, nu cred că a fost gelozie. Nu de asta s-a sinucis Laura. Ea n-a putut probabil să trişeze, n-a vrut să transforme căsătoria în cantină sau casă de nebuni, deşi „trişorii câştigă totdeauna", spunea un cowboy.

Sper că ne-am înţeles, prin urmare, domnule. Puteţi să ridicaţi din umeri, dacă aveţi chef, dar să nu-mi puneţi întrebări despre cum am ajuns să fiu singură într-o asemenea noapte şi să-mi expun ideile unui străin. Sau în parte străin. Pentru că v-am citit, domnule, şi cam ştiu în ce ape vă scăldaţi. La drept vorbind, tare aş vrea să pot fi şi eu atât de naivă, să pot crede şi eu, ca dumneavoastră, în ce ziceau grecii despre fericire. Dar nu pot.

De altfel, viaţa mea nu e deloc pasionantă. Cei mai mulţi zic: „Viaţa mea, ce roman!". Eu nu pretind asta. Ce roman să iasă din ce am trăit eu? Prostii, domnule. Să lăsăm literatură în pace. Sunt o persoană atât de insignifiantă încât sunt deopotrivă de neimportante şi hotărârile mele şi slăbiciunile mele. Şi apoi mi-aş uza şi mai mult inima. Şi aşa nu mă mai poate ajuta ea mult. N-are rost s-o stresez în plus, povestindu-vă o viaţă destul de goală. Viaţa unei femei oarecare, ciopârţită la trup şi la suflet. Pe deasupra nu mai sunt nici tânără şi am alte idei decât dumneavoastră.

Da, domnule, în anul care se încheie am descoperit că inima mea nu mai rezistă. A rezistat cât a rezistat şi acum gata. Dă semne de oboseală. N-aţi observat că slăbiciunile oamenilor se găsesc chiar în forţa lor? Din fericire, logica mea e ca o plasă cu multe ochiuri rupte. Mai am pe unde scăpa. Trăiesc, deci, şi tocmai am ascultat un concert de Vivaldi. Vivaldi în noaptea asta? O să vă întrebaţi. Da, Vivaldi. Muzica lui cu parfum vechi şi proaspăt mă face să mă simt că într-un miez de vară, în miez de copilărie, prin pădurile unde mă jucam, păduri ce mi s-au părut totdeauna mai apropiate decât o locuinţă.

Ce păcat că s-au terminat. Şi muzica lui Vivaldi. Şi copilăria.

În ultima vreme n-am făcut decât asta. Am ascultat muzică şi am citit. Conversaţiile mă agasează. Despre ce să vorbesc? Alţii îşi fac castele în Spania, iar eu mă laud cu bolile. Fiecare cu ce are. Şi, la urma urmei, dracu s-o ia de viaţă. Eu nu sunt dintre cei care pot să scoată şi din suferinţă un avantaj. Am văzut din ăştia destui la spital. Cum se apropia ora vizitelor, feţele lor deveneau sobre, importante, şi apoi reproşurile curgeau: „De ce n-aţi venit mai repede?" „Uite ce spun ultimele analize"... O, dacă trebuie să te milogeşti astfel pentru puţină atenţie, mai bine singură la o răscruce de vânturi.

Sau poate că îţi trebuie vocaţie chiar şi pentru a-ţi îngriji sănătatea. Eu n-o am. Mă gândesc că, oricum, biletul meu de plecare de pe lumea asta e semnat. Dar mă încăpăţânez şi nu-mi fac bagajele. În loc să mă pregătesc de drum, recitesc, ce credeţi? Viaţa lui Napoleon. O recitesc, deşi o cunosc pe dinafară, pentru că totdeauna l-am iubit pe micuţul corsican care, de fapt, nici nu era atât de mic, avea 1,65, exact înălţimea mea. Nu-mi dau seama de ce alţii nu-l preţuiesc. Era bădăran când era copleşit de gânduri, dar ce să facă*?* Era singurul care gândea într-o lume în care cei ce nu l-au trădat l-au încurcat sau invers.

Nu-i aşa că vă miră? Eu, care aparţin tuturor renunţărilor, m-am îndrăgostit de cineva care n-a respectat decât acţiunea? În momentele de supărare, tata mă întreba dacă pentru mine cafeaua este un viciu sau un tabiet. „Cred că e mai degrabă tabiet", adăuga apoi cu o oarecare tristeţe. Întotdeauna am bănuit că ar fi preferat să fie viciu. Dar e greu să-ţi transformi defectele în vicii. De obicei, ele rămân ceea ce sunt: defecte. Vicioşi devin numai cei mai dotaţi, cei care nu stau cu ochii la acul cântarului. Nici în privinţa asta n-am avut, se vede, noroc. N-am nici un viciu cu care să mă mândresc. Doar defecte banale. Unele mai grave, altele mai puţin. În

schimb, nu mi-a plăcut niciodată să înlocuiesc realitatea cu visuri. Cunosc destule femei care, spălându-şi vasele, aşteaptă un film romanţios la televizor. Eu nu vreau să mă scălâmbăi între ceea ce mi-e dat şi himere. Şi nici nu vreau să mă consolez cu ideea că toate vieţile sunt istorii ale unui eşec. N-am subtilităţi, nu reuşesc să înţeleg lucrurile decât în alb şi în negru. M-am uitat la steaua mea, pe care alţii n-au văzut-o niciodată, cum n-au văzut-o pe a lui Bonaparte, fără să mă văicăresc. Văicăreala, domnule, este nu numai urâtă, dezagreabilă, ci mai ales inutilă. Lucrurile sunt cele care sunt cu sau fără văicăreala mea. Şi îşi urmează cursul.

De fapt, am un motiv anume ca să mă intereseze Napoleon. Sunt ca el la Waterloo. V-aţi gândit vreodată că fiecare dintre noi are sau poate avea un „moment Waterloo”? Nu, cu siguranţă nu v-aţi gândit. Dumneavoastră vă gândiţi numai la greci şi la statuile Afroditei. Dar să vă explic, totuşi. „Momentul Waterloo”, zic eu, intervine când suntem învinşi şi tocmai de aceea forţăm o victorie imposibilă; când nu mai avem nici o şansă, dar noi nu vrem s-o recunoaştem, sau nu putem s-o recunoaştem, şi atunci ne batem cu toţi. Ne ridicăm lumea în cap. Nu mai avem un adversar, ci avem numai adversari. Cei care ne-au fost apropiaţi ne-au trădat, au fugit, ne-au părăsit. Iar cei care au rămas lângă noi dintr-un sentiment de onoare sau jenă nu au încredere în noi. Ne privesc şi îşi dau seama că suntem învinşi. Nu ştiu cum să ne spună că n-are rost, că ar trebui să renunţăm, poate astfel adversarii noştri vor fi mai îngăduitori, mai ales dacă ne cerem iertare pentru aroganţa cu care am crezut în steaua noastră... Dar nu, în destinul nostru e scris clar „insula Sfânta Elena”. Şi tocmai de aceea bătălia trebuie purtată ca să fie pierdută, ca adversarii noştri să fie necruţători cu noi. Încă n-am pierdut totul, mai avem iluzii, trebuie să cunoaştem înfrângerea până la capăt, să bem întreg paharul... Să nu uit, domnule, dumneavoastră cunoşteaţi acest amănunt? Bonaparte,

elev, studia geografia. Sus, la începutul unei foi de caiet, o singură însemnare şi apoi gol: „Sf. Elena, mică insulă în Atlantic”... Dar să mă întorc la „momentul Waterloo”. Când nu ne mai putem cuceri decât înfrângerea definitivă şi ne batem, de fapt, pentru ea. Parcă n-am vrea să rămână nici un dubiu în privinţa asta. Căci după un „Waterloo”, toate lucrurile sunt clare. Nu mai e nimic de făcut, nu mai e nimic de sperat. Ne mai rămâne un singur drum, spre insula Sfânta Elena, contând, fireşte, pe mila învingătorilor şi pe resemnarea noastră, a celor învinşi, căci nu vom întârzia să plecăm. După un Waterloo nu mai poţi să faci greutăţi nimănui. Cel mult ţie, aducându-ţi aminte ce s-a întâmplat. Când, de fapt, cel mai bine atunci ar fi să ai o memorie goală, ca un butoi gol.

Din păcate, domnule, e lucrul cel mai greu de obţinut. Tocmai când n-ai nevoie de ea, memoria îţi rămâne întreagă şi te trezeşti că o iei mereu de la capăt.

Am visat noaptea trecută ceva care nu mi-a plăcut. Era o casă nouă, cu pereţii văruiţi proaspăt, cu nişte geamuri mari ca într-un castel. Ce rost are să visez eu castele? Se zice că Napoleon era un mare visător. Dar visele lui au mers la pas cu acţiunile lui. El a transformat tânjitul în voinţă. Aşa e bine. Dacă nu poţi aşeza nimic în locul unui vis, e de preferat să-l stârpeşti.

Am pus un alt disc. Doamne, Verdi înainte de toţi. Pasiunea nu e aici ascunsă sub crinoline, ci undeva direct în creierul, în sângele şi în sufletul nostru.

Când am fost ultima oară la spital, medicul s-a scandalizat. A zis că trebuie să repet analizele. Am plecat repede, altfel cine ştie ce surprize mi-ar fi făcut inima mea, care nu mai rezistă la şocuri. Păi nu? Atâta revoltă şi lacrimi pentru un destin orb? Nu e caraghios şi inutil? Dumneavoastră, domnule, se vede că n-aţi trăit niciodată lipsa totală de speranţă. Eu am trăit-o. Am avut şapte zile şi şapte nopţi pe care nu le-aş putea explica decât cuiva care ar fi stat lângă mine şapte nopţi fără să închidă ochii. Şapte nopţi în care am cunoscut deplină, adevărata

singurătate pe care n-a cântat-o nici un poet. Nu mă mai lega de nimeni nici o punte.

De altfel, uneori, am impresia că punţile sunt bune doar să lege sălile de tribunal cu celulele de puşcărie, spitalele de morgă; şi că rostul lor e să te strecori repede, fără vorbe (poate doar cu suspine) de la o stare la alta.

Au urmat alte zile în care credeam că mă sufoc. După care mi-am zis: „Dacă Dumnezeu mă confundă cu o căţea, păi să vedem ce putem face”. Şi m-am hotărât să-mi adun puterile. Nu ştiu cât a crezut Iov în al lui „Domnul a dat, Domnul a luat”, dar ştiu cât cred eu în al meu „dracu să le ia pe toate”.

N-aş vrea să credeţi cumva că n-am simţul ridicolului. Waterloo-ul meu n-a fost spectaculos. O amărâtă de bătălie acolo în care n-au fost decât câţiva combatanţi. O luptă fără surle şi trâmbiţe. Cu puţin noroi şi cu destulă ipocrizie. La urma urmei, fiecare avem nu numai bătăliile de care suntem în stare, ci şi înfrângerile pe care le meritǎm. Ale altora sunt răsunătoare. În cazul lui Napoleon a trebuit să se strângă toată Europa ca să-l trimită în surghiun pe insula Sfânta Elena. La alţii e de ajuns o piedică, o boală, o porcărie sau un nenoroc. Asta e. Dar tot un Waterloo se cheamă că am trăit.

Acum pricepeţi ce este „momentul Waterloo”? Când încercăm prea mult pentru că nu mai e nimic de făcut. Când, în realitate, toate lucrurile sunt decise. Toţi din jurul nostru înţeleg asta. Numai noi, în marea noastră mândrie oarbă şi jignită, nu vedem nimic. Nu înţelegem nimic. Ieşim din cort şi încă mai credem că izbânda poate fi a noastră. Încă mai facem planuri. Încă mai vorbim despre noroc. Încă ni se pare că nu e totul pierdut. Şi că am putea, cu puţină şansă, să recucerim totul. Oricum, ne spunem, e marea noastră bătălie. Ea va decide. Şi, prin urmare, credem că Waterloo e o răspântie.

De fapt, Waterloo n-a fost niciodată o răspântie. Acolo există un singur drum, care duce în insula Sfânta Elena. Dar noi nu vrem să citim pe indicator. Suntem prea

mândri pentru asta şi, pe de altă parte, încă n-am pierdut toate iluziile. Deci încă mai avem ceva de pierdut. Căci în insula Sfânta Elena nu putem ajunge decât goi şi săraci ca Iov, fără nici o speranţă. De-acolo nu se mai pleacă nicăieri. Acolo e capătul destinului.

Deocamdată insula mea nu se vede bine pentru că eu nu mi-am terminat bătălia. E aproape pierdută, am rămas singură la Waterloo, dar în loc să plec vă scriu dumneavoastră. Şi asta e o formă de bătălie, nu? Încerc să mă debarasez de ultimele resturi de încredere în frumuseţe şi speranţă, ca să mă pot retrage liniştită. Altfel, s-ar putea, în ultimul moment, să mă roadă regretele.

În treacăt fie zis, domnule, nu l-aş fi iubit pe Napoleon dacă ar fi renunţat să se bată la Waterloo. Pentru mine, acolo a fost el, într-adevăr, mare. Toate celelalte bătălii ale lui nu înseamnă nimic fără Waterloo. Ele n-au fost decât pregătirea Waterloo-ului. E uşor să fii Napoleon când învingi, când drapelele flutură în vânt după victorie şi armata te aclamă: „Vive l'empereur!”. Dar e greu să fii Napoleon când ştii că peste câteva ceasuri poţi pierde şi totuşi, ieşind din cort, nu eziţi; să ştii că toată lumea e împotriva ta şi tocmai de aceea să ridici mai mândru capul; să ştii că nu mai ai aproape nici o şansă şi tocmai de aceea să înfrunţi lupta. Nu e grandios, domnule? Austerlitz-ul şi toate celelalte victorii ale lui Napoleon nu mă interesează decât în măsura în care ele l-au dus la Waterloo.

Deşi, ca să fiu sinceră, aici e şi tristeţea mea. Eu m-am luptat cu bolile, m-am luptat cu suferinţa, m-am luptat să nu mă murdăresc prea tare, dar n-am avut curajul şi puterea, domnule, să vorbesc despre frumuseţe cu palma pe gură. De aceea, învinuindu-vă, vă şi invidiez. Îmi reproşez nu că n-am văzut adevărul, ci că m-am încăpăţânat să nu mă abat de la el. N-am avut tăria să fiu slabă.

Uneori, mă întreb dacă nu cumva m-am îndrăgostit de

Napoleon tocmai pentru că la capătul vieţii lui se află o înfrângere, şi pe urmă, din fidelitate, m-am pregătit tot timpul pentru Waterloo-ul meu. N-am avut vreme de victorii. Am ocolit Austerlitz-ul şi am pornit direct spre Waterloo. Mai ales că lumea m-a ajutat să mi-l pregătesc în tăcere, profitând de marea şi penibila mea modestie. Unii, domnule, zâmbesc şi când trebuie şi când nu trebuie. Eu tac şi când trebuie şi când n-ar trebui.

Adevărul e că n-am dorit ceva mai mult decât să nu sufăr. Am dorit asta până la ridicol. Şi pentru că n-am vrut să sufăr, zeii m-au pedepsit. Am ajuns să fiu mulţumită că nu sunt obligată nimănui cu explicaţii, care pe alţii i-ar nedumeri. Exagerez, credeţi? Nu, nu exagerez. Am cunoscut un bărbat blând, senin şi înţelept. Într-o zi, omul acesta a apucat o faţă de masă de un colţ şi a smuls-o, împrăştiind pe jos farfuriile cu supă, florile şi tot ce era pe masă. Aşa ni se întâmplă câteodată. Răbdăm ce răbdăm şi smulgem într-o zi faţa de masă. Atunci ceilalţi se miră. Ce l-a apucat?

Cum vă miraţi, probabil, dumneavoastră acum, deşi nu ştiţi despre mine decât că în noaptea de Anul Nou sunt singură, ascultând - am schimbat discul - un concert pentru ghitară de Aranjuez. O melodie întinsă deopotrivă spre bucurie şi durere.

Doamne, când vorbesc despre bucurie mă cuprinde panica. De mult nu mai am legătură cu ea. Chiar dinainte de zilele şi nopţile care, în anul trecut, au însemnat pentru mine dovada definitivă că important nu e să ai dreptate, ci să ai noroc.

Îmi era dragă altădată seara de Anul Nou. Şi niciodată n-am trăit-o cum mi-aş fi dorit. În copilărie mă temeam de priculici. Ştiţi ce sunt priculicii? Nişte spiriduşi negativi. Pe vremea aceea nu ştiam că priculicii mă aşteptau să cresc.

Dar au trecut anii şi i-am întâlnit.

De la judecata lui Paris la Judecata de Apoi

Scrisoare din partea unei necunoscute (II)

Dumneavoastră, domnule, sunteţi în stare să faceţi din viaţă o doctrină, dar uitaţi ceva important. Că vorbăria grecilor în legătură cu asta e bună numai pentru cei norocoşi. Unii au noroc şi au motive să spere. Alţii n-au noroc şi în zadar s-ar grozăvi cu filosofia grecilor. Îmi amintesc că o cunoştinţă m-a chemat odată să-i văd nepotul, prilej cu care mi-am dat complet în petic. Când am văzut copilul, m-am speriat cât era de urâţel. Asta m-a blocat şi nu mai ştiam ce să spun. Ca să nu se observe, m-am aruncat cu toate forţele asupra copilului să-l giugiulesc, într-un fel care l-a făcut pe bietul copil să urle cum nici la injecţii n-a urlat. Aşa faceţi dumneavoastră cu viaţa. Or, viaţa, domnule, nu e nici teatru, nici filosofic Viaţa e viaţă. Şi, din păcate, foarte adesea viaţa e că zugravii, raşchetatorii de parchete şi bărbaţii. Cu cât te porţi mai frumos cu ei, cu atât e mai rău. Purtarea delicată o interpretează ca prostie şi se comportă în consecinţă, îţi fac o zugrăveală în bătaie de joc, zic că parchetul e prost şi le e ruşine de dragostea pe care au dat-o. O, dacă aş fi putut pune filosof ia în locul norocului, ar fi fost simplu. Mă apucam şi citeam tot ce-mi cădea în mână şi până la urmă rezolvăm cât de cât problema. Ori plesneam de erudiţie, ori mă împăcăm cu viaţa. Dar aşa ce să fac? Că norocul nu poţi să-l cerşeşti, nici să-l cauţi.

Nu poţi decât să te plângi că nu l-ai întâlnit, înţelegeţi?

Sigur că nu înţelegeţi. Dumneavoastră înţelegeţi numai ceea ce vă spun grecii. Dar să vă povestesc ceva despre un concurs de frumuseţe desfăşurat la Paris. Dintre toate frumuseţile care se etalau acolo, reporterul de la radio a remarcat o fată care-i amintea de Afrodită. În schimb, juriul nu pe ea a ales-o. Ceea ce, la drept vorbind, nici nu m-a mirat. La sfârşit, acelaşi reporter i-a luat feţei un interviu şi a întrebat-o: „Ce credeţi despre decizia juriului?”. Frumoasă, în timp ce se îmbrăca, şi-a scuipat chewing-gum-ul din gură şi a zis trecând: „Idioţi”... Vedeţi ce înseamnă concurs de frumuseţe în timpurile noastre? Aşadar, vă pierdeţi vremea uitându-vă la toate mările pe lângă care treceţi, doar-doar veţi zări o zeiţă ieşind din valuri. Ei, aflaţi că vă uitaţi degeaba. N-o să iasă nimeni. Sau o să iasă o frumuseţe ca aceea de la Paris care, după ce-şi va scutura pletele de alge şi de spumă mării, va scuipa chewing-gum-ul din gură şi va zice despre noi: „Idioţi”... Sau, poate, nu ştiţi în ce secol trăiţi? Lumea a evoluat, domnule, iar pământul nu s-a învârtit totdeauna în sensul cel bun.

Într-una din iernile trecute, am primit de la nişte prieteni, de ziua mea, o vulpe roşie. M-am bucurat, dar am ezitat să mi-o pun. E o istorie veche cu complexele astea ale mele. Pe la optsprezece ani, tata mă certa uneori negru de supărare: „Te-am văzut pe stradă cu nişte băieţi, ce, te crezi Cleopatra?”. Nu, nu mă credeam, deşi am adorat-o o viaţă întreagă fără ezitări. Încetul cu încetul, cei din jur mi-au inculcat un sentiment de vinovăţie. Ajunsesem să merg cu capul plecat, ferindu-mă să privesc oamenii în faţă; umblăm adusă de spate, ca să nu par cochetă, şi cu timpul mi-a apărut o cută adâncă între ochi. Mai târziu mi-am impus să merg drept, ca să mă corectez, numai că era prea târziu. Dar să revin la blana de vulpe. „Iar o să am un sentiment de vinovăţie şi o să mă târăsc pe lângă ziduri dacă mi-o pun”, mi-am zis. Prietenii mei m-au asigurat însă că e plină lumea de

asemenea „vulpi”, nu era cazul să-mi fac probleme. Şi pe urmă s-ar fi supărat dacă nu mi-aş fi pus-o. Bun. M-am dus şi mi-am cusut-o. Am coborât de la blănar în piaţă şi m-am oprit în staţie să aştept troleibuzul. Seara, la opt. Lume bună. Tinere suple, vioaie, cu blănuri uriaşe din cap la călcâie. Soseşte un beţiv. Se învârte printre noi tăcut. Apoi se clatină de câteva ori în jurul meu, se depărtează şi deodată mă arată cu degetul strigând: „Uită-te la ea, n-are ce mânca, dar şi-a pus blană. Şi uite ce ochi are, vrea să ne dea gata acum dacă şi-a pus blana la gât”. În câteva minute s-a făcut un adevărat circ, pentru că omul s-a autoaţâţat din ce în ce. Mai zbiera încă după ce plecase troleibuzul... Aşa a fost. Ca să vedeţi că nu e o întâmplare concursul de frumuseţe de la Paris.

Să nu credeţi că dispreţuiesc frumuseţea şi din pricina asta vorbesc aşa. Nici vorbă. Eu zic, însă, că mai bine lipsă decât o frumuseţe care scuipă chewing-gum-ul din gură şi ne consideră idioţi. Mai bine lipsă decât o iubire care ar intra în formula „Amorul e un lucru foarte mare”, semnat Ghiţă Popândău. Aşa cum nu cred că o oră de frumuseţe e destul. O viaţă întreagă de frumuseţe ar însemna ceva, într-adevăr. Am fost într-o zi pe un râu unde mergeam în copilărie. Am văzut valea, s-a schimbat. Noaptea am auzit totuşi sunetul apei ca altădată când ne uitam la stele. Doamne, cum ne-am risipit cu toţii. Poate că şi prietenia şi iubirea nu merită, într-adevăr, să fie trăite, dacă nu sunt veşnice. Descoperirea asta mi s-a părut, când am făcut-o, cea mai dureroasă. Ziua e prea scurtă, domnule, soarele prea puţin. Cerul e plin de nori, fericirea o simplă vorbă. În fine, dracu să le ia pe toate. Că zeii te pedepsesc exact cu calităţile cele mai frumoase pe care ţi le dăruiesc.

Vă amintiţi de povestea dintre Eros şi Psyche? Când el dormea, ea a aprins un opaiţ să-l vadă. El s-a trezit şi ea l-a pierdut pentru totdeauna. Mie mi se pare că nu e atât de simplă povestea asta. De ce n-a avut voie să-l vadă? Înseamnă că nu trebuie să cercetezi dragostea, s-o vezi,

că dispare? Dar de ce? Între Eros şi Psyche n-a fost, se pare, decât o vorbă. Mai bine zis, o fraudă. Şi alţii au descoperit-o, probabil, dar au trecut peste şoc, cum au trecut şi peste descoperirea că sunt muritori. S-au prefăcut în continuare că nu ştiu ce au aflat. Nu e dragoste? Se obişnuiesc cu lipsa dragostei. A dispărut Eros? Nu-i nimic, aşezăm în locul lui un manechin. Căci dragostea seamănă atât de bine cu lipsa ei încât uneori se confundă. Şi nu sunt puţini cei care se mulţumesc cu orice. Cu o cavalcadă în loc de Verdi, cu o boală în loc de iubire. Şi trăiesc. Unii chiar bine. Treabă de structură, domnule. N-aţi observat că unii trăiesc chiar fără să se spele? Sau reduc totul la aparenţe. Într-o excursie, m-am oprit câteva zile la o prietenă pe care n-o mai văzusem de mult. Mi s-a demonstrat atunci o căsnicie model care arăta cam aşa. Soţul, arhitect, vine dimineaţa din camera lui (că dormeau în camere separate) şi îşi sărută soţia pe frunte. Ne aşezăm la micul dejun. Apoi, soţul se ridică, mulţumeşte pentru masă, sărută fruntea soţiei şi pleacă. La amiază, soseşte, sărută fruntea soţiei, ne conduce în dining-room, luăm masa, mulţumeşte pentru masă, apoi sărută fruntea soţiei şi pleacă iar. Seara, vine acasă, sărută fruntea soţiei. La cină ne conduce festiv. Termină, mulţumeşte pentru masă şi sărută fruntea soţiei. A doua zi, sărută fruntea soţiei, mergem la micul dejun... mai vreţi, domnule? Ei, nici eu n-am mai vrut! În trei zile m-am ofilit. Între timp, aflasem că el avea o amantă, iar ea, o femeie mică, rotunjoară şi toată un zâmbet şi o ciripitură, fusese prinsă în WC-ul unui restaurant cu un student. Nu murise de ruşine şi nu încetase să râdă. Alta în locul ei n-ar mai fi ieşit poate din casă toată viaţa, de spaimă să n-o arate lumea cu degetul. În schimb, ea mi-a spus liniştită: „Vezi, aşa se poartă de cincisprezece ani, aşa l-am obişnuit”. Doamne sfinte, m-am îngrozit. Ne-am despărţit satisfăcuţi de ambele părţi. Ei că mi-au demonstrat ceva ce, sigur, gândeau ei, n-am mai văzut, iar eu că am scăpat de corvoadă şi m-am dus în treaba

mea că omul care a adus ploaia.

Din păcate, evoluţia multor lucruri îmi aminteşte evoluţia mustăţilor şi a frizurii lui Franz Jozef, mustaţa aia cu vârfurile în sus şi frizura cu părul despărţit la mijloc, vă amintiţi? Pe care la început le-a purtat împăratul, apoi ofiţerii lui, iar în timpul copilăriei mele moda a ajuns la birjari. Şi nu toată lumea e capabilă să stea în mlaştină până la gât şi să surâdă. Unii nu se pot stăpâni să nu dea din mâini, încercând să iasă, chiar dacă astfel se scufundă cu totul.

O să ziceţi despre mine că nu sunt un om normal. Dar ce înseamnă normal pentru dumneavoastră? E normal ca oamenii să se iubească prin closete? Una din două, domnule, ori eu nu mai înţeleg lumea, ori lumea nu mă înţelege pe mine. Deşi, poate de aceea mi s-au întâmplat toate, pentru că n-am ştiut să fiu concesivă. Am fost prea ţeapănă, prea serioasă, lucru care îi irită pe mulţi. M-am purtat mereu ca măgarul care se opinteşte înapoi când e tras de hăţuri înainte.

Acum ascult un concert de Corelli. Adânc, consistent. Dar cine are nevoie de el când avem cântecele de voie bună?

Să nu vă închipuiţi că mă socot o întruchipare a virtuţii. Nu cred decât în virtutea trecută prin toate bătăliile vieţii, dar am vrut să rămân măcar cu trupul curat, dacă sufletul mi-a fost murdărit. Nu m-am dus prin closete să caut dragostea. Unii oameni trăiesc ca şi cum ar avea zeci de vieţi de trăit, iar alţii ca şi cum ar avea o singură zi. Eu cam aşa am trăit-o. Când ai o zi, atunci vezi cine eşti cu adevărat după felul în care trăieşti. Poţi, de exemplu, să te îmbeţi zdravăn în prima jumătate din această zi, apoi vomiţi în cealaltă jumătate şi ai şi terminat-o. E şi ăsta un punct de vedere, e şi cel mai comod şi nimeni nu va zice că eşti nebun. Numai că eu n-am putut sau nu m-am priceput s-o fac. După o baie bună cu săpun bun nu mi-a venit să mă bag într-o cocină cu porcii. Şi, credeţi-mă, o spun fără nici un resentiment. De altfel, ce rost ar mai

avea acum? Nu mă laud şi, de fapt, nici nu sunt sigură că a fost bine cum am gândit. Poate că a fost vorba mai degrabă de o laşitate a mea. Trebuia, poate, să înfrunt viaţa. Ca om şi ca femeie. Să mă bat nu numai cu morile de vânt. E o datorie pe care n-am fost în stare s-o îndeplinesc. Am fugit de luptă.

Ca şi acum. Simt cum îmi creşte febră, mă doare spatele şi mă lupt cu o tuse mizerabilă, dar sunt liniştită.

Nu m-aş mira să fi făcut şi o pleurezie, dar ce mai contează asta după ce te-ai temut de cancer? Cum vedeţi, domnule, sunt omul cel mai potrivit ca să-mi vorbiţi despre Afrodita cu aerul dumneavoastră de profesor de fericire. Mai ales că tare sunteţi simpatic când începeţi să vă înfierbântaţi cu grecii dumneavoastră. Uneori, iertaţi-mă, mă faceţi să mă simt ca un şarpe boa care a înghiţit o predică despre speranţă. Şi o diger. Cu toate că vorbele importante se digeră foarte greu. Înaintea operaţiei la sân, am întrebat pe cineva dacă ştie ce e disperarea. Mi-a răspuns foarte de sus, ceva în genul dumneavoastră. Cu răspunsul lui m-am dus apoi la operaţie. Dar eram atât de zdrobită, încât nu mi-a servit deloc ceea ce mi se spusese. Până am intrat în sala de operaţie am fost singură. Fără nici o vorbă de la nimeni. Această singurătate a ucis definitiv relaţia mea cu oamenii şi cu zeii.

Atâta câtă a fost. Cel dintâi bărbat cu care m-am împrietenit era un băiat frumos şi deştept care şi-a dat cuvântul că-şi va menaja mama, pe care o adora, şi-şi va chinui soţia. Şi s-a ţinut de cuvânt. S-a însurat târziu cu o femeie mai în vârstă decât el. A luat-o pentru că „era credincioasă ca mama”. Nu s-a gândit cum va fi cu ea alături, ci cât de frumos se vor ruga ele două, soacra şi nora, care erau să se omoare după prima lună de miere a rugăciunilor. Apoi l-am cunoscut pe M. Cred că din perioada aceea au început oamenii să creadă că-mi lipseşte o doagă. M. era un bărbat reuşit, numai că totul la el mi se părea contrafăcut. O floare de seră, dacă nu de

plastic. Nu-l interesa ceea ce nu i se spunea, nu punea întrebări şi am apreciat asta până am priceput că proceda aşa în parte din calcul, în parte din nepăsare. Încet, încet, lucrurile au început să miroasă a mucegai şi praf. Căci, din păcate, şi în dragoste am avut nevoie de adevăr, nu de droguri. N-am reuşit să transform un ban găurit în monedă de valoare. Mai bine singură în singură viaţă ce mi-a fost dată, mi-am zis cu mulţi ani în urmă, şi până la urmă aşa a fost. Domnul D., fostul meu soţ, mi se păruse decent, tăcut, când l-am cunoscut. Abia mai târziu am aflat că tocmai descoperise ceva neplăcut pentru vanitatea lui şi de aceea era atât de tăcut. După căsătorie, priculiciul a prins aripi de vultur. Şi datorită tendinţei mele de a lua totul în serios cu o anumită solemnitate, am ajuns încetul cu încetul ca un lucru care pentru alţii este un bobârnac să fie pentru mine o ghiulea de tun.

Aşa e viaţa, domnule. Veţi zice: ceea ce ne răneşte ne şi întregeşte. Dar eu m-am întregit atât de mult încât îmi ajunge, m-am săturat până în gât să fiu întreagă. Cu timpul, mi s-a făcut din ce în ce mai frică de priculici şi deopotrivă de oameni, ceea ce îmi dădea o senzaţie de inutilitate şi de neputinţă. Una e să-ţi ardă casa dintr-un trăsnet şi alta să ţi se smulgă trandafirii din grădină fir cu fir.

Vedeţi de ce mi-a venit să râd când v-aţi grozăvit undeva cu o poveste cu lupi? Pentru că eu am priculicii mei. Lupii dumneavoastră? Lupi de paie, domnule. Îmi permit să vă spun că e mai bine să tăceţi. Dumneavoastră nu ştiţi ce e singurătatea. În timp ce eu asta am reuşit în viaţa mea, să rămân singură cu priculicii. Şi cum să vorbesc atunci frumos despre oameni? Cum să ascult liniştită să mi se vorbească despre „trestia gânditoare”? Când eu ştiu că trestia e uneori altceva. Şi e dreptul meu să spun asta. Înţelegeţi? După tot ce mi s-a întâmplat, am dreptul. Nimeni nu mi-l poate nega.

Într-un film slab, am văzut o scenă plină de tâlc. O fetiţă sălbatecă, orfană şi chinuită e adoptată de nişte oameni de treabă care o îmbracă frumos şi o trimit la şcoală. Dar, acolo, copiii ceilalţi nu vor s-o accepte în jocurile lor. Până când fetiţa le arată o pasăre ce stătea pe braţul ei şi nu mai putea zbura. Fusese rănită, dar copiii nu ştiau. Au pus pasărea jos, au făcut roată în jurul ei şi au încercat s-o determine să zboare. La început hâşâind-o, apoi aruncând cu pietricele în ea. La treaba asta lua parte şi fetiţa care adusese pasărea. Până la urmă, pasărea a fost ucisă. Mai târziu fetiţa a spus că a procedat aşa ca să nu fie eliminată din jocurile celorlalţi copii care, dacă ar fi aflat adevărul, ar fi alungat-o din nou. Aşa că şi-a sacrificat pasărea. Iată viaţa, domnule. Eu am făcut cu viaţa mea la fel, sperând că astfel îmi voi găsi un loc printre ceilalţi... Prin urmare să nu-mi vorbiţi despre datoria de a trăi până la capăt. Depinde ce înţelegem prin „a trăi până la capăt”. Pentru unul poate însemna a duce ideea crimei până la crima însăşi. Pentru un trişor înseamnă a trişa până la capăt, iar pentru un mincinos a mânji şi ultima parte de adevăr care rămăsese neatinsă de minciună. Ce părere aveţi? Că doar totul e viaţă. Şi palatul şi bordelul. Şi vulturul şi gângania. Şi râma şi trestia gânditoare. Toţi „trăim”. Şi pungaşii şi naivii.

Să nu vă mire înverşunarea mea. Că nici eu nu m-am mirat auzind un cântec în care erau şi aceste versuri superbe: „Când îl vezi c-abia se mişcă, /Parc-ar fi mălai cu frişca”. Aţi înţeles? Mălai cu frişca! Meritul minunatei naturi e că dă până la urmă Cezarului ce e al Cezarului şi oamenilor ceea ce merită. Cum mi-a dat mie, ca să-mi distrugă sănătatea. Cu firea mea de câine (din nenorocire nu şi de căţea), am visat să mă pot ataşa de ceva în care să pot crede, şi, negăsind, mi-am zis mereu: „Să vedem, poate şi mâine este o zi”. În spital, am stat la început în salon cu o bolnavă de cancer la plămâni. Şase săptămâni nu m-am odihnit nici ziua, nici noaptea. Am îngrijit-o tot

timpul până au luat-o acasă să moară. Ţineam la ea, era o ţărancă frumoasă, inimoasă şi plină de duh. Apoi s-a internat una de vreo nouăzeci de kilograme, cu coc, capot roz de supraelastic şi nevroză. Ritmic se ţinea ba de cap, ba de inimă, ba de poşetă, că se temea să nu-i fure cineva ceva de-acolo. Nu putea dormi de grijă, că nu cumva soţul sau fiica ei să facă acasă vreo cheltuială nesăbuită sau să murdărească, Doamne fereşte, covoarele de pe perete ce reprezintă, se putea altfel? Răpirea din Serai. Aşadar, viaţă ziceţi? Viaţă e şi amestecul de mălai cu frişca. Prietenul meu Sofocle zicea că numai trăită în neştiinţă viaţa este plăcută. Dar dacă am apucat să ştim câte ceva?

Asta ca să remarcaţi, domnule, că nu numai dumneavoastră vă pricepeţi la greci. Mă gândesc şi la Penelopa. Aşteptarea ei a fost extraordinar de frumoasă. O aşteptare gândită, trăită, cu risc. Alta în locul ei ţesea şi, apoi, ce dădeau zeii. Nu, ea desfăcea totul, cu riscul de a fi prinsă. Ceea ce a fost o mare îndrăzneală şi a cerut un mare consum de energie. Dar dumneavoastră, bărbaţii, nu veţi înţelege niciodată cât de extraordinară a fost aşteptarea Penelopei. Ulise nu la ea s-a întors, ci la regină şi la regatul lui, ceea ce e cu totul altceva. Iertaţi-mă c-o spun, dar bărbaţii pot fi mai meschini decât femeile care după ce-şi fac o casă n-o prea părăsesc chiar dacă ea seamănă uneori cu o cocină de porci.

Uf, dar e atâta drum de parcurs până la înţelegere.

Şi vă rog să nu vă supăraţi că folosesc uneori cuvinte mai tari. Ce să fac dacă pe lume există şi cocini? Nu eu sunt de vină, domnule. Viaţa. Ea m-a învăţat şi ce e rău şi ce e bine. Am cunoscut un farmacist italian, bărbat frumos şi prost, cu sufletul iască. Într-o zi, l-am auzit explicându-i cuiva că el nu pricepe legătura dintre „dragoste” şi „pat”. Patul e pentru târfe, iar dragostea pentru copii. *E basta,* a conchis el, convins că a formulat o lege a universului. Trăia la Roma de cincizeci de ani, dar nu cunoştea din ea decât banca, restaurantele şi farmacia

Vaticanului.

Şi pe urmă în starea mea am dreptul să vorbesc oricum. Am febră din ce în ce mai mare. Ca s-o combat, ascult Schubert. Mi se pare limpede, curat şi serios până la rugăciune.

La spital am văzut cât de diferit se comportă oamenii până şi în bolile lor. Veneau unele care se internau cu pompă şi alai. Se aşezau pe patul care le era arătat, cu o mină ce nu se poate descrie. Îşi dădeau aere şi importanţă, de parcă boala aceea li s-ar fi cuvenit şi toată lumea trebuia să ştie despre ea. Apoi erau câteva ţărănci şi eu. Pe feţele noastre se vedeau, cred, uimirea că ne aflam acolo şi jena că deranjam cu problemele noastre pe alţii. Dar lumea e a celor mulţumiţi de ei înşişi. Cui îi pasă de cei care îşi duc boala în deplină singurătate?

Mi-e dor, domnule, de o pădure adâncă, să uit, până când totul ar deveni o urmă vagă şi nedureroasă. Îmi aduc aminte că aveam vreo şase ani şi am mers cu părinţii la nişte cunoştinţe la ţară. Oameni gospodari. Aveau multe animale, o curte mare şi o grădină cu pomi fructiferi. Dincolo de grădină începeau dealurile şi pădurile. Era luna iulie, cred. Într-o zi au fost de toate: zăpuşeală mare, un ropot violent de ploaie, apoi curcubeu şi o căldură senină. Toţi s-au culcat şi m-au silit şi pe mine să mă culc. Dar după ce am stat cât am stat în pat, m-am furişat afară. O fată care ajuta pe acolo m-a luat în braţe şi m-a dus în grădină, unde am trăit o clipă care a avut, poate, o mare importanţă în viaţa mea. Mă uitam la cerul senin, la milioanele de picături de pe frunze şi din iarbă care scânteiau în soare şi la curcubeul care se stingea. Atunci a început, bănuiesc, iubirea mea pentru natură. Cărţile şi pădurile, acestea au fost iubirile copilăriei mele. Da, şi Tahiti mai târziu. Ştiţi că am vrut să ajung în Tahiti? Ca Gauguin, domnule. Şi n-a fost un vis de copil. A fost ceva mai grav, o dorinţă vie şi aprigă. Bineînţeles, n-am ajuns, dar cred că Tahiti mi s-a tras de la ziua aceea minunată.

Mă întreba câte unul: „De ce nu-ţi plac ţie plantele decorative? Uite ce splendizi sunt merii japonezi”. Ce să-i răspund? Merii japonezi m-au lăsat complet indiferentă. Pentru mine mărul e parmenul. Creanga înfloritâ a acestui măr mă copleşeşte, dar nu dau doi bani pe drăgălaşele plante decorative, care-mi sugerează pedanterie şi gol umplut cu ciripitură veselă. Eu iubesc varza, domnule, mai mult decât mărul japonez. Asta e firea mea. Varza nu te înşeală. Nici pădurea. Numai plantele decorative şi oamenii fac asta.

Prin urmare, nu din capriciu exotic am visat să mă duc în Tahiti. Nu, Tahiti e altceva. Nimeni n-a înţeles. Unii chiar au râs de mine. „E prea departe”. Dar nu-i condamn. De ce să nu râdă? Am avut o prietenă al cărei bărbat a înşelat-o, începând din prima săptămână după căsătorie, cu cine s-a nimerit. Din păcate, Mara n-a fost frumoasă şi n-a avut succes la bărbaţi, ceea ce a fost rău, deoarece, într-o astfel de situaţie, unica formulă de supravieţuire era legea talionului; dinte pentru dinte. De la o vreme, în poveştile ei a apărut un bărbat tânăr, splendid, pe care, însă, nimeni nu-l văzuse vreodată. Am ascultat povestea de nenumărate ori fără s-o cred. Şi, treptat, am înţeles că acest bărbat era un fel de Tahiti. Cu deosebirea că Tahiti al ei nu exista deloc.

Ei bine, domnule, n-am putut asculta la nesfârşit o minciună. Mă jenam şi s-o aprob şi să tac. Mă temeam tot timpul că Mara mă prinde. Ce mai, am sfârşit prin a o ocoli. Nu mă pot înfierbânta pentru o cauză care nu există şi poate mă înţelegeţi acum de ce nu mă pot înfierbânta nici pentru cauza grecilor antici. Numai că în timp ce Marei m-am ferit să-i spun că inventează, faţă de dumneavoastră, cum vedeţi, sunt mai sinceră. Poate chiar nepoliticoasă. În fine, înţelegeţi ce vreau să spun. Şi apoi dracu s-o ia de politeţe, că nu mi-a servit niciodată la nimic. Sunt unii plini de atâta politeţe încât ţi se încleştează gura şi nu mai ai chef să scoţi un cuvânt. Sunt ca un perete surâzător. Apropo, ştiţi cum definea Paul

Valéry amabilitatea? Indiferenţă organizată. Dar să revin la ce vă ziceam. Eu am ţinut Tahiti pentru mine, n-am avut ambiţia să fac prozeliţi. Dumneavoastră, în schimb, nu vă păstraţi iluziile pentru dumneavoastră. Vreţi cu orice preţ ca ele să fie luate drept adevăr. Or, asta e mai greu de înghiţit, domnule, chiar pentru un şarpe boa. Pot visa la Tahiti, dar nu pot visa la frumoasă care ne face idioţi.

Îmi pare rău că n-am un pustiu să vi-l pun la dispoziţie, să vă dezvoltaţi în el teoriile. Mi-ar fi plăcut din când în când să vin să vă ascult şi pe urmă să-mi văd de treburi. Că doar eu ştiu ce e viaţa. Nu degeaba sunt ciopârţită la trup şi la suflet. Şi ce să mă înveţe grecii dumneavoastră?

Liniştea şi ordinea? Foarte bine, la cimitir domnesc amândouă. Iar, dacă-i vorba de iluzii, mi-au ajuns ale mele. Păcat că nu mai am timp să devin şi cinică. Totdeauna descoperim prea târziu ceea ce trebuie să ştim. Mă gândesc la desenele acelea ale lui Picasso care arată trecerea de la peşte la găină. Eu am trăit momente când aş fi reprezentat omul trecând de la leu la hienă, şi de la hienă la lipitoare. Şi dacă nu vă povestesc nimic despre ele este pentru că nu vreau. În final, totdeauna tăcerea, domnule.

Deşi, dacă ţineţi cu tot dinadinsul, m-aş putea uita liniştită la concursurile de frumuseţe, s-o văd pe frumoasă care ne face idioţi. Cu o condiţie. Să nu mă socotiţi lipsită de subtilitate din pricina faptului că nu mă mai pot minţi. Una ca mine ştie ceea ce dumneavoastră n-aţi aflat, se pare. Că e mult mai simplu să iubeşti o plajă luminoasă şi caldă decât să te baţi împotriva prostiei şi suferinţei. Şi că, de obicei, prosperă cei care se pricep să mimeze iubirea, care nu se iubesc decât pe ei înşişi şi ştiu să ascundă asta cât mai bine. Dacă Afrodita ar ieşi azi pe ţărmul mării ar fi pusă, nu mă îndoiesc, în dificultate. În cazul că n-ar vrea să înveţe nimic de la secolul XX, nu i-ar rămâne, probabil, decât să se retragă într-un muzeu ca într-o mănăstire.

Am văzut în centrul unui oraş o scenă care vă putea lămuri singură ce-a făcut omul din frumuseţea pentru care s-a bătut în războiul troian. Un băiat urina lângă o poartă. Mai departe era oprită o cisternă. Pe apărătorile mari, de cauciuc, de la roţile din spate ale cisternei erau pictate cu ulei alb două nuduri imense, stând faţă în faţă. În prima clipă mi-am zis că semănau cu Venus de Willendorf, dar erau mai puţin poetice. Pe urmă a trebuit să constat că nu erau decât două sirene vulgare.

Oare ce face duminica băiatul care a pictat nudurile? Probabil, îşi netezeşte părul şi merge să se ţină de deget cu o fată. Pentru că omul e o fiinţă complexă. El proiectează azi o navă spaţială şi mâine se plânge că nu e iubit cum iubeşte el. A scris *Romeo şi Julieta,* după care a compus cântecul „Ochii care nu se văd se uită”. Poate că a avut dreptate să procedeze aşa. Dacă vulgarizezi durerea, ea trece mai repede. Numai că această vulgarizare distruge şi pe alţii şi te trezeşti uneori în imposibilitate de a mai iubi ceva. Din tot ce ai visat se alege un fel de limonada sălcie şi ajungi să te simţi penibil... Am citit undeva despre nişte femei frumoase care-şi mutilau faţa şi sexul, adică exact ceea ce aveau ele desăvârşit. Mi s-a părut patologică treaba asta şi poate chiar este. Dar există, vă rog să mă credeţi, situaţii când îţi vine să-ţi bagi foarfecă în suflet întrucât ceea ce ai lucrat în tine n-a dat nici un rezultat bun. Atunci mă cuprinde o furie oarbă şi mă apucă brusc dorinţa de a mă mutila. Cu toate că e o prostie şi asta. Destul m-au mutilat alţii.

Cum vedeţi, domnule, e greu să înţelegi pe toată lumea, şi pe Ghiţă Popândău şi pe micuţa Psyche şi pe mine. Şi nu totul se scuză prin faptul că „aşa e viaţa”. Cu „aşa e viaţa” putem ajunge departe. Păi dacă „aşa e viaţa”, atunci să-i lăsăm pe escroci să ne trişeze în continuare, nu?

Dar ce zic eu „departe”. Sunt obosită şi nu mai am putere deloc. Nici timp.

Poate bănuiţi că dezamăgirile în dragoste m-au înverşunat? Aici e ceva adevărat, dar nu e ceea ce vă imaginaţi dumneavoastră. Şi chiar dacă mi-a plăcut să trag la căruţă mai mult decât să stau pe capră, nu m-ar fi sugrumat o decepţie sentimentală. La urma urmei, după câteva eşecuri am înţeles ce trebuie făcut ca bărbaţii să te respecte. Când ei scot biciul, tu să le arăţi cravaşa. Şi chiar să-i plesneşti peste ochi. Pentru că le place. Nimic nu le place mai mult. Cum văd şi simt cravaşa, încep să iubească plini de pasiune, ca nişte nou-născuţi.

Dar să nu mint. E obositor, totuşi, să umbli mereu cu cravaşa în mână. Poate fi amuzant o zi, două. Pe urmă, gata. Ai vrea să fii iubită pentru tine însăţi, pentru zâmbetul tău, nu pentru cravaşa pe care o faci să şuiere. Şi atunci îţi zici: „Dă-o dracului de cravaşa. M-am săturat de ea”. Şi pleci. Şi cauţi mai departe ceea ce ai visat. Până când ţi se arată din nou biciul şi atunci îţi dai seama că n-ai nici o şansă. Şi te trezeşti singură.

Puţină nepăsare mi-ar fi trebuit, probabil. Aşa, m-aş fi descurcat, poate, înaintea Judecăţii de Apoi. Din păcate, n-am deosebit niciodată ce este urgent de ce este important. Şi nici n-am ajuns să le consider pe toate urgente şi importante ca să corectez această lacună.

Pantera domesticită

Scrisoare din partea
unei necunoscute (III)

O, ştiu, domnule, sunt destui care fac apologia omului, în vreme ce nu cred o iotă, poate, din ceea ce spun. S-au obişnuit să discute despre om în general, fără nici o legătură cu ceea ce a trăit una ca mine. E ceva ce ne defineşte, se pare. Ne place să ne auzim lăudaţi, să ni se vorbească despre confruntarea noastră cu zeii. În felul acesta ne putem urî liniştiţi, la adăpostul vorbăriei despre ideea de om. Iubirea faţă de mare şi faţă de stele e ceva clar, domnule, o înţeleg şi eu, dar e la fel şi iubirea de oameni?

Vai, uneori aproape că-mi venea să plâng înduioşată de naivitatea dumneavoastră în această privinţă. Şi mai că-mi venea să mă înrolez într-o ligă de idealizare a omului. Una care să ia la rând toate bibliotecile şi să ardă toate documentele compromiţătoare despre oameni. Apoi să pună în locul lor un fel de proclamaţie solemnă în care să se arate că n-au existat răstigniţi, arşi de vii, călcaţi în picioare, înjunghiaţi, sugrumaţi, spânzuraţi, jupuiţi, traşi pe roată, otrăviţi. Nu, toate astea sunt calomnii. Bietul om a privit mereu stelele şi florile. S-a uitat la clepsidră şi la firul de nisip. Nici prin gând nu i-a trecut să-şi ascută cuţitul de silex. El a stat la taclale cu zeiţele care au venit să-l roage să aleagă pe cea mai frumoasă dintre ele şi n-a ridicat bâta decât în clipa când frumuseţea a fost ofensată. E adevărat, au existat şi inşi care n-au murit de

moarte bună. Care au fost, să nu ocolim cuvântul, uciși. Dar de ce nu protestează nimeni şi împotriva savanţilor care studiază bolile pe şobolani, care schilodesc şobolanii sau îi omoară ca să afle un leac? Ce altceva a făcut omul decât că i-a transformat pe unii din semenii săi în şobolani ca să studieze moartea pe pielea lor? Cu timpul, e drept, lumea s-a transformat într-un imens laborator în care unii sunt cercetători şi alţii şobolani, dar cine e de vină că ne-am născut cu această boală incurabilă şi misterioasă care e moartea? Pentru a-i smulge secretul trebuie sacrificii şi poate că omul n-are nici o şansă să găsească vreodată leacul morţii, dacă nu o practică asupra altora... Deci, puţină nobleţe a fanteziei, domnilor. E plicticos să vorbim întruna de crime. Gândiţi-vă că, tot omorând, omul va afla, poate, într-o zi ce este eternitatea. Şi că atunci lumea va cinsti cu recunoştinţă amintirea tuturor şobolanilor care au plătit această eternitate cu sângele lor. Până atunci, laboranţii n-au ce face. Trebuie să stârpească în sufletul lor milă şi să-şi continue experienţele, nu-i aşa? Căci trebuie să fie şi şobolani pe lumea asta. Mai târziu, urmaşii lor vor înţelege şi pentru ei.

Cum s-ar zice, nici Nero, nici alţii ca el n-au fost simpli ucigaşi. Au fost laboranţi. În marele laborator al vieţii, fiecare dintre ei a sacrificat un număr mai mare sau mai mic de şobolani ca să aflăm ceva despre moarte. Liga de care vorbeam ar fi putut lămuri lucrurile, înlăturând totodată din enciclopedii toate murdăriile care s-au spus vreodată despre oameni. Înlăturând, domnule, chiar şi faimoasă afirmaţie a lui Pascal că omul e o trestie gânditoare. Pentru că e duplicitară. Niciodată nu poţi să ştii dacă Pascal a omagiat astfel omul sau l-a luat în derâdere. De ce n-a zis stejar? De ce n-a zis plop? De ce a ţinut neapărat să zică „trestie”? Pentru că trestia se leagănă după vânt?

Dar nu mă mai pot înscrie într-o asemenea ligă de idealizare a omului. E prea târziu. Am aflat prea multe. Şi

n-am nici răbdare, nici timp să le înşir. Într-o zi, eram la o prietenă a cărei fetiţă dădea râme puilor. Venind fetiţa în casă, bunica i-a spus că puii se pot îneca mâncând râme, fiind încă mici. Fetiţa a întrebat: „Ce să fac atunci?”. Cineva i-a propus să taie râmele în mai multe părţi. Dar altul a protestat: „Se poate? Asta e cruzime!”.

Cum vedeţi, domnule, lumea nu e de piatră, ea protestează imediat, indignată, când râmele sunt tăiate înainte de a fi înghiţite. N-o deranjează prea mult că un om va fi împuşcat, cu condiţia ca nu cumva, înainte de execuţie, frizerul să-i ciopârţească obrazul cu briciul. Cam aşa e morala secolului nostru. Preferăm ca victimele să fie ucise decent. Fără să ni se arate capul. Altădată se strângeau cu miile curioşii în jurul eşafodului sau al butucului, aşteptând să li se arate capul celui omorât, ca pe un trofeu, şi izbucneau atunci în urale sau în hohote de râs. Vai, ce cruzime, ne spunem. Cum au putut oamenii să fie astfel? Nu, acum nimeni nu mai procedează aşa. Treburile astea se fac cu discreţie, fără spectatori, fără martori. Aflăm doar că unii au fost trecuţi în lumea drepţilor în timp ce noi dormeam sau mâneam sau ne iubeam. Asta da, e decent. Nu mai suntem provocaţi să ne întoarcem maţele pe dos. Am fost scutiţi de un spectacol neplăcut. Unde mai pui că în felul acesta se evită o mare pierdere de vreme, ceea ce, având în vedere că timpul costă, nu e chiar un fleac. Pe vremuri, vă daţi seama, trebuia, totuşi, o întreagă regie. Să aduni mulţimea, să asiguri ordinea, că nu cumva vreun zănatec să sară în sprijinul celui condamnat, să-l ajute să fugă. Mă rog, multe se pot întâmpla într-o asemenea zi. Pe urmă şi călăul. Dacă îl vede lumea, trebuie să urmeze şi el anumite reguli, să respecte un ritual, chiar dacă asta lungeşte execuţia şi chinurile condamnatului. Nu-i poate decepţiona pe cei strânşi să asiste la execuţie. Dacă oamenii au venit, trebuie să li se ofere ceva, nu se poate termina totul cum ai bate din palme. Altfel, organizatorii ar risca să fie huiduiţi. Lumea trebuie să fie întărâtată de

aşteptare, şi abia atunci să fie adus, purtat de funie ca o vită, cel condamnat. Care şi el se simte dator să lase o impresie bună. A, nu, toate astea nu cadrau cu secolul XX. Secolul nostru n-are timp de prostii. N-are timp să aştepte când ucide. El ucide repede, igienic şi fără martori pentru că, între altele, s-a văzut în situaţia de a face faţă mai multor victime decât alte secole. În felul acesta gropile comune pot fi umplute mai uşor. Nu se face nici atâta zarvă, nu se pierde nici timp şi e respectată şi siesta oamenilor. Ei se pot odihni, îşi pot vedea de treburi. Pot dormi liniştiţi. Şi doar la ceai, dimineaţa, luând ziarul vor afla. Asta în cazul cel mai bun. Pentru că s-ar putea ca în dimineaţa respectivă mulţi să fie grăbiţi, să plece fără să citească ziarul ori să fie prost-dispuşi...

Vedeţi, domnule, ăştia sunt oamenii pentru care a sculptat Michelangelo şi a cântat Bach.

Nu mai ştiu cine mi-a spus că primul violonist al unei mari orchestre, un muzician excelent, era întotdeauna acru şi taciturn. Un dirijor străin venit la pupitrul acelei orchestre a fost intrigat de această atitudine. Într-o zi l-a invitat la restaurant şi, acolo, după ce i-a lăudat calităţile, l-a întrebat de ce era mereu atât de rezervat. La care violonistul i-a răspuns: „Mais je deteste la musique”. Eu, domnule, n-am conceput niciodată că se poate face admirabil un lucru pe care-l deteşti. Dar, mă rog, asta-i altă problemă. V-am povestit întâmplarea numai pentru a vă mărturisi că natura nu m-a jignit şi nu m-a ofensat niciodată, că toate lucrurile pe care vreau să le uit acum au venit de la oameni, şi totuşi nu zic: „je deteste l'homme”. Aş avea motive, dar nu zic. Mă mulţumesc să vă atrag atenţia că omul e singurul animal care îşi maltratează femelă. Ca să nu mai spun că animalele nu se folosesc de limbajul lor fără nici o măsură. De câte ori zbiară un măgar? Atât de rar de parcă s-ar ruga.

Vă amintiţi, poate, ce-am învăţat la şcoală despre discul lui Newton, discul colorat, format din toate

nuanţele spectrului solar, care, învârtit repede, devine alb prin dispariţia culorilor. Ce-aţi zice dacă v-aş întreba cum e discul: alb sau colorat? Dacă afirmaţi că e alb, n-aveţi dreptate decât pe jumătate, pentru că el doar se vede alb, în vreme ce în realitate rămâne colorat, cu toate nuanţele curcubeului. Dacă afirmaţi că e colorat, nu este adevărat decât tot pe jumătate, pentru că discul ne apare, totuşi, alb. Probabil, ar trebui să spunem şi una şi alta, că discul e în realitate colorat, însă noi îl vedem alb din cauza învârtirii sale rapide; adică e alb şi colorat în acelaşi timp. Că viaţa, a cărei complexitate nu se reduce probabil la contrastul dintre umbră şi lumină. Destui au zis, simplificând, fie că omul e visul suprem al naturii, fie că e o bestie. În loc să spună ca Tolstoi că e şi zeu şi porc, dar că se înşeală crunt când ia porcul drept zeu. El îşi pictează nuduri vulgare pe apărătorile roţilor de la cisternă şi pe urmă se plânge că dragostea a murit.

Nu-mi place de aceea să mi se vorbească despre om în general. Prefer să mi se spună ceva despre oameni. Oamenii, domnule, nu înseamnă acelaşi lucru cu omul. Bustul lui Michelangelo nu poate fi pus pe aceeaşi etajeră cu bustul lui Nero. Cum adică? Facem unul din Michelangelo şi din Nero? Şi-l arătăm tuturor ca la bâlci, strigând „acesta e omul”? Păi n-ar fi asta o farsă, domnule? Dacă bestiile sunt puse pe acelaşi plan cu geniile, atunci cum să mai vorbim serios despre om? Eu am aflat, din păcate, că nu poţi să fii singur cu adevărat decât în mijlocul oamenilor. Departe de ei îţi idealizezi decepţiile şi începi să crezi că numai tu ai greşit, te învinuieşti, şi singurătatea ta se umple de remuşcări. Pe când în mijlocul oamenilor iluziile se pot risipi. Vezi că trestia gânditoare e uneori murdară de noroiul din care a ţâşnit; că ea se îndoaie adesea după vânt şi că, în fapt, nu e totdeauna gânditoare. De aceea, în ultima vreme, de câte ori am avut nostalgia oamenilor, m-am retras în camera mea pentru a mă gândi la „trestia” lui Pascal. Nicăieri ea nu e mai frumoasă ca acolo unde n-o vezi.

În copilărie aveam o prietenă. Într-o zi am primit amândouă câte o bucată de ciocolată cu cremă şi ne-am apucat s-o mâncăm încet, cu sfinţenie. Nu eram atentă la ce făcea ea, eram într-o grădină. La un moment dat m-a întrebat de ce mâneam ciocolata aşa încet, că ea o terminase şi se simţea prost uitându-se la mine. M-am ruşinat şi am înghiţit într-o clipă bucata mea de ciocolată. Atunci şi-a scos bucata ei întreagă şi a ronţăit-o toată după-amiaza. Ei, cam aşa m-a păcălit viaţa mereu. Iar acum nu mai am timp nici să regret, nici să râd, domnule. Şi nu mai am timp pentru că nu mai am resurse. Eu m-am terminat atunci când mi-au extirpat sânul, când am constatat că mi se poate întâmpla şi mie acest lucru îngrozitor, că destinul nu mă cruţă, nici zeii, care faţă de mine au fost muţi şi surzi, zei confecţionaţi din hârtie uscată şi translucidă. Dar dacă vă voi spune că m-au lăsat să cred că am cancer la sân şi mi-au extirpat sânul din nepricepere, sau din indiferenţă, mă veţi înţelege?

Doamne, prin ce zile şi nopţi am trecut. Doream sălbatec să trăiesc, pentru ca în clipa următoare să doresc să mor. Niciodată n-am iubit cu mai multă disperare obiectele pe care le atingeam, gândindu-mă că foarte curând n-aveam să le mai ating. Şi tocmai din disperarea asta vroiam să termin mai repede cu toate. Să nu mai sufăr. Într-un fel, boala îmi dăduse mai mult decât sănătatea. Am fost sănătoasă şi n-am fost fericită că trăiesc. Şi dintr-odată, în clipa când m-am temut pentru trupul meu, toate s-au tulburat. Şapte nopţi, aproape n-am închis ochii. Venea seara şi mi se făcea frică. Mă cuprindeau gândurile. Ştiam că nu voi reuşi să adorm şi nu mă mai întindeam în pat. Mă aşezam în fotoliu şi aşteptam să se facă dimineaţă. Auzeam cum bătea pendula din hol. Stăteam ca prostită, cu ochii pironiţi în perete şi revedeam fel de fel de imagini din viaţa mea pe care le lăsam să plece aşa cum au venit, fără să le cer nimic şi fără să-mi dea nimic. Îmi era frică, domnule. Frică de mi se făcea greaţă.

Şi n-am spus nimănui nimic. Ziua mă duceam la lucru. Şi venea seara şi veneau nopţile pe care le-am petrecut cu sufletul plin de groază fără să pun capul pe pernă. Nu puteţi, domnule, înţelege ce zile şi mai ales ce nopţi am trăit eu. Erau momente când mă apuca un fel de furie oarbă. Dacă Dumnezeu m-a terfelit, atunci s-o facă din plin, nu cu târâita! Şi cât mai repede. Să nu prelungească degradarea, care mi se părea penibilă. Totdeauna am fost de părere că trupul e cea mai minunată creaţie a zeilor, dar nimic nu e mai jalnic ca un trup ajuns la capătul puterilor. N-aveam curaj să mă duc la oglindă să mă privesc. Nu-mi mai inspiram decât milă. Şi ce tristă situaţie pentru un om să n-aibă demnitate. Pentru că, recunosc, eram fără demnitate.

Aşa că ştiu cum arată infernul. Că nopţile mele de-atunci. Şi ştiu cum arată singurătatea. În fine, am trecut şi eu un Rubicon, dracu să-l ia de simbol. Şi trebuie să recunoaşteţi că e greu să trăieşti cu o asemenea singurătate în suflet. Nu singurătatea cea bună şi serioasă care te ajută să nu pui în locul dragostei o porcărie şi să rămâi curată şi liberă, ci singurătatea care te lasă descumpănit şi nu mai ştii încotro s-o iei. Aşa ceva lasă urme chiar dacă ai un sistem nervos de bivol.

Ei, domnule, cum rămâne cu râsul grecilor?

Poate că e în zadar, totul e în zadar dacă n-ai reuşit să îmblânzeşti frica din tine. Vedeţi dumneavoastră, ca să ai un Waterloo trebuie să fii mai curajos decât alţii. Dacă o bătălie pe care o câştigi îţi cere curaj, o bătălie pe care o pierzi îţi cere un curaj însutit. Pentru asta trebuie să fii, dacă nu un Napoleon, măcar un om în toată firea. Şi mă tem că n-am fost, domnule, iată tristeţea mea. Toată viaţa am vrut să domesticesc frica din mine. Mi-am zis de nenumărate ori că frica e ca un animal sălbatec pe care-l dresezi. Că eşti dresorul propriei tale frici, care te poate sfâşia dacă nu te pricepi s-o ţii la respect. Şi, o vreme, am fost foarte mândră că reuşisem. Îmi venea să strig, să mă audă toată lumea: „Am reuşit, am reuşit să-mi dresez

frica! E destul să mă uit în ochii ei şi imediat fiara se retrage în cuşcă". Şi deodată, în nopţile acelea îngrozitoare când n-am putut adormi aproape nici o clipă, am înţeles că mă amăgisem şi în privinţa asta. Frica era acolo, în faţa mea, şi mă privea cu ochi tulburi şi răi, gata să mă sfâşie. Mă simţeam slabă şi tremuram de frică. Şi poate că mi-am pierdut ultima bătălie înainte de a o purta. Cum ai fi înfrânt în somn, domnule. Noaptea mă trezesc, uneori, după vise de coşmar, leoarcă de transpiraţie, cu acest gând înfipt ca un cui înroşit în creier. Atunci mă detest.

Mă consolez zicându-mi că eu sunt o femeie oarecare şi am văzut oameni mai valoroşi decât mine înfrânţi. Am văzut chiar o panteră transformată în oaie. Nu, nu glumesc. Din prima clipă când am întâlnit-o pe C, am privit-o hipnotizată. Era o femeie în gesturile căreia se amestecau mişcarea şarpelui şi a leoaicei. Un trup superb. Capul nu, ce-i drept. Poate chiar urâţel. Avea ochi cenuşii, asimetrici şi o mimică extrem de mobilă, ca la maimuţe. Dar mâinile şi trupul erau absolut superbe şi deosebit de expresive. Când stăteai lângă ea, mâinile tale ţi se păreau nişte cioturi informe. Mergea repede, puternic şi totuşi moale, parcă dansa. Iar când se angajă într-o explicaţie care-i făcea plăcere era un adevărat spectacol, de la vocea scânteietoare, cu mii de inflexiuni, până la ritmul buzelor şi ochilor care îi urmau gândurile. Treceai cu ea de la înţelegere la ironie, şi de la răceală la duioşie. În puţinele clipe când stătea să asculte, avea imobilitatea capului de cobră, iar faţa, pe care în fine puteai s-o contempli în voie, privilegiu extrem de rar, căpăta o iluminare misterioasă venind de undeva dinlăuntru. Alături de ea te simţeai ca vrabia lângă un exemplar de flamingo sau ca un scaiete lângă un trandafir. Tot ce credeai că e judecată în tine se făcea o mică grămăjoară de gunoi. Când era rea, te aşteptai să scoată o limbă bifurcată dintre nişte dinţi perfecţi ca de lup, şi te mirai de ce întârzia s-o scoată, şi o gheară de

undeva de la deget. De fapt, pe aia o scotea şi nu foarte rar. Noroc că uneori când simţeai că te destrami, îţi arăta o mică bunăvoinţă care te ajută să-ţi refaci puterile.

Era un om cu toane. Îşi schimba dispoziţia la fel de repede ca mimică. Mai târziu, m-am lămurit că era şi snoabă. Dar în ciuda acestor defecte o admirăm. Îmi plăcea cum pornise în profesia ei ca o săgeată de diamant. Totul până într-o zi când invidiile şi adversităţile, de care în parte era vinovată, au început s-o încolţească. Un timp a rămas semeaţă. Aşa cum fusese. Apoi deodată a cedat. Pantera s-a transformat în oaie, umilă, terminată, înfrântă. Îşi mai ascuţea gheruţele pe ici, pe colo, dar din ce în ce mai rar şi fără convingere. Nu m-am mirat când a divorţat. Dar m-am mirat când am auzit-o explicându-şi metamorfoza prin asta. Ce, divorţul e cancer? Din asta nu se moare. Uneori chiar din contră. De fapt, dacă ar fi fost o panteră pursânge, n-ar fi cedat, zic eu. Ar fi rămas cu capul sus. Şi poate nu vă daţi seama cum arată o panteră umilă. Oribil. Asta a fost una din marile mele decepţii. Mai ales că, eu aşa cred, domnule, avem nevoie de cei pe care-i admirăm, chiar când ei n-au vreme de noi. Admirându-i, ne ruşinăm pentru micimea noastră. Ne uităm la pantere şi le admirăm pentru supleţea lor, pentru forţa lor şi pentru nesupunerea lor. Dar o panteră domesticită? Să vezi o panteră transformată în oaie e mai mult decât o umilinţă. E o dovadă că orice poate sfârşi astfel. Pantera domesticită ne ia tot ce ne-a dat pantera liberă. Prin ea aerul liber, sălbatec, al junglei a fost domesticit şi pus la dispoziţia biciului dresorului. Şi parcă vezi cum Himalaia, copacii uriaşi din junglă, ploile, vântul, toate ascultă de biciul dresorului. E destul ca dresorul să-şi ia biciul şi să-l rotească o dată prin aer pentru ca întreg pământul să tremure, pentru ca toţi leii din junglă să-şi caute cuştile, pentru ca şerpii să se încolăcească înfricoşaţi, pentru că vântul să-şi ţină respiraţia, pentru că soarele să se oprească pe arena cerului aşteptând aplauze. Vă daţi seama ce ar însemna să credem că orice

pe lume se poate dresa? Şi că n-ar trebui să fim surprinşi auzind asemenea strigăte? „Trăiască viaţa într-o arenă de circ! Veniţi să vedeţi cum vântul îşi ronţăie bucăţica de zahăr. Veniţi să vedeţi cum mândria aleargă grăbită spre cuşcă în clipa când aude pocnetul biciului.” N-ar fi trist acest spectacol, domnule, şi nu suntem oare în drept să detestăm panterele care s-au lăsat îmblânzite? Indiferent cine le-a îmblânzit şi din ce motive s-au lăsat îmblânzite. Eu nu m-am compromis decât pe mine. Şi de domesticit nu m-au domesticit nici bolile, nici porcăriile oamenilor. Le-am suportat, m-au înfrânt, dar nu m-au domesticit.

Şi vă asigur, domnule, că nu vorbesc aşa din orgoliu. De altfel, dacă m-aţi cunoaşte, aţi şti că nu dau doi bani pe orgoliu. Natura mare şi minunată pe care am iubit-o mereu nu m-a învăţat asta. Un cal de rasă nu e orgolios, îşi trăieşte frumuseţea. Mersul leoaicei e natura ei, nu orgoliul ei. Mie, orgolioşii mi se par nişte cerşetori. Când nu-şi aruncă singuri un os, cerşesc ceva ce, cred ei, li se cuvine. Nu-i vorbă că le şi merge. Căci numai inteligenţa şi bunul-simţ sunt limitate. Prostia şi ipocrizia n-au limite. Deci nu te poţi apăra de ele. În fine, astea le ştiţi dumneavoastră la fel de bine ca mine.

Nu, domnule, eu nu dau o ceapă degerată pe orgoliu. Am vrut altceva de la viaţă, nu motive să-mi satisfac orgoliul. Orgoliul să şi-l păstreze cei care se pot hrăni cu el şi-l pot pune în locul fericirii. Eu n-am putut.

N-am provocat destinul decât prin modestia mea. Am cunoscut un bărbat şi o femeie, fără copii, care şi-au aranjat viaţa după gustul lor. Şi-au luat maşină, apoi au zis că le e frică de accidente. Au vândut maşina şi şi-au cumpărat un apartament. S-au mutat în el şi, într-o zi, scara blocului s-a dărâmat şi au murit amândoi. Eu n-am avut ca ei dorinţe foarte precise. M-am mulţumit şi cu o dimineaţă plină de soare în care lumina se adună ca într-un lac încălzit. Aşa cum era dimineaţa care mi-a dat ultima lovitură.

Simţeam lumina ca o pudră şi parcă iertasem totul. Nu

mai exista, în viaţa mea, decât ora aceea minunată. Spre amiază au început să se strângă norii. Apoi s-a dezlănţuit furtuna. S-a făcut şi frig. Seara, am simţit o durere în gât. Am pus-o pe seama răcelii, în prima clipă. Pe urmă m-am îngrijorat puţin. Cu ani în urmă avusesem o boală gravă a laringelui, care se vindecase.

Am aşteptat câteva zile şi, cum durerea în gât s-a accentuat, m-am dus la doctor. Am urcat aceleaşi scări uzate, mai absentă decât prima oară. Sus, mai erau şi alţi pacienţi. A trecut ceva vreme până să-mi vină rândul. Dar nu eram nici grăbită şi nici înfricoşată.

Prima oară, îl implorasem pe doctor să mă ajute. El mi-a zis politicos şi sceptic: „încerc, doamnă. Depinde şi de dumneavoastră”. Acum, am ascultat destul de detaşată verdictul: boala reapăruse.

Am reluat, fireşte, tratamentul, dar, după o vreme, întunecându-se la faţă, doctorul a început să mă învinuiască. Zicea că nu vreau să cooperez cu el. Eu vreau, domnule, dar cred că explicaţia e alta. Puterea mea de a iubi viaţa s-a uzat, iar uzura asta se întoarce împotriva mea acum. Oare nu s-au mai văzut asemenea exemple? Am avut un profesor de o mare eleganţă şi distincţie. Într-o zi am aflat că omul acela splendid a murit în comă alcoolică. Pur şi simplu ca o epavă. Soţia lui era bolnavă de mult şi întotdeauna am crezut că se va prăpădi înaintea lui. Nu s-a prăpădit, dar a ajuns o ruină. Când i s-a spus „A murit Mircea”, a zis: „Care Mircea?”; şi apoi: „Bine”.

Deci, în vreme ce altă dată am reacţionat impulsiv, sălbatec, acum n-am mai reacţionat decât împotriva mea. Chiar dacă n-am reuşit să omor sufletul din mine, nu-mi mai vine să mă lupt pentru un dar al zeilor. Am obosit. Poate că speranţa şi disperarea, domnule, nu ţin nici de filosof ia noastră, nici de caracterul nostru, ci de norocul nostru, aşa că mulţumiţi destinului care v-a ocrotit. Şi dacă vreţi să vă dau un sfat, cumpăraţi-vă un câine. Aţi învăţa, atunci, ceva despre oameni. Mai mult decât de la

greci.

Uneori, simt că mă înstrăinez de mine, că intru într-un fel de somn, ceva asemănător stării premergătoare îngheţului, care mă împacă oarecum cu lumea asta, poate chiar şi cu cealaltă. Alteori, mă gândesc ce bine ar fi să fie puţin soare acum. Numai că până la vară mai e mult, domnule. Prea mult.

Cu puţină imaginaţie, mă pot vedea într-o insulă. Şi parcă văd oceanul de aici. Aţi observat că iarna mările sunt totdeauna ostile? Dar ce vă povestesc eu despre mări ostile, dumneavoastră care nu vă puteţi închipui decât Afrodite ieşind din valuri? Mă străduiesc în zadar. Insulă e mică. Asta e insulă pe care o merit eu. Că doar n-o să mă compar cu Napoleon. El avea 122 de kilometri pătraţi. Cum aş putea pretinde să am şi eu la fel? Un pat, o noptieră plină de cărţi, masa la care scriu, cam asta e toată împărăţia mea. Toată insula Sfânta Elena rezervată mie.

Şi cu asta gata. *Vive l'empereur!* Nu vă speriaţi, domnule, că strig. Nu mă aude nimeni. Şi chiar dacă m-ar auzi, nu e dreptul meu? Măcar noi să strigăm asta, dacă armatele ne-au trădat şi au fugit de la locul dezastrului lăsându-ne singuri la Waterloo. Şi ce dacă armatele erau foarte mici? Câţiva prieteni. Nici aceia fideli. Un soi de prieteni mercenari, dacă se poate spune aşa. Ne-au părăsit. Bine ne-au făcut. E mai clar aşa, fără ei.

Într-o noapte am avut un vis ciudat. Eram trei femei undeva într-o sală plină de hărţi. Cu creioane ascuţite, trăgeam linii pe hărţi. Făceam calcule. Nu ne cunoşteam, dar ştiam că fiecare avea în urmă o viaţă ratată şi acum îşi căuta insula. Şi mai ştiam că una singură dintre noi pierduse totul. Celelalte mai aveau încă bătălii de purtat. Fireşte, cea care pierduse totul era cea care avea să-şi găsească insula. De aceea căutam cu o anumită disperare amestecată cu teamă. În cele din urmă am descoperit, nu mai ţin minte cum, că n-avea rost să căutăm. Trebuia să vină din zi în zi un sol care să ne

anunţe cine va pleca în insula Sfânta Elena şi cine mai avea bătălii de purtat. Atunci am lăsat deoparte creioanele ascuţite, iar hărţile au început să se prăfuiască, să se acopere cu pânze de păianjen. Stăteam toate trei cu ochii pironiţi spre uşă şi aşteptam. Ascultam vântul care, undeva departe, stârnea parcă valurile unui ocean. Adormeam aşa, cu ochii la uşă, şi tresăream din somn câteva ore mai târziu. De câte ori se auzea un zgomot afară, simţeam un fior de teamă.

Treptat, am simţit că nu mai puteam suporta. Nervii noştri erau solicitaţi la maximum. Ajunsesem să ne urâm în tăcere. Speram că, în momentul când avea să vină, solul va arăta pe una din celelalte două. Într-o dimineaţă, uşa s-a deschis. Toate trei am încremenit aşteptând. Solul era un individ îmbrăcat în redingotă, cu cămaşa scrobită, cu capul gol şi încălţat cu cizme negre. Avea ochii răi, îngheţaţi şi ironici şi pielea pergamentoasă, plină de coşuri. Se juca cu un măr. De fapt, arăta ca un poliţist în travesti, dar redingota, cămaşa scrobită se asortau absurd cu cizmele negre. Se uita la noi, fără să spună nimic, şi se juca încontinuu cu mărul pe care-l arunca din când în când, ca la circ, şi-l prindea cu dexteritate. În cele din urmă a deschis gura şi ce credeţi, domnule, că a zis?: „Eu sunt Paris. Am venit să dau uneia dintre voi mărul. Cea pe care o voi alege va merge în insula Sfânta Elena”. Am avut o clipă impresia că mă privea stăruitor şi că avea de gând să se îndrepte spre mine şi atunci am strigat „Nu!”. Strigătul m-a trezit. Eram singură în camera mea. Ca acum.

Mai am nişte lucruri importante să vă spun, însă am obosit de tot.

E inutil să-mi uraţi ceva de Anul Nou. Ce rost are? Ca să nu vă simţiţi obligat, nici eu n-o fac. Oricum, vă sunt recunoscătoare că m-aţi urmărit până aici. Azi toată lumea vorbeşte şi nimeni nu ascultă, aţi observat? Şi există două feluri de singurătate. A celor care vorbesc. Şi

a celor care nu-i ascultă.

Şi cu asta punct, domnule. Eu nu sunt Hamlet, să trăiesc din ezitări. Vă las cu bine. S-a făcut dimineaţă şi cred că trăsura m-aşteaptă.

Un joc serios

1

Prin septembrie, octombrie, toamna avea fastul şi farmecul ei. Acum îşi arată cealaltă faţă. Cea ploioasă şi rece. Plopii s-au înnegrit de atâta umezeală, iar maşinile care trec grăbite îi stropesc pe pietonii neatenţi cu apa ce bălteşte pe marginea trotuarelor. Străzile sunt pline de frunze spulberate de vânt şi, cum vremea asta nesuferită mă indispune, am renunţat de câteva zile la plimbările obişnuite. Apoi, mi-am luat inima în dinţi şi am ieşit să mă dezmorţesc.

Dar rafalele vântului îmi întorceau mereu umbrela pe dos, ceea ce mi-a mai temperat elanul. Mai era şi frig pe deasupra, altă plăcere. Până la urmă, murat de ploaie, m-am refugiat în anticariatul din apropierea Curţii Vechi. Tot vroiam eu, de mai multe săptămâni, să văd ce noutăţi mai există acolo.

Ambianţa cărţilor m-a relaxat şi mi-am început liniştit rondul. După câţiva paşi, mi-a atras atenţia, pe un raft central, un şir impunător de tomuri, unsprezece, legate în piele, cu titluri aurii, în franţuzeşte, care dominau ediţiile de clasici din jur. Erau *Memoriile* lui Casanova într-o ediţie de lux. Aşteptau, elegante şi insolente, un cumpărător. Nici operele lui Goethe şi Shakespeare nu stăteau cu atâta ostentaţie în rafturi şi m-am gândit că bravul seducător ar fi fost mulţumit să constate de câtă onoare se bucură ultima lui ispravă. A ajuns printre clasici!

Eu unul, recunosc, n-am citit niciodată în întregime lungă şi neobrăzata confesiune a cavalerului de Seingalt.

Nu din vreo prejudecată acră. Doamne fereşte. N-am elanuri pedagogice sau vreo sfântă intransigenţă puritană, nici nu mă număr printre cei care, din invidie, îi reproşează lui Casanova favorurile vieţii. Înclin, mai curând, să văd în el un trist robot al plăcerii, un Don Juan fără metafizică. Dar m-am temut că o lectură integrală a acestor *Memorii* trebuie să fie ucigător de plicticoasă. Mereu aceleaşi asalturi amoroase, aceeaşi strategie, aceleaşi trucuri, cam greu de suportat! Acum, însă, cum nu ardeam de nerăbdare să mă întorc la mizeriile vremii de-afară, am luat la întâmplare un volum din cele unsprezece şi, răsfoindu-l, am început să citesc pe sărite. Mi-l şi închipuiam pe aventurierul veneţian, bătrân şi bolnav de podagră, închis în bibliotecă, singur cu amintirile sale. Hainele scumpe şi bijuteriile deveniseră inutile, cunoaşterea (probabil) desăvârşită a tacticii amoroase nu-i mai folosea la nimic, iar gloria sa era mâncată de molii. Balul vieţii se terminase. Victimele şi duşmanii îl uitau. Dar ce ocazie minunată de a retrăi totul, de a nu ieşi din scenă neobservat îi ofereau amintirile! Sunt absolut convins, de altminteri, că irezistibilul seducător şi-a propus atunci cel mai dificil pariu, să seducă şi posteritatea, silind-o să discute despre el şi să se încline în faţa lui ca portarii hotelurilor în care a fost găzduit. Numai că în zadar se preface cavalerul că se amuză. Nu există fericire de care să-ţi aminteşti fără tristeţe. Sub sporovăială neruşinată a acestui escroc internaţional, care a stârnit atâta venin şi atâta ranchiună, se simte un surâs crispat. Bătrânul seducător care ţine să se arate expert în inima feminină se grăbeşte, în realitate, să-şi umple singurătatea cu ceva. De aceea îşi descrie minuţios cuceririle. *Memoriile* lui sunt un lung strigăt de regret al unui flecar.

Ideea m-a înduioşat şi, o clipă, am fost foarte aproape de a cumpăra cele unsprezece volume. O lectură adecvată acestui timp mizerabil. Dacă nu mă înşel, Gâde îşi propunea să citească multe cărţi mediocre sau

proaste; vroia să lucreze din ură faţă de ele. Eu n-aş merge atât de departe, în cazul cavalerului de Seingalt era vorba de altceva. Vroiam să văd cât de liniştit flecăreşte un om care n-a cunoscut niciodată limitele bunului--simţ şi care, după o viaţă plină de reuşite, s-a trezit în situaţia de parazit al amintirii, mânat nu de dorinţa de a sta în biblioteci lângă Dante, ci de a umple un gol. Dar costă prea mult curiozitatea mea. Aşa că am pus volumul la loc.

Atunci am observat că lângă cele unsprezece tomuri legate în piele se afla o broşură modestă, ferfeniţită, umilită de opulenţa maratonului memorialistic de lângă ea. Asta m-a făcut s-o scot din raft. Când am deschis-o, am fost surprins. Era un regulament comentat al coridelor. La orice m-aş fi aşteptat să găsesc într-un anticariat din Bucureşti, inclusiv un tratat savant de tauromahie sau o istorie romanţată a matadorilor celebri, dar un regulament, fie el şi comentat? Ce bucureştean dorise să se iniţieze în figurile luptei cu tauri înainte de a se duce să vadă una?

M-am apucat să răsfoiesc broşura mai degrabă amuzat. Fusese tipărită, probabil, într-o tipografie de mâna a treia, pe o hârtie proastă şi literele abia se distingeau. Dar multe dintre paragrafele regulamentului erau pentru mine o adevărată revelaţie, încât foarte repede am uitat de aceste inconveniente.

Nu mi-am închipuit niciodată până acum că o coridă se desfăşoară după un cod atât de complicat. Am crezut că taurul şi toreadorul se pomenesc faţă în faţă şi că, în virtutea unui scenariu relativ simplu, unul trebuie să-l ucidă pe celălalt. Dar eu schematizasem, din neştiinţă. Corida are legile ei sacre, numeroase şi foarte severe, pe care matadorul e dator să le respecte cu stricteţe dacă nu vrea să rişte oprobriul spectatorilor sau chiar închisoarea. Una din reguli spune că el n-are voie să se dea la o parte mai mult de un pas în faţa primejdiei. Alta, că matadorul care se teme în arenă poate fi pedepsit cu cincisprezece

zile de carceră. Orice prudenţă exagerată, şi cu atât mai mult laşitatea, îl descalifică în ochii spectatorilor. Ce surpriză pentru un profan ca mine care şi-a imaginat până acum că un toreador poate apela la orice truc, la orice viclenie, cu condiţia să pună la pământ bestia din faţa lui, să descopăr că în patria de origine a iezuiţilor, în spectacolul cel mai îndrăgit de spanioli, scopul nu scuză mijloacele! Dimpotrivă, întreaga luptă cu tauri pare concepută în lumina principiului că mijloacele trebuie să fie perfect adecvate scopului. Altminteri, victoria nu mai are nici o valoare. Unui matador care răpune taurul ca o brută, nu ca un cavaler, i se strigă în semn de ocară *camicero* (măcelarule), căci o victorie lipsită de eleganţă, grosolană, vicleană e, pentru cunoscători, mai rea decât o înfrângere. Numai măiestria şi curajul pot da o semnificaţie costumului său strălucitor.

Mai erau acolo şi alte amănunte interesante, dar, din păcate, nu m-am hotărât să cumpăr broşura. Mi s-a părut prea hărtănită.

2

Trebuie să precizez că n-am văzut niciodată o luptă cu tauri şi că nici n-am visat să văd. Mi-am dorit să cunosc Spania din motive cu totul străine de tauromahie, pentru a reface ruta lui Don Quijote, dar soarta n-a prevăzut această călătorie, probabil singura pe care am râvnit-o cu adevărat. Ea nu mi-a permis decât o excepţie, aproape maliţioasă. O noapte şi o dimineaţă petrecute la Madrid, în trecere, între două avioane. Am sosit într-un amurg cu lumină secetoasă, de la aeroport m-am dus la hotel, iar de la hotel, lăsându-mi valiza nedesfăcută, am pornit-o pe străzi şi am umblat absolut la întâmplare până noaptea târziu când m-am întors, răpus de oboseală şi de confuzia impresiilor ce mi se învălmăşeau în minte. Dimineaţa, m-am trezit devreme şi am alergat la muzeul Prado unde, ce

ironie! Am avut la dispoziţie exact cele „trei ore” de care vorbeşte Eugenio d'Ors, după care, pe o căldură nimicitoare, a trebuit să fug la hotel, cu sufletul la gură, să-mi iau valiză şi să mă urc în primul taxi, implorându-l pe şofer să facă imposibilul pentru a se descurca prin aglomeraţia infernală a amiezii spre aeroport. N-am avut timp nici măcar să mă uit cum arată Madridul ziua. Nu mai ţin minte decât că era o zi aridă, foarte aridă, aproape africană, că zidurile păreau şi ele de o mare uscăciune, rar îmblânzită de vegetaţie, şi că şoferul se strecură prin valurile de maşini alternând elanurile de virtuozitate la volan cu gesturi de neputinţă, „deh, domnule, n-am cum să zbor”. În aceste condiţii, nu-mi era, bineînţeles, gândul la coride.

Şi chiar dacă aş fi avut timp şi am fi trecut pe lângă vreo arenă, mă îndoiesc că i-aş fi dat importanţă. Pe atunci aveam despre luptele cu tauri doar păreri care i-ar fi jignit pe spanioli. Eram convins, în ciuda pasiunii mele pentru patria lui Don Quijote, că organizarea coridelor, în plin secol XX, constituie o ruşine, un scandal. Asta datorită nu atât unor principii, cât faptului că n-am fost niciodată capabil să văd sânge fără să mă crispez. În copilărie, de câte ori mama tăia o găină, fugeam, pe uliţă, cât mai departe de locul execuţiei, iar azi, de câte ori împrejurările mă silesc să pătrund într-un spital, mă surprind întorcând capul ca să nu zăresc pansamente însângerate. Nu-mi place s-o spun, dar acesta e adevărul: un instinct de apărare mai puternic decât compasiunea mă face să mă eschivez în faţa suferinţei, să mă tem de agonii şi de moarte. Cum aş fi putut, deci, să doresc să asist la o coridă, să doresc să văd un taur vomând sânge şi îngenunchind pe nisip? Teoretic, sunt gata să accept că există analogii între o luptă cu tauri şi o tragedie antică, idee foarte scumpă marilor îndrăgostiţi de coride (Hemingway nu e singurul care o susţine), dar slăbiciunile mele nu mi-ar fi permis, şi bănuiesc că nici acum nu mi-ar permite, să pătrund într-o arenă reală.

3

Mi-am amintit o controversă cu un prieten care mă invitase să petrecem împreună câteva zile la ţară. Discuţia lâncezea şi nu prea aveam chef de vorbă. Poate oboseala drumului, poate cronica mea indispoziţie la schimbările de ambianţă, poate zăpuşeala nopţii de vară sau poate toate la un loc mă făceau să prefer să ascult. Cum a venit vorba de coride, nu mai ţin minte. Fapt e că, la un moment dat, amfitrionul meu s-a înfierbântat, susţinând - cu multe referiri la Goya - că lupta cu tauri e mai mult decât un sport, că ea împinge pericolul şi curajul în magie.

— În coride nu există un călău şi o victimă. Cel care oficiază moartea taurului, matadorul, riscă el însuşi să-şi piardă viaţa.

— Dar taurul e pierdut orice s-ar întâmpla, e condamnat dinainte, am obiectat eu, stârnind, fără să vreau, prin vorbele mele o dispută al cărei ton s-a radicalizat repede.

— Sângele taurului, a zis el, nervos, are semnificaţia sângelui vărsat la sacrificii.

— Sunt dezolat, dar, pentru mine, corida rămâne un omor cu public, un măcel organizat, sărbătorit. Şi sunt de partea necunoscutului care a scris într-o zi cu litere de o şchioapă pe zidurile unei arene: „Fiecare zi de coridă e o zi de doliu pentru demnitatea umană”.

Ne-am certat până târziu spre miezul nopţii, fără ca vreunul dintre noi să dea îndărăt. Când ne-am dus la culcare, i-am promis că voi mai reflecta la motivele încăpăţânării mele. Îmi încolţise în minte un gând năstruşnic. Înainte de a adormi, m-am apucat să schiţez un dialog imaginar între un spaniol (oacheş, fireşte, cu părul lins şi favoriţi lungi) şi un francez (sceptic, fireşte) oprit să se uite la îmbulzeala din faţa unei *plaza de toros.*

— Ca să fiu sincer, *señor,* perora (cu ardoarea de rigoare) spaniolul meu, îmi dau seama de ce ridicaţi vocea. Animalele, vă spuneţi, şi nu vă contrazic, au şi ele dreptul de a trăi, chiar de a trăi în libertate. Dar de ce, *señor,* nu vă revoltaţi atunci şi împotriva abatoarelor, şi împotriva grădinilor zoologice? De ce nu protestaţi împotriva măcelăririi animalelor a căror carne o mâncaţi? Despre asta nu spuneţi nici o vorbă. Şi vreţi să ştiţi de ce? Fiindcă, în realitate, nu moartea taurului vă deranjează, *señor.* Vă deranjează faptul că sângele curge la lumina zilei. Apoi, îngăduiţi-mi să vă întreb: oare chiar nu sesizaţi diferenţa enormă dintre un abator şi o arenă? Într-un abator, taurul e condamnat la moarte fără dreptul de a mai trece o dată prin lumină şi piere ucis de oameni care nu riscă nimic. În timp ce într-o arenă, *señor,* are loc o *luptă,* nu un asasinat. Toreadorul îşi pune propria lui viaţă în joc. El trebuie să demonstreze că merită să doboare animalul. Dacă n-are curaj, îndemânare, plăteşte scump. Asta nu vor să vadă „sensibilii" care nu se dau înapoi să mănânce o friptură bună! În abatoare, din punctul lor de vedere, poate continua în linişte măcelărirea animalelor. De acolo se pot scurge râuri de sânge. Totul e să nu fie martorii agoniei animalului din care se înfruptă şi că moartea să li se servească elegant. Onoarea umană e salvată dacă animalele sunt ucise la adăpost de privirile noastre? De fapt, *señor,* nu vă cere nimeni să renunţaţi la reproşuri. E de ajuns să admiteţi că animalele nu mor mai ales în arene şi că aici, cel puţin, ele au o şansă. Ca gladiatorii pe vremea romanilor.

— Vă place să comparaţi corida cu întrecerile dintre gladiatori, îi replică francezul, dar îmi permit, *cher monsieur, parce que comparaison n'est pas raison,* să vă atrag atenţia că lupta cu tauri *c'est plus qu 'un crime, c 'est une faute.* Taurul nu poate opta, el nu e întrebat dacă e de acord să participe şi, eventual, să moară. Din această cauză lupta nu e egală într-o coridă. Taurul e mânat cu sila în arenă după ce a fost crescut anume

pentru a satisface pofta de spectacol - şi ce spectacol, *mon Dieuf* - a unor oameni care pretind o moarte în schimbul biletului plătit: fie a taurului, fie a toreadorului. Aşa este, animalele nu mor mai ales în arenă, dar e oribilă transformarea agoniei în spectacol. Masacrele din abatoare se petrec cu uşile închise. Nimeni nu strigă la porţi: „Veniţi să vedeţi cum sunt ucise animalele!”. Pe când la coride, un om îmbrăcat în „straie de lumină”, cum le numiţi dumneavoastră, se pregăteşte să ucidă pentru a fi ovaţionat, iar spectatorii protestează indignaţi dacă taurul nu e destul de periculos. În clipa în care sabia îi pătrunde în ceafă, taurul îngenunchează pe nisip cu un scâncet ce se pierde în delirul tribunelor. Mai bine să moară la soare, în onoare, decât în umbra abatoarelor! Susţineţi dumneavoastră. Dar ce ştie despre o asemenea onoare taurul? El aude urletele şi se vede hărţuit. Asta e tot. Şi dacă lovitura n-a fost precisă, varsă sânge. *C'est dégoûtant!* Imaginaţi-vă un abator unde s-ar amenaja tribune pentru curioşi; care scot chiote entuziaste de fiecare dată când măcelarii îşi dovedesc măiestria... *non, monsieur, mille fois non.*

Aici m-am oprit, doborât de somn. Intenţionam să continui a doua zi, dimineaţa. N-am făcut-o însă, iar după-amiază a intervenit ceva care m-a silit să mă întorc în Bucureşti. Apoi nu m-am mai gândit la coride până în această toamnă cu cerul putred.

4

M-am dus la anticariat să cumpăr broşura, dar în raftul cu pricina, lângă *Memoriile* lui Casanova, se afla o cu totul altă carte.

— S-a vândut, mi-a zis o vânzătoare cu părul roşu pe care am deranjat-o dintr-o discuţie cu un client.

Cine să cumpere un regulament de coride în Bucureşti?

Şi de ce? Am rugat-o pe vânzătoare să se uite mai bine. Poate că broşura nimerise în alt raft. Dar femeia s-a supărat.

— V-am spus că s-a vândut din moment ce nu mai e acolo unde aţi văzu ţ-o. Şi s-a întors spre clientul cu care discuta.

Am revenit acasă şi am luat din bibliotecă un album cu gravurile lui Goya din seria *Tauromahia.* Răsfoindu-l, m-am oprit la planşa 28. E înfăţişat aici un toreador care se joacă cu taurul, învăluindu-se în faldurile capei. Nu se mai vede nimic din trupul lui, în afară de glezne. Nici măcar chipul, acoperit de o pălărie neagră, cu boruri mari şi şnur alb. Ascuns de ochii taurului, ca un vrăjitor, toreadorul se simte la adăpost, cu toate că nu e apărat decât de pânza subţire a capei în care s-a înfăşurat. Stă nemişcat, fără să-i pese de pericol.

Constat că, într-un fel, tâlcul acestei scene pitoreşti nu e străin nici de mine. Dacă m-ar fi tras cineva de mânecă la Madrid să merg la o luptă cu tauri, nu m-aş fi dat înapoi să fac uz de orice pretext ca să mă sustrag. Şi bănuiesc că, dus cu forţa în tribunele unei arene adevărate, m-aş comporta lamentabil. În clipa uciderii taurului, mi-aş astupa urechile ca să nu mai aud strigătele de entuziasm şi aş căuta să mă strecor afară, speriat şi scârbit. Dar imaginaţia are rolul capei. Ea mă apără şi îmi permite să nu intru în panică. Am chiar îndrăzneala să pufnesc în râs văzând, într-o altă planşă, cum un toreador îndrăgit de publicul Madridului îi arată taurului golul pălăriei sale, în loc de muletă, pentru a-i distrage atenţia de la sabia care s-a ridicat ameninţătoare în aer. În definitiv, mă exprim şi prin ceea ce îmi imaginez, îmi spun, regăsind în destinderea pe care mi-o dau gravurile lui Goya plăcerea unuia din puţinele jocuri în care am perseverat şi în care mă simt în elementul meu.

E un joc şi, oarecum, o metodă. Când nu ştiu ce să cred despre ceva, încerc să văd acel „ceva” din unghiuri diferite, cu tot ce presupune o asemenea operaţie ca

fervoare şi inconsistenţă. Caut să-mi dau seama cum arată motivele celor care zic „da” şi ale celor care zic „nu”. E un exerciţiu de logică în zig-zag care nu urmăreşte să stabilească o concluzie, ci să confrunte argumentele.

Am început, aşadar, un proces al coridei, străduindu-mă, cum e normal într-un joc serios, să fiu imparţial.

5

— O jumătate de tonă de muşchi şi de primejdie se înfruntă cu inteligenţa omenească, poftiţi, doamnelor şi domnilor, la spectacol, spun cei care exaltă corida.

— Nu avem ce căuta într-un loc unde e sărbătorită cruzimea şi e excitată fiara din noi, clatină din cap, cutremurându-se, cei care cer interzicerea ei.

— Un moment. Aţi văzut vreodată măcar o singură luptă?

— Nu.

— Atunci pe ce temei o condamnaţi?

— Atâta retorică pentru a celebră, ce? O moarte.

Cei care sunt „pentru” nu sunt dispuşi să facă nici o concesie „sentimentalilor”, iar cei care sunt „contra” nu acceptă că inteligenţa are dreptul să se joace cu moartea. Cei dintâi pretind că lupta cu tauri e un sport transcendent şi invocă exemplul unor artişti celebri care au fost îndrăgostiţi de vacarmul coridelor, Goya, Picasso, Hemingway. Ceilalţi răspund că asta nu-i ajută să-şi învingă răul de la stomac şi că argumentul nu e nici măcar nou. Marţial, Juvenal şi atâţia poeţi antici nu mureau de plăcerea luptelor de gladiatori? Şi, pe urmă, ce dovedeşte prezenţa unor nume răsunătoare printre *aficionados?* Nimic altceva decât că până şi cei mai subtili oameni pot avea metehnele lor. Inteligenţa nu e neapărat străină de cruzime, dovadă mijloacele de tortură care n-au fost născocite de proşti.

Taberele se opun pătimaş, rigid, una alteia, fără nici o posibilitate de a se înţelege.

— Dacă n-aţi văzut, imaginaţi-vă. Picadorii, banderilierii se retrag. Pe nisip rămân, faţă în faţă, numai un om şi un animal. Matadorul, cel căruia îi revine misiunea să ucidă taurul, şi animalul hărţuit până atunci de picadori şi banderilieri. Două forţe opuse. Inteligenţa şi bestia. Taurul, crescut anume pentru a fi agil şi periculos, a apărut parcă dintr-o noapte a instinctelor. E negru, puternic, ameninţător, muşchii îi zvâcnesc la fiecare mişcare. Un exemplar superb al forţei primare, bestiale, malefice. Şi care nu cunoaşte teama. Se repede orbeşte împotriva oricui îi iese în cale. Şi imaginaţi-vă un bărbat suplu, elegant, vulnerabil, încordat ca o lamă de oţel. Linia coloanei vertebrale e perfect dreaptă, iar trăsăturile i s-au asprit. Acest bărbat e exponentul inteligenţei. Şi nu al oricărei inteligenţe. Al inteligenţei care ştie ce este curajul: o frică biruită. Ce bine exprimă el cutezanţa şi slăbiciunile fiinţei ce s-a ridicat în picioare! Căci nu e apărat decât de iscusinţa lui. Ce valoare ar avea, de altfel, un toreador îmbrăcat în zale? Gloria lui stă în riscul pe care şi-l asumă. Aşa-numitele „straie de lumină” pe care le poartă nu au rolul să-l apere, ci să arate că el e un actor într-un ritual. Publicul înţelege asta şi îşi ţine respiraţia. Ştie că tragedia la care asistă e chiar mai mult decât o artă. Mişcarea pliurilor capei, roşul muletei, costumul strălucitor fac din toreador, în acelaşi timp, un vrăjitor, un iluzionist, un tragedian şi un sacerdot. Un creator de spectacol care în orice moment este în primejdie să moară. Nici o artă nu pune în cauză atât de explicit viaţa creatorului ei.

Arena însăşi e împărţită în două zone: una scăldată de lumină, alta mai umbrită. Că viaţa, nu? Iar când taurul se năpusteşte, ce violent devine contrastul! De o parte, furia bestiei dezlănţuite. De alta, frumuseţea virilă a matadorului, curajul şi orgoliul său de a înfrunta pericolul cu o eleganţă, da, geometrică. O infimă deviere a corpului

azvârle taurul în gol, dar o eroare de câţiva milimetri poate aduce catastrofa. Toreadorul se joacă în arenă cu destinul însuşi, încercând să-l păcălească, să-i ofere numai umbra sa.

Dar în acest moment, omul şi animalul formează un singur adevăr. Arzător şi trist, tragic şi limpede. Corida priveşte moartea în ochi cu un nobil dispreţ pentru a o încorpora vieţii.

Din tabăra cealaltă se aude alt limbaj.

— Noi am rămas de partea taurului, pentru că totul e împotriva lui. Chiar şi propria-i forţă. Cu cât e mai puternic, cu atât moartea lui e dorită mai mult. În mijlocul celor care îi doresc moartea, el e singur, îngrozitor de singur.

Ce ar putea să facă taurul? Să se culce pe nisip, refuzând să se năpustească în bucata de stofă roşie. Asta l-ar salva. Cu un costum inutil strălucitor, toreadorul n-ar mai şti ce să facă. Pasele lui n-ar mai fi decât un balet de paiaţă. De aceea, va încerca prin toate mijloacele să înfurie animalul. Or, din momentul primei lovituri cu capul, taurul e pierdut. A intrat în jocul toreadorului şi în destinul său, căci a fost crescut pentru moarte.

Exerciţiul i-a dat toreadorului abilitate şi, cu puţin noroc, pasele ce ridică tribunele în picioare nu-l vor costa. Înainte de a îndrăzni, a calculat în centimetri şi milimetri distanţa până la cornul taurului. Învârtind cu dexteritate muleta, el obţine un dublu efect: îl induce în eroare pe taur, aruncându-l în gol, şi le dă fiori spectatorilor, stimulându-i să urle, să aplaude. Îmbrăcat în costumul său sclipitor, care nu lasă să se vadă nimic din spaimă cuibărită în stomac, el manevrează bucata de stofă ce dă câştig de cauză celui slab.

Când corpul taurului mort este scos din arenă şi nisipul greblat, undeva, în largul unei păşuni, lasoul şuieră, răsucindu-se în aer. Laţul cade pe gâtul altui taur tânăr. Urmează grajdul, culoarul întunecos, arena...

Contraargumentele nu lipsesc.

— Într-o coridă se află tot. Iubirea, Răul şi Moartea. Cele trei muze spaniole, cum le numeşte Madariaga. Şi ce se reproşează toreadorului? Că-şi doreşte gloria? Desigur, orice toreador ar recunoaşte, fără multe mofturi, că într-o arenă pustie n-ar accepta lupta. Ar arunca muleta şi sabia şi şi-ar vedea de drum. Ce rost ar avea să se expună în faţa unor tribune goale? De ce să-şi rişte viaţa dacă nimeni nu-i admiră curajul şi îndemânarea? Ne place sau nu ne place, gloria, atât de defăimată şi atât de dorită, are rolul ei în istoria curajului. Într-o lume fără glorie ar fi, neîndoielnic, mai puţine omoruri, dar şi mai puţin curaj şi mai puţină onoare.

— Dar de ce când varsă sânge în arenă, iar toreadorul, din nepricepere, nu-l poate omorî, taurul e dus în spatele arenei şi executat acolo? Ce rost are această discreţie bruscă? Din moment ce au venit la o execuţie, de ce se feresc spectatorii?

Apărătorii au ce răspunde, că pentru spanioli moartea e tot atât de misterioasă ca viaţa. Ea îi determină să iubească şi mai mult o existenţă precară, primejduită. Înălţat într-o natură plină de soare şi de tristeţe, pe un sol sărac în nuanţe, unde umbra face şi mai violentă lumină, cântecul funebru spaniol e un ţipăt vital. Iubirea şi Moartea, care străinilor li se par incompatibile, sunt amândouă pentru un spaniol forme de exaltare a vieţii. Aici îşi are originea ritualul coridei. De aceea şi dezamăgeşte un toreador care dă semne de panică în faţa taurului. El nu mai e pentru spectatori decât o caricatură a principiului că frumuseţea, calitatea şi valoarea luptei sunt date de gradul de pericol la care se expune toreadorul, însă o agonie prelungită, penibilă, provoacă dezgust.

Adversarii ricanează: să nu-i bănuim pe *aficionados* că fac filosofie când strigă de plăcere sau huiduie!

E momentul, pentru partizanii coridei, să arunce în balanţă un argument romantic.

— După ce lupta s-a încheiat, toreadorul se întoarce în

lumea obişnuită. Se apropie de tribună şi depune pe parapet pelerina în dreptul femeii căreia îi va fi închinată urechea taurului. În ultimă instanţă, scopul coridelor e o declaraţie de dragoste. În tumultul luminos care inundă arena, iubirea şi gloria triumfă împreună ca la turnirurile medievale.

6

Dar eu? Unde mă aflu eu între aceste tabere?

Evident, nu pot admira fără rezerve măiestria toreadorului. Mă împiedic mereu de cadavrul taurului. Şi nu cred că voi ajunge vreodată printre cei foarte puternici, care pot să urle de plăcere când văd sânge.

Înţeleg, totuşi, că toreadorii sunt singurii care se apropie de sfatul lui Marc Aureliu: să trăieşti orice zi ca şi cum ar fi ultima. Şi poate că nimeni nu cunoaşte mai bine ce dar nepreţuit e viaţa decât un om care e mereu la un pas de a o pierde. Am văzut o fotografie cu o celebritate a arenei ţinând într-o mână sabia şi muleta, iar în cealaltă un ceasornic. Fotografia arăta foarte exact condiţia toreadorului. El luptă fără să ştie când îi va suna ceasul, cu inevitabilul risc al celui care, mizând totul, poate pierde totul.

Şi dacă victoria lui mă pune pe gânduri, n-aş putea să nu observ că unica şansă a toreadorului e să aibă încredere, în arenă, în ceea ce face. Viaţa lui depinde de credinţa lui.

Dar cel mai mult mă preocupă, acum, faptul că există o pedagogie a coridei, nu numai o estetică şi o metafizică a ei. Toreadorul trebuie să-şi efectueze pasele deplasându-se cât mai puţin posibil, lăsând animalul să treacă în întregime, de la cap la coadă, pe lângă el înainte de a-şi relua poziţia pentru o nouă provocare. Taurul nu trebuie răpus oricum, iar cel ce săvârşeşte sacrificiul trebuie să facă dovadă că merită o asemenea cinste. Toate

amănuntele pe care le-am pus cap la cap, din ceea ce am reuşit să aflu despre tauromahie, merg în această direcţie. În arenă, aspiranţii la glorie care nu pun preţul cuvenit pe onoare sunt repede eliminaţi. Au existat matadori celebri, se spune, care şi-au ruinat cariera într-o singură zi pentru că s-au temut şi au dat înapoi din faţa unui taur excesiv de puternic sau din cale-afară de furios. Cu atât mai mult poltronii, şmecherii, cei ce vor să reuşească prin trucuri n-au, din câte înţeleg, nici o şansă reală în aceste lupte. Goya, se ştie, şi-a bătut joc de coridele practicate la Bordeaux, în care nişte „cârpaci", cum bombănea el, făceau tot felul de „giumbuşlucuri" ca să evite confruntarea; le consideră o insultă la adresa taurului şi a tauromahiei. Apoi, în arenă nu încap scuze şi justificări. Învinşii nu împart înfrângerea cu nimeni. Toreadorii triumfă sau mor în funcţie numai de calităţile sau greşelile lor. Şi unde mai e pedepsită laşitatea cu închisoarea? Dacă s-ar extinde această regulă dincolo de zidurile arenei, pe străzi, carcerele ar fi probabil insuficiente. Poate că nu e tocmai plăcut să constaţi că un flăcău, aproape analfabet uneori, devine peste noapte un idol numai pentru că ştie să se ferească la timp şi nimereşte, fără să-i tremure mâna, punctul ţintit din greabănul taurului, dar e limpede, dacă am interpretat bine unele reguli din broşura de la anticariat, că un adevărat toreador nu se îmbracă în costumul său strălucitor pentru a înşela aşteptările celor veniţi să-l vadă la lucru. Dincolo de sângele vărsat, ar fi greu de vorbit, aşadar, despre imoralitatea coridei. Între glorie şi moarte, eleganţa luptei - şi când zic eleganţă mă gândesc la multe - e, se pare, obligatorie. Descoperire preţioasă până şi pentru un romantic al incertitudinilor, ca mine.

7

Şi mai e ceva, foarte important, un gând cu totul

neaşteptat care mă atrage de câteva zile. Fiecare are sau poate avea un „taur” al său, care-l obligă să semene într-o privinţă cu toreadorii, chiar dacă nu ştie nimic despre ei. Un toreador - îmi iau libertatea de a folosi acest cuvânt în sens larg - nu poartă obligatoriu un costum strălucitor şi nu ţine neapărat o sabie în mână. El poate, foarte bine, să se folosească de o maşină de scris (!), eventual o „Smith Corona” veche, prăpădită, obosită, dar care încă mai poate fi utilizată, ca armă, împotriva spaimei că timpul trece nemilos. Şi nu e absolută nevoie de o arenă gălăgioasă, în care să vuiască douăzeci de mii, treizeci de mii de spectatori, cu alguazili călări şi sunete de trompetă în aerul de sărbătoare. E de ajuns şi o cameră ticsită de cărţi unde un scriitor se luptă cu îndoielile sale (care pot fi la fel de agresive ca un taur!) în prezenţa nimănui. În această arenă *sui generis,* unde nu se aud decât zgomotele de pe stradă, foşnetul ploii şi ţăcănitul maşinii de scris, există câteva avantaje deloc neglijabile. „Toreadorul” nu riscă, înfruntându-şi „taurul”, să fie ucis. El are posibilitatea să ezite, să facă un pas înapoi, apoi altul (fără să i se reproşeze asta), să revină, să corecteze o stângăcie, să repare o greşeală. Nimeni nu-l vede, nu-l sileşte să braveze dacă se teme, nu-l face să simtă răsuflarea fierbinte a destinului în ceafă, iar un pas greşit nu se plăteşte pe loc. El poate amâna confruntarea când e obosit, poate cumpăni, poate renunţa de o mie de ori, fără ca nimeni să afle, şi tot de atâtea ori să o ia de la capăt. Dincolo de fereastră, în acest timp, nu se modifică nimic; aceiaşi plopi înnegriţi de ploi, aceleaşi ziduri cu iederă îngălbenită. În schimb, taurul poate veni aici din orice ungher. Şi poate fi orice: o teamă, o amintire, o îndoială. E un taur care nu omoară, dar e, poate, mai greu de răpus fiindcă el atacă uneori însăşi voinţa de a învinge.

La drept vorbind, nu ştiu foarte exact ce calităţi îţi trebuie pentru a scrie. Ştiu însă destul de bine, am impresia, ce calităţi sunt necesare pentru a nu azvârli în foc ce ai scris. Mai întâi e nevoie să crezi că există cel

puţin un om care aşteaptă spovedania ta. Apoi trebuie să speri că într-o asemenea „coridă” nimeni nu e învins dinainte, că important e să încerci; dacă nu vei reuşi, îţi va rămâne, oricum, onoarea de a fi încercat. Pe lângă talent, vreau să spun, literatura îţi pretinde să te înveţi cu şocul de a trece, dintr-o clipă în alta, de la fericire la suferinţă, de la euforie la deznădejde.

Mi se poate obiecta că un toreador n-are timp, în arenă, să se studieze, să se judece. N-are timp de amintiri. Rămas singur cu primejdia, cu ameninţarea, cu norocul său nenorocul său, el e cu toate simţurile în alarmă, încordat ca un arc. În asemenea momente, trebuie să fie numai acţiune, trăind într-un prezent pur. Pe când un scriitor are vreme să-şi studieze singurătatea, s-o analizeze. Îşi duce lupta şi în acelaşi timp şi-o descrie. Îşi măsoară dubiile, impasurile, îşi dă curaj, şterge, corectează sau rupe ce a scris, aruncă la coş, după care visează, speră, crede din nou. Scrierea unei cărţi e ca un lung deşert străbătut. Şi dacă toreadorul n-are vreme să se complice, cel care scrie ajunge în mod fatal, aş zice, ca în momentele dificile, de îndoială, din nesfârşitele zile şi nopţi în care îşi străbate deşertul, să vorbească singur, încercând astfel să-şi adune puterile, să-şi ascută voinţa, căci vorbăria lui, aparent preocupată de sine, e o formă de a-şi întări credinţa în ceea ce face.

E adevărat. Dar ceea ce mă determină să consider corida un termen de comparaţie posibil e mai ales faptul că, în arenă, toreadorul vede până în adâncurile destinului său. Rousseau zicea că nu trăia cu adevărat decât ceea ce îşi aducea aminte. Trebuia să aştepte să treacă un eveniment pentru a-l simţi şi înţelege pe deplin. Din pricina nevoii de prezent, eu n-aş putea spune că „a fost” e mai viu decât „este”. În schimb, înclin din ce în ce mai mult să cred că viitorul există deja, într-o măsură, în noi, sub forma amintirii. Şi că identitatea fiecăruia e efectul unor cauze care o motivează, dar o şi limpezesc.

Mai bine decât aşa nu pot să explic ce mă face să mă

gândesc la tauromahie în vreme ce zăresc pe fereastră, acum, un soare mahmur şi rece, într-o spărtură de nori. Cu o altă logică, m-aş închirci în mine, înfrigurat şi sceptic. Aşa, eu, care nu mă pot uita la o banală injecţie, mă compar cu toreadorii!

8

Cu câteva luni în urmă, când dogoreau zidurile, iedera care acoperă întreaga faţadă a casei de vizavi era plină de albine şi de gâze la amiază. De câte ori treceam prin faţa ei, mă opream. Îmi plăcea să mă uit cum mişuna viaţa pe crengile subţiri, pe care praful şi lumina nu mai puteau fi deosebite. Acum iedera s-a gălbejit, seamănă luminii zgârcite, bălţilor. Încă un motiv pentru a lăsa altora poveştile despre fecunditatea matură a toamnelor. Mie, ploile care umplu zidurile de igrasie îmi provoacă un fel de reflux vital. Şi pe măsură ce înaintez în vârstă, visez o vară fără sfârşit. Poate fiindcă m-am născut vara.

Relaţiile mele speciale cu zilele toride au început, de altfel, foarte devreme. Aveam, mi s-a spus, un an când părinţii m-au luat cu ei, în leagăn, la seceriş. Mama a aşezat leagănul la umbra unui snop de grâu, dar a uitat de mine, astfel că soarele violent de iulie m-a înroşit ca pe un rac fiert. Se pare că urmările au fost dezastruoase şi că numai printr-o minune, în loc s-o pornesc spre imperiul morţilor, am revenit să-mi caut izbăvirea printre cei vii. Când nimeni nu se mai aştepta, am renăscut, ca să zic aşa, din propria mea cenuşă. Dar arsura aceea care m-a costat un rând de piele n-a rămas fără urmări. Febra ei mi-a intrat în sânge şi în suflet. Cum încep zilele reci, nu-mi mai găsesc locul, mă simt mai slab, mai expus îndoielilor, mai nesigur, şi abia când aerul se luminează şi natura străluceşte din nou revin la normal. Sunt un om al verii, îmi plac ierburile cu sucuri ameţitoare, zilele de caniculă, pe care le înjură alţii, fructele care se coc,

trupurile bronzate, şi aş putea vorbi la nesfârşit despre asta. Un cer clar şi câteva pietre fierbinţi îmi ajung, uneori, pentru a fi împăcat cu mine, iar pe plajă, vara, când nisipul arde şi marea e la doi paşi, mi se întâmplă chiar să cred că fericirea costă puţin. Cu nasul vârât în nisip, cu braţele întinse, mă las atunci cuprins de o indolenţă dulce şi luminoasă, în care aproape nimic nu mai contează, uit şi de problemele mele, toropit de căldură, de soare, răpus, relaxat, încredinţat că secretul filosof iei e primitiv, şi simplu.

Din păcate verile trec, iar ploaia care nu mai încetează face să mustească amintirile, se infiltrează ca o apă freatică în starea mea de spirit. Şi cum simt nevoia de puţin soare în acest sfârşit de toamnă neobişnuit de ploios, agasant, iată-mă întors la „jocul meu serios”. Îmi spun că poate aşa mi-a fost dat, să înaintez cu lungi ocoluri. Nu am privilegiul celor care nimeresc la ţintă pe calea cea mai dreaptă. Pentru aceeaşi înţelegere, plătim preţuri diferite. Mie nu-mi ajunge, se pare, să văd, să aud, să pipăi. Trebuie să-mi şi închipui, să şi visez că văd, că aud, că pipăi. Fireşte, dacă nu cumva lumea reveriilor e o altă lume, mai logică, mai puţin crudă sau, în orice caz, mai convenabilă temperamentului meu.

Aşadar, închid ochii... Şi ce văd? Afişe mari, în culori vii, pe care se detaşează silueta unei femei elegante şi un cap de taur, anunţă *fiesta.* Casele de bilete sunt luate cu asalt, mulţi gură-cască pândesc frumuseţile zilei şi sosirea matadorilor, iar poliţiştii abia prididesc să facă o relativă ordine în acest vacarm festiv în care milionarii se întâlnesc cu cerşetorii şi Don Juan-ii stau cot la cot cu călugării (ce caută ei aici? *Piaza de toros* e un templu profan!). Magia coridei a atras parcă întreg oraşul aici. Nu lipsesc nici nobilele *senorite* care lasă în urma lor o dâră de parfum. Bineînţeles, puştii care visează să devină într-o zi matadori nu vor putea intra toţi (arena are totuşi locuri limitate!), dar cei care nu vor reuşi vor auzi de afară semnalele trompetei, strigătele, exclamaţiile. Nu

vor vedea taurul viu, dar îl vor vedea mort, când caii îl vor târî afară din arenă.

Se zice că rar găseşti un scoţian care să nu fi zărit în viaţa lui nici o fantomă, şi e la fel de rar să găseşti un spaniol care să nu ştie nimic despre coride. Privindu-i pe cei care discută aprins despre cele mai bune pase, ai crede că nu există de la facerea lumii decât două categorii de oameni: unii care se luptă cu taurul şi alţii care trebuie să aibă o părere despre asta; şi că nu există problemă mai importantă pe pământ şi în filosof ie decât rezultatul coridei de azi. Restul preocupărilor, să mai aştepte. Ai putea crede chiar că lumea a fost creată tocmai în acest scop, să se strângă în faţa arenelor, într-o după-amiază însorită, şi să dezbată pe toate feţele şansele toreadorilor şi ale taurilor, pentru a da un pronostic. Cine va învinge? Întrebare rămasă din timpuri imemoriale, repetată mereu. Corida e atât de veche şi atât de tânără, totuşi!

Mă strecor prin această animaţie zgomotoasă şi colorată, admirând pălăriile cordoveze, cu borurile drepte, celebrele şaluri de Manilla, bogat brodate şi terminate cu ciucuri lungi de mătase, sau pieptănătura după moda andaluză care foloseşte un piepten înalt, înfipt în păr, spre ceafă. Evantaie de preţ, mantile splendide, praf, lumină, gălăgie se amestecă într-o revărsare de pasiune, avidă de senzaţii. Din când în când, cineva ridică ochii spre cer. Nu cumva să plouă şi să se amâne corida! Dar, nu. Nu e nici un pericol. Cerul e curat, albastru şi tânăr. Un bărbat între două vârste îi dă sfaturi unui novice: „Fii atent să nu-ţi deranjezi vecinii dacă ţi se face rău. Asta i-ar irita. Ai grijă, mai ales, să nu-ţi arăţi panica tocmai când alţii îşi strigă entuziasmul. Ar fi o greşeală care te-ar expune la neplăceri. Spectatorii coridelor sunt foarte pasionaţi şi capricioşi. Dacă ţii să te manifeşti în vreun fel, cel mai bine e să faci ce fac alţii. Aclamă când aclamă ei, huiduie când huiduie ei. Căci toreadorul, trebuie să ştii, merge tot timpul între glorie şi ruşine. Dacă nu se teme,

publicul îl răsplăteşte regeşte. Dar dacă nu e la înălţime, nu trebuie să se aştepte la înţelegere". Îi arăt controlorului biletul, îl întreb în ce parte a tribunelor e locul meu, după care mă îndrept într-acolo, mai mult furişându-mă, de teamă să nu atrag atenţia cuiva. Abia când mă liniştesc, îndrăznesc să mă uit în jur.

Arena are trei caturi şi seamănă cu un circ antic. E ca un O imens, cu ovalul de nisip împrejmuit de o barieră care îi apără pe spectatori. Femeile şi-au aşezat şalurile pe balustradele lojilor, şi-au pus ochelarii de soare şi studiază din spatele lentilelor fumurii efectul produs asupra bărbaţilor de prezenţa lor. Bărbaţii, însă, îşi împart atenţia între frumuseţe şi lupta care urmează să înceapă. Pălăvrăgesc, comunicându-şi ultimele noutăţi despre crescătorii de tauri angajaţi în competiţia de azi sau despre starea de spirit a toreadorilor, şi numai rareori trag cu coada ochiului către frumoasele *señorite.* Dezamăgite, acestea din urmă se apucă să studieze programele sau, făcându-şi vânt cu evantaiele, se întorc, nerăbdătoare, spre porţi. Văpăile caniculei sunt încă puternice, nisipul scânteiază orbitor.

La stânga mea, un spaniol volubil, cu cămaşă cadrilată, îi explică unui tip blond, spălăcit, un scandinav probabil:

„Străinii ne socotesc barbari pentru că ne plac luptele cu tauri. E soarta Spaniei să fie mereu judecată de străinii care n-o înţeleg. Dar daţi-mi voie să vă spun, *señor,* că nu trebuie să confundaţi o arenă cu obişnuitele terenuri de sport. O astfel de arenă cum e cea în care ne aflăm e un mic univers. Vă rog să mă urmăriţi şi vă veţi convinge că nu exagerez, că din acest univers nu lipseşte nimic.

Există, înainte de toate, matadorul, nu? Eroul zilei. Există, apoi, bestia. Când i se va da drumul din boxă, va năvăli gata să ucidă orice îi va ieşi în cale. Cai sau oameni. Există cei care îl ajută pe matador. Picadorii. Banderilierii. Sarcina lor e să întărâte fiara şi s-o obosească. După care se dau la o parte. Existăm, nu-i aşa? Noi, spectatorii. Martorii. Şi există, *señor,* muzica. N-

o auziţi? *Paso doble.* O coridă fără *paso doble* e ca o toamnă fără ploaie sau ca un oraş german fără cârnaţi şi fără metafizică. Să nu uit poliţia. Ea asigură ordinea. Îi duce la carceră pe puştii care sar în arenă fiindcă au prea mult curaj şi pe matadorii care dau înapoi fiindcă au prea puţin. Şi există apoi ceea ce nu se vede. Undeva în spate se află infirmeria, cu un chirurg îmbrăcat în halat alb, pregătit să coasă, dacă mai e cazul, un abdomen străpuns. Şi, bineînţeles, capelă, *señor,* căci toreadorii nu intră în luptă înainte de a îngenunchea în faţa Fecioarei. Există speranţă, primejdie, superstiţii. Da, da, trebuie să ştiţi că toreadorii sunt extrem de superstiţioşi. N-ar coborî în arenă dacă ar auzi un câine urlând sau dacă ar zări, întâmplător, o bufniţă. Există tot, *señor* Arena e mare cât lumea. Singura deosebire e că în lume nici gloria, nici moartea nu ascultă de legi atât de clare ca aici...".

„Hei, linişte, intervin câteva voci iritate. Mai terminaţi odată. Începe corida."

S-au înşelat. Dar de ce nu începe lupta? Publicul şi-a pierdut răbdarea. Se aud fluierături. Strigăte. *Los toros! Los toros! Los toros!* Cei mai nervoşi dintre spectatori bat din picioare şi lovesc în balustradă cu ce pot, făcând un zgomot infernal. Taurii sunt încă în boxe în loc să fie aici! În golurile dintre strigăte se aude muzica, acel *paso doble* care, ceva mai devreme, mă predispunea la reverie; parcă eram la o veselă reuniune inocentă. Foarte frumos acest *paso doble,* dar spaniolii n-au venit aici la concert. Muzica trebuie să preceadă ceva. Taurii! *Los toros!* Vecinul meu fumează nervos, aruncând ţigara după câteva fumuri ca să poată vocifera. Graţioasele *senorite* ţipă şi ele, fără să-şi menajeze coardele vocale. Mă ghemuiesc pe locul meu, intimidat. Aş striga şi eu, dar n-am aplombul necesar. Şi nici antrenament. Orice spaniol descinde în linie directă nu numai din Don Quijote, ci şi din conchistadori, aşa că la el totul se rezolvă prin ereditate. Deci, mai bine mă abţin şi mă rog în gând să nu mai aşteptăm mult, pentru că sărbătoarea să nu

degenereze. Există precedente primejdioase care arată că în aglomeraţii omul poate fi uneori feroce, săvârşind acte pe care de unul singur nu le-ar săvârşi. Ca să mă liniştesc, îmi concentrez atenţia asupra unui alguazil îmbrăcat în negru, care stă nemişcat, absent, împietrit în costumul său tradiţional. Cu atât mai rău pentru el! Ceilalţi se pot descărca de tensiunea nervoasă. Inclusiv cei care nu posedă nimic, dar se bucură de totul într-o asemenea zi. La iritarea publicului contribuie poate şi faptul că, din senin, vântul a început să sufle, aducând, uneori, din depărtare un praf gălbui pe care-l răsuceşte în spirale chiar deasupra tribunelor.

Un sunet de trompetă potoleşte vacarmul. În sfârşit, ora de soare şi de pericol a coridei începe. Un călăreţ se îndreaptă spre loja rezervată celui care prezidează corida şi cere cheia boxei unde e închis taurul. Cheia e aruncată, călăreţul o prinde şi se întoarce în galop. Arena arhiplină se agită. În aceste momente mă ghidez şi eu după principiul iezuit că omul nu trebuie să ştie, ci să creadă. Chiar dacă nu ştiu mare lucru despre luptele cu tauri, e important să cred şi eu, asemenea celorlalţi, că în faţa noastră se va juca propria noastră farsă sau tragedie. Închid ochii...

... Când îi deschid, în arenă nu e nimeni, în afară de mine. Stau în faţa maşinii mele de scris, ascult vântul care spulberă ce a mai rămas din frunzişul plopilor de peste drum şi mă gândesc la viaţa mea.

„Et în Arcadia ego!”

1

Lumea în care m-am născut eu nu privea cu ochi buni călătoriile. Era o lume închisă. Tatăl meu a făcut o singură călătorie, care a durat vreo cinci ani, străbătând câteva ţări dus şi întors, şi care nu i-a lăsat o amintire prea plăcută deşi a întreprins-o gratuit. Poate fiindcă n-a dorit-o şi a fost constrâns să voiajeze. Se afla la coasă, în 1914, când a sunat mobilizarea, după glontele de la Sarajevo, şi a fost înrolat fără să fie întrebat dacă era dispus sau nu să-şi lase fânul neuscat şi să pornească prin Europa, în furgoanele imperiului habsburgic.

Singura amintire din această lungă şi primejdioasă călătorie a tatei e un tablou, cu un călăreţ al cărui cal parcă zboară. Se află pe peretele de deasupra patului meu acum şi, de câte ori ridic ochii, îl văd. Calul e negru ca pana corbului, cu ţinte albe pe frunte şi pe glezne, iar călăreţul, cu tunica lui vişinie fluturând în vânt, cu pantalonii albaştri vârâţi în cizme, ţine sabia ridicată în mâna dreaptă, în timp ce cu stânga strânge dârlogii. Cerul din fundal e paşnic, senin, cu câţiva norişori idilici, deasupra cărora e înrămat în medalion un bătrân cu favoriţi albi, Franz Jozeph desigur, flancat de două personaje pe care lacunele mele în materie de istorie nu-mi permit să le identific. În partea de jos a tabloului scrie cu cerneală neagră, spălăcită (recunosc caligrafia tatei, frumoasă, ordonată, elegantă chiar): *Kanonir Alecsandru Paleriu K.u.K.Fh.R.* (probabil indicativul unităţii, pe care a schimbat-o odată cu trecerea sau, mai degrabă, fuga în

armata română). Am copilărit sub acest tablou, aşezat pe peretele dinspre răsărit, dinspre uliţă, al casei şi am fost foarte mândru că tata a zburat prin aer pe un asemenea cal de poveste. Ceva mai târziu am descoperit, nu fără o strângere de inimă, că şi uniforma şi calul erau un desen standard şi că numai capul călăreţului a fost fotografiat şi montat în acest desen. Atunci mi-a mai scăzut entuziasmul, dar păstrez cu emoţie această unică amintire rămasă mie din singura călătorie a tatei. El mai avea una. Îşi pierduse pe jumătate vocea, vorbea slab, stins. Fusese îngropat de un obuz, stătuse acoperit de pământ până sub bărbie, iar aceasta îi afectase coardele vocale.

Mama a călătorit tot o singură dată. Pe o distanţă mai scurtă şi, spre deosebire de tata, pe jumătate de bunăvoie. Din Lisa, care pe atunci era un sat grăniceresc, la Bucureşti. Ca să evite formalităţile, dar probabil şi costul călătoriei, mama, cum era foarte tânără, n-avea nici optsprezece ani, a preferat să treacă munţii mergând pe jos până la Bucureşti, unde s-a angajat fată în casă în familia unui doctor ce locuia undeva pe lângă Piaţa Romană. A rămas o singură iarnă, strângând bani pentru zestre. Apoi s-a întors în Lisa, pe aceeaşi cale, şi n-a mai plecat decât în ianuarie 1965, în cimitirul din capătul uliţei pe care m-am născut eu.

Acestea au fost singurele călătorii ale părinţilor mei. În rest, ei au mers pe aceleaşi drumuri, apropiindu-se ori depărtându-se puţin de munte, după cum cereau treburile, şi au văzut răsăritul şi apusul soarelui din acelaşi punct. Viaţa lor a curs într-un cadru restrâns, bine delimitat şi geografic, de munţi la miazăzi şi de dealurile de pe malul Oltului la miazănoapte.

Într-un timp, am crezut că eu am ieşit din această lume închisă, că odată cu mine s-a rupt o tradiţie care durează cine ştie de când. Am călătorit cu avionul, cu trenul, cu vaporul, cu maşina, cu autobuzul, am trecut dincolo de ţările unde a ajuns *kanonirul Alecsandru Paleriu,* şi fără să

risc să mor de o mie de ori pe zi ca el, mi-am scris numele pe formulare la vamă, la hoteluri de categorii diverse, a trebuit să vorbesc în alte limbi, să mă deprind cu alte obiceiuri decât ale noastre, am mers pe o cămilă, am avut trei accidente de avion. Şi totuşi, vai, nu mă pot considera un *homo viator.* Dimpotrivă, spre regretul meu, sunt tot ce poate fi mai străin acestei noţiuni. Mi-au lipsit pofta de a călători şi arta de a o face. Şi poate că sunt nu numai primul guraliv, ci şi primul sedentar adevărat din neamul meu.

O astfel de declaraţie riscă, îmi dau seama, să pară un moft, dacă nu şi mai rău, celor care n-au avut şansa mea, mai ales că dorinţa de a vedea şi alte locuri e perfect normală şi nimeni nu e vinovat că eu sunt alcătuit anapoda, că mi-am sabotat singur călătoriile. De aceea mă grăbesc să precizez că nu sunt atât de retrograd încât să-mi exalt sedentarismul şi să-l transform în criteriu. Chiar şi devenită modă, călătoria păstrează ceva salutar şi sunt conştient că eu reprezint din acest punct de vedere o anomalie, un caz. Mă urmăreşte parcă o fatalitate, să nu mă pot bucura de acea dulce beţie a noutăţii de care i-am auzit vorbind pe mulţi. Să fie o reacţie specifică sensibilităţilor conservatoare? Nu ştiu. De câte ori am încercat să-mi explic această panică de a ieşi dincolo de cercul obişnuinţelor, mi-a fost greu să numesc o singură cauză. Cu atât mai greu e să mă fac înţeles de alţii. E foarte probabil că afirmaţiile mele pe această temă, risipite prin cărţi şi prin interviuri, au fost socotite simplă cochetărie. N-am reuşit, mă tem, decât să dau impresia că după ce zeii călătoriilor mi-au fost, o vreme, favorabili, mai am şi ingratitudinea sau chiar lipsa de decenţă de a cârti împotriva lor. Cu excepţia celor care mă cunosc bine, nimeni n-a vrut să creadă că mie îmi e oarecum frică să călătoresc, că orice mă scoate din rutină, din obişnuit, mă sperie. Şi, cu timpul, am renunţat, am obosit să mă tot justific. La ce bun? Aş fi izbutit, cel mult, să mă repet.

Vina mea e, poate, că i-am derutat şi pe cei care ar fi fost dispuşi să mă ia în serios, deoarece m-am justificat prost. Folosind cuvântul „anticălător”, am dat impresia că sufăr de o fobie a distanţelor. Or, adevărul este că eu mă tem şi de ceea ce e necunoscut în imediata mea vecinătate. Practic, orice m-a smuls din „a fost” şi orice îl ameninţă pe „este” îmi provoacă un vertij. Iar pentru a mă face cât de cât înţeles ar fi trebuit să încep cu acest amănunt bizar: că dintotdeauna am avut, în forme neclare, ceea ce aş numi azi nostalgia imobilităţii.

2

Am început foarte devreme să mă manifest ca atare, cel mai important eveniment al copilăriei mele fiind o întâmplare plină de tâlc. Întreg universul meu avea atunci o suprafaţă de câţiva kilometri pătraţi. Nu fusesem nici măcar până la Făgăraş, situat la optsprezece kilometri de Lisa. Cât despre ce se petrecea dincolo de orizont, ştiam tot atât de puţin cât ştia Columb despre America înainte de a pleca în prima sa călătorie. Dar acest univers minuscul era pentru mine tot atât de mare cât un imperiu. Din pridvorul casei noastre se vedeau munţii. Acolo aveam la dispoziţie un vast domeniu alcătuit din ierburi, dealuri pline cu aluni, tufişuri nenumărate cu zmeură şi cu mure, luminişuri înnegrite de afine, platouri ascunse unde creşteau tot felul de ciuperci, izvoare cu apă rece de-ţi crăpau dinţii, râuri iuţi, mici şi secrete, păduri adânci, umbroase, cărări ştiute de toată lumea sau numai de mine. Eram bogat, nu mă stânjenea deloc faptul că acasă spaţiul meu de manevră era redus. Casa în care m-am născut avea doar o tindă, în care mâneam primăvara, vara şi toamna, o cameră de locuit şi o cămară. Totul lucea de sărăcie şi de curăţenie. Mama spăla podelele cu leşie în fiecare săptămână. Pe laviţele pictate nu eram lăsat să mă joc, pentru a nu râcâi

vopseaua, nici pe păturI, pentru a nu risipi paiele acoperite cu un cearceaf gros de cânepă. În schimb, urcam zilnic munţii în urma celor două vaci ale noastre. Ce motive aveam să mă plâng? Lumea în care mă născusem mi se părea pe atunci largă, încăpătoare, nu mă stingherea câtuşi de puţin.

Încât ceea ce a început într-o seară de pe la sfârşitul lui august m-a surprins complet nepregătit. Tata vroia să mă duc la Bucureşti, să-mi încerc norocul la un liceu, „Spiru Haret”, poate reuşeam să obţin una din bursele de-acolo, care mi-ar fi îngăduit să am altă soartă decât a lui. Mama nu părea deloc convinsă. Tăcea tot timpul cu palmă la gură, după obiceiul ei, şi plângea pe ascuns...

Venise septembrie. Aerul mirosea a frunză de nuc şi a fân uscat. Stăteam în pridvor sau în grădină cu o carte în mână, clocind tot felul de proiecte. Mă hotărâsem întâi să-mi tai un deget, ca să-i oblig să mă ducă la spital, dar deşi eram plin de semne la amândouă mâinile de la cuţitul cu care îmi crestam beţele, mi s-a făcut frică; apoi m-am gândit să fiu mut la examen, să nu deschid gura, ca să mă trimită înapoi acasă, dar nu-mi convenea să râdă băieţii din sat de mine. Vanitatea mea era tot atât de precoce ca teama de necunoscut. În cele din urmă, am plănuit să fug de-acasă în dimineaţa fixată pentru plecare, să mă ascund vreo săptămână în pădure, până trecea pericolul. După aceea, toate aveau să reintre desigur în normal. Cum petrecusem multe nopţi pe munte, nu mă speria perspectiva de a dormi într-o colibă părăsită sau pe un maldăr de iarbă sub cerul liber, iar în privinţa hranei nu aveam griji. La începutul lui septembrie, pădurea era plină de alune, de mure, de zmeură coaptă. Ştiam unde să caut ciupercile bune de fript pe jar, nu, mâncarea nu era o problemă. În plus, contam şi pe aprobarea tăcută a mamei.

Cu o seară înainte de ziua cu pricina, mi-am pus în buzunarul pantalonilor o cutie de chibrituri, după care m-am suit în pat mai devreme decât de obicei, deoarece îmi

propusesem s-o şterg, neobservat, în zori. Mi-am aşezat la îndemână şi bocancii pe care mi-i cumpărase tata. Primii mei bocanci. Erau grei, solizi, negri şi ardeam de nerăbdare să-i port. Nu avusesem permisiunea s-o fac până atunci, întrucât mama vroia să-i am nou-nouţi pe străzile unui oraş atât de important ca Bucureştiul, pentru ca să nu râdă, zicea ea, „domnii de-acolo" de mine. Din pricina emoţiei am adormit însă târziu şi, când am deschis ochii, am constatat cu spaimă că ferestrele erau albe de lumină. De la poartă se auzeau glasurile celor cu care urma să fac prima călătorie din viaţa mea. Trebuia să mă grăbesc dacă vroiam să evit dezastrul. Mi-am încălţat repede bocancii. Nu vroiam să fug fără ei. Dar, semn rău: mergeam destul de greu. Nu m-am îndurat totuşi să mă descalţ şi tocmai această slăbiciune, că n-am dispreţuit plăcerea de a purta un lucru mai bun când am avut ocazia, mi-a fost fatală atunci. Cred că viaţa mea ar fi luat un alt curs dacă nu m-aş fi împiedicat, din pricina bocancilor, când săream gardul din capătul grădinii, ceea ce i-a dat tatei prilejul să se apropie şi să-mi propună un pact. Să accept să plec, în schimbul a 44 de lei. De ce 44? Probabil, atât avea în acea zi. Surprins, am stat în cumpănă cocoţat pe gard. Suma mi se părea ameţitoare. Nu avusesem niciodată atâţia bani în mână. Şi n-am rezistat, am acceptat tranzacţia, nu înainte însă de a-mi dovedi încă o dată mefienţa: „Dar mi-i dai acum?". Am primit asigurări ferme şi astfel mi-am asumat riscul să ies din universul înaintaşilor mei, contra cost. Ironia soartei a vrut ca eu, care sunt un atât de prost gospodar al prosperităţii personale, să-mi datorez expulzarea din mit unei mici „afaceri". Probabil, melancoliile de mai târziu au fost preţul plătit pentru ispăşirea acestui păcat. Dar ereditatea (singurul zeu căruia îi cunoaştem numele, spune Oscar Wilde) s-a răzbunat mai târziu. Fiindcă am îndrăznit să depăşesc universul în care s-au mişcat ai mei, mi l-a redus şi mai mult: la mine însumi.

3

Vanitatea m-ar îndemna să pretind că am depins exclusiv de caracterul meu în viaţă (nu ne asigură bătrânul Heraclit că destinul este propriul nostru caracter?) sau că soarta a ales împrejurări deosebite pentru a mă călăuzi pe un drum sau altul. Adevărul, însă, mă obligă să fiu modest. Am depins de multe amănunte, iar gardul pe care am stat cocoţat înainte de a pleca la liceu a constituit placa turnantă a vieţii mele. Dacă-l săream, aş fi fost cu siguranţă altul acum. Pentru că n-am făcut-o, am intrat pe alt coridor al destinului.

Din multe puncte de vedere, gardul acela reprezintă un simbol. El a constituit eşecul primei şi, probabil, singurei aventuri pe care am plănuit-o. A fost prima mea nehotărâre importantă. Şi prima răspântie. De aici aş putea trage concluzia că o viaţă e o sumă întâmplătoare de amănunte, o improvizaţie continuă între o naştere şi o moarte. Sunt totuşi convins că există o logică dincolo de detalii.

4

Există o logică până şi în faptul că am luat în serios legenda Arcadiei, căutând Arcadia de-adevăratelea.

Lucrurile s-au petrecut cu ani în urmă. Mă găseam la Atena, când cineva m-a întrebat pe neaşteptate dacă nu vroiam să merg în Pelopones cu „o ocazie”. Am zis aproape fără voie: „Mă interesează Arcadia”. Cel care-mi făcuse propunerea a părut mirat. De ce tocmai Arcadia? Stânjenit de mirarea lui, am vrut să-i explic, dar ce să-i explic? Că am avut mereu slăbiciunea paradiselor pierdute? Că mi-aş fi putut imprima o carte de vizită *Octavian Paler, specialist în paradise pierdute?* Căutam o ieşire din încurcătură şi am tresărit auzindu-l: „Mi se pare

că autobuzul trece pe-acolo. Nu sunt sigur. Vreţi să mă aşteptaţi o clipă?". Am aşteptat, făcând în gând socoteala puţinilor bani de care dispuneam. „Aveţi noroc", mi-a zis binevoitorul grec la întoarcere. Şi chiar a doua zi eram instalat într-un autobuz plin de praf, cu vopseaua cam scorojită şi arcurile obosite; un autobuz care zdruncina îngrozitor, întrerupându-mă mereu din reveriile pe teme antice.

În afară de mine, mai existau trei pasageri. O femeie care citea un roman poliţist. Un tânăr care răsfoia la nesfârşit o revistă sportivă. Şi un bătrân care se uita pe geam, deşi nu părea interesat de peisaj. Într-un târziu, după mai multe ore de drum, am pătruns într-un decor de munţi despăduriţi, secetoşi, cu văi pustii, sau aproape pustii, ce mărgineau şoseaua. *Arcadia,* mi-a zis bătrânul, arătându-mi cu mâna priveliştea de o dezolantă singurătate. Am încremenit. Cum, aceasta era Arcadia, ţinutul ales de poeţii antici pentru a ne vorbi despre fericire şi despre regret? În speranţa că mai aveam de aşteptat, i-am cerut lămuriri şoferului. Acesta m-a asigurat, însă, cu o ireproşabilă politeţe profesională: „Da, domnule, e Arcadia. Unde vreţi să coborâţi?". Prin faţa noastră defilau munţi goi, de piatră descărnată. Nu se vedea nici un sat. S-au scurs minute bune până ce am zărit unul, cuibărit sub un povârniş abrupt. Apoi, iarăşi, nimic. Piatră cutreierată când şi când de capre. Arbori foarte puţini şi chinuiţi, pietroşi ei înşişi. Râuri uscate. Nici vorbă de platanul gigantic sub care Heracle a biruit Hidră, iar cât priveşte păstorii lui Poussin, îmbrăcaţi în ţesături scumpe şi parfumaţi, ei nu trecuseră cu siguranţă niciodată pe coastele acelea aride de munte. „Ce căutaţi, de fapt, domnule?", s-a întors spre mine şoferul, văzând că tăceam. „Arcadia", am răspuns. „Arcadia e mare - a exclamat el, răsucindu-se în scaun şi examinându-mă în oglindă -, ce anume căutaţi în Arcadia?" Nu ştiam ce să-i răspund. Nu puteam să-i spun că eu căutam ţinutul idilic, neprihănit, despre care vorbesc legendele. Simţeam că

aşa ceva ar fi sunat în acel moment de-a dreptul caraghios. „Vreau să cobor aici”, m-am hotărât brusc, ca să scap de politeţea lui cercetătoare. „Mă rog, făcu şoferul ridicând din umeri, cum doriţi.” Şi a oprit. A aşteptat să cobor, s-a uitat intrigat după mine, apoi a închis uşile, şi-a aprins o ţigară şi a apăsat pe accelerator, lăsându-mă singur în mijlocul şoselei.

În clipa în care autobuzul a dispărut la o curbă, mi s-a părut că am rămas atârnat în gol. M-am gândit că făcusem o prostie. Ce căutam, singur, în pustietatea aceea? În jurul meu, cât vedeam cu ochii, nu se zărea ţipenie de om. Numai munţi, numai piatră, şi soarele care ardea, încingând piatra. Dacă ar fi trecut un alt autobuz atunci i-aş fi făcut semn să mă ia, punând punct curiozităţii mele. Dar n-a trecut şi, într-o doară, am părăsit şoseaua, suind pieptiş pe coastă. Nu era nici amiază, aveam timp, nu riscăm să mă prindă noaptea în sălbăticia aceea inospitalieră. Am ajuns în vârful coastei, de-acolo am coborât într-o vale şi am suit apoi altă coastă, din ce în ce mai copleşit de senzaţia că mă găseam într-un deşert muntos. Copacii pe care-i întâlneam erau atât de rari, încât nu reuşeau decât să accentueze goliciunea peisajului. Singurătatea urla pur şi simplu în jurul lor şi pot jura că n-am întâlnit nicăieri o tăcere mai zgomotoasă. După vreo trei ore, m-am întors în şosea.

Şi cum să zic azi? Că am fost şi eu în Arcadia? Fireşte, am fost câteva ceasuri într-un ţinut care poartă, administrativ, acest nume, dar eu căutam altceva, o Arcadie inexistentă. Sunt unul dintre naivii, câţi oare? Care au plecat cu autobuzul să caute un ţinut născocit de poeţi. Ştiam, de fapt, că Arcadia e un fel de vis al memoriei. După cum ştiam că imaginaţia noastră înfrumuseţează paradisele pierdute cu atât mai mult cu cât ele sunt pierdute mai sigur. Cu toate acestea, am fost sincer surprins că locurile unde am coborât nu corespundeau câtuşi de puţin legendelor.

Păstrez de vreo zece, cincisprezece ani pe masă la care scriu o imagine a *Porţilor Paradisului* sculptate de Ghiberti pentru Baptisteriul din Florenţa. Porţile masive, de bronz, sunt, bineînţeles, închise. Foarte bine că sunt închise!, îmi spun. Trebuie să rămână permanent aşa. Dacă s-ar deschide, am vedea căscându-se un gol ameţitor. Pe când zăvorâte, ele ne permit să visăm, să ne închipuim orice. Dar dinaintea paradiselor pierdute nu mai suntem la fel de raţionali. Tânjim mereu să le forţăm porţile.

Când m-am dus într-o primăvară să văd clădirea dezafectată unde am urmat şcoala primară, am procedat la fel, am uitat că în Arcadia nu există reîntoarceri. În fosta cancelarie, două canapele, scoase din uz, erau trase la perete. Un dulap, cu uşile deschise, nu mai conţinea decât praf. Afară, pe acoperişul de ţiglă, străpuns de două ferestre care semănau cu două pleoape deschise, moţăiau în lumină câteva ciori. O clipă, am avut senzaţia, probabil datorită mirosului crud de troscot ce venea din spatele clădirii, că reînvie ceva, dar iluzia s-a risipit repede şi comic. Speriate de prezenţa mea, ciorile s-au smuls din picoteala lor luminoasă, au umplut acoperişul cu zborul lor negru, dezordonat, şi au dezlănţuit un concert asurzitor de cârâieli. Nu s-au aşezat la loc decât după ce m-au văzut plecat.

Butoiul lui Diogene

1

Încă nu m-am lămurit de ce Baudelaire consideră călătoria actul poetic prin excelenţă. Pe mine această afirmaţie mă instigă să exclam, din invidie, că şoselele, gările, aeroporturile sunt pline azi de poeţi, că niciodată lumea n-a cunoscut un asemenea trafic intens de poezie! În general, se crede că o călătorie îl ajută pe cel care o întreprinde să se părăsească pe sine. Eu n-am putut călători decât ca să mă regăsesc violent.

Prima amintire din Bucureşti e cea mai semnificativă pentru relaţiile mele cu necunoscutul. Stăteam cu toate simţurile la pândă, ca o mică sălbăticiune sperioasă, în curtea unui internat de pe bulevardul Schitu Măgureanu; o curte asfaltată şi înconjurată de un zid înalt. Gata să-mi scot ghearele la primul semn de pericol, mă lipisem cu spatele de zid şi mă uitam cu o prudenţă agresivă la proaspeţii mei colegi care jucau „lapte gros”. Mi se părea că hainele mele, pălăria rotundă şi neagră, cu bor mic, specifică portului din Făgăraş, pantalonii albi, strâmţi, cămaşa de bumbac, lăsată peste pantaloni şi încinsă cu o curea, stârneau curiozităţi răutăcioase şi eram hotărât să nu îngădui nimănui să se apropie de mine sau să mă ia peste picior. În prima noapte petrecută la internat, mă visasem pe munte, cu vacile, şi cum una dintre ele se furişa şi în vis spre locuri interzise, cu iarbă mai bună, strigasem din adâncul plămânilor (să se audă!): „Mâli, hăuuu!”, încât se trezise întreg internatul, ceea ce dăduse naştere la multe comentarii ironice. După această

întâmplare, eram mereu în gardă. Băieţii care jucau „lapte gros” m-au lăsat, din fericire, în plata Domnului, altfel cariera mea de bucureştean ar fi început, în mod sigur, cu o bătaie.

Ulterior, m-am „civilizat”, am învăţat să mă port cât de cât normal, m-am familiarizat cu noua ambianţă, iar lupul singuratec din mine s-a relaxat, s-a lăsat corupt de zgomotele oraşului, şi-a pierdut instinctele. Dar, dacă mă gândesc bine, în sufletul meu a rămas ceva din contradicţia sălbăticiunii care stătea retrasă, însă nici nu renunţa să urmărească, atentă, ce făceau ceilalţi.

Poate din această cauză Diogene nu mi se pare un extravagant, sau chiar mai rău, cum insinuează defăimătorii săi pe marginea istoriei cu butoiul, de care fac haz, mirându-se cu savantă ironie: dacă vrea să trăiască într-un butoi, foarte bine, n-are decât, dar de ce ţine să-şi aşeze butoiul chiar în mijlocul unei pieţe publice? Subtextul reproşurilor e limpede: Diogene îi deranjează astfel pe ceilalţi şi, în plus, e inconsecvent; să se ducă, cu butoiul lui, într-un loc unde nu încurcă pe nimeni şi unde nu riscă să fie învinuit că ar căuta doar o ieftină publicitate.

Cei care-l persiflează pe Diogene ne-ar putea oferi, cu această logică, şi afirmaţii mai rele. De pildă, de ce nu? Că un solitar e un sălbatec fără simţ social, un rest de barbarie care rezistă încă la asalturile afectuoase ale civilizaţiei. El ar merita numai compasiune şi chiar atât e poate prea mult. Lumea modernă nu mai are vreme de carităţi inutile. Timpul presează, centurile de siguranţă de tot felul sunt obligatorii, indiferenţa devine, dacă n-a devenit deja, o fatalitate. Şi o întrebare pluteşte în aer, ca sabia lui Damocles, deasupra capului celui care ţine să vorbească despre singurătatea sa: dacă doreşte să fie singur, e liber să-şi urmeze această dorinţă, dar de ce se încăpăţânează s-o comunice lumii?

Aşa e, singurătatea nu e o binefacere. Ea îţi cere mereu sacrificii. Îţi ia înainte de a-ţi dărui. Or, aşa ceva riscă să

facă din tine un om de gradul doi, dacă nu găseşti înlăuntrul tău destulă dragoste care să te apere de pericolul închistării, încât îl înţeleg foarte bine pe Diogene. Ceea ce face el nu e, după părerea mea, un capriciu. El are nevoie şi de butoiul său şi de piaţa publică, deoarece are nevoie şi de sine şi de lume. Şi nu pe rând, ci în acelaşi timp. Într-o formă simplă, atât de simplă încât unii nici n-o înţeleg, Diogene ne atrage atenţia că adevărata cunoaştere de sine nu are loc în afara lumii, ci în mijlocul ei, nu e o renunţare la viaţă, ci o încordată căutare a izvoarelor ei. Unde să-şi ducă butoiul? Într-un deşert? Ce sens ar avea un butoi gol într-un deşert? În schimb, într-o piaţă publică vorbele „caut un om" se lămuresc brusc. Omul la care se referă Diogene se află înlăuntrul celui care-l caută! Numai amatorii de anecdote, care se opresc la amănunte, la faptul că Diogene umblă ziua în amiaza mare cu felinarul aprins şi locuieşte într-un butoi, văd în el un extravagant, un original sau un înţelept nu tocmai zdravăn la minte, în loc să observe ce tâlc au ciudăţeniile lui: că drumul spre adevărul nostru cel mai adânc, unde pâlpâie lumina vieţii noastre, e la fel de anevoios ca drumul unui mistic spre Dumnezeu. Acest grec pus pe şotii şi în aparenţă cam trăsnit e, în realitate, de o mare seriozitate şi de o logică uimitoare. El nu s-a dus, ca alţii, să se închidă într-o grotă fiindcă nu aleargă după singurătatea mizantropului, care-şi caută mântuirea în dezgust şi negaţie. Singurătatea lui e limitată, flămândă, izvorăşte din nevoia de a exista nu contra altora, ci alături de alţii. Şi nu-mi e greu să mi-l închipui pe Diogene trăgând cu urechea, din butoiul său, la ce se întâmplă afară. Un asemenea solitar nu se poate lipsi de viaţa exterioară în aceeaşi măsură în care nu se poate lipsi de cea lăuntrică.

A doua amintire mă poartă la una din primele ore de franceză. Purtam încă hainele de acasă, în aşteptarea uniformei, şi aveam acelaşi aer de sălbăticiune folclorică probabil, amănunt care nu-i scăpa decât profesorului, un

om cumsecade, dar în aceeaşi măsură absent. Trecea printre bănci deşirat, slab, şters, trăind în lumea lui interioară despre care nimeni nu ştia nimic. Absorbit de frământările care-l măcinau, nu mai avea destulă energie pentru a privi cu atenţie în jur. Din acest motiv, nu găsise nimic neobişnuit în faptul că mulţi dintre colegii mei erau familiarizaţi cu franceza de-acasă ori chiar vorbeau franţuzeşte. Din contră, fixase, pornind de la nivelul lor, ştacheta exigenţelor şi cred că a fost sincer surprins când, scoţându-mă la tablă, a constatat că eu nu puteam pronunţa corect nici măcar articolul hotărât „le”. S-a întors spre mine şi am văzut pe faţa lui o grimasă. M-a pus să repet, închipuindu-şi că nu auzise bine. Apoi, o secundă, a avut impresia că-mi băteam joc de el. Cu limba mea necizelată, nedeprinsă cu pronunţii străine, nu reuşeam deloc să găsesc sunetul exact, oscilând între un oribil „lio” şi un scandalos „le”. În acest timp, colegii obişnuiţi cu subtilităţile ortoepice ale francezei mă priveau ca pe o curiozitate şi abia se abţineau să nu izbucnească în râs. Ba, după mai multe încercări ale mele, care mai de care mai jalnice, de a o scoate la capăt, nu s-au putut stăpâni. Abia atunci profesorul a înţeles adevărul şi m-a privit mai atent. „Treci în bancă”, mi-a poruncit cu o voce obosită, închizând catalogul fără să-mi pună notă proastă. Eu am rămas nemişcat, cu pumnii strânşi, cu urechile arzând de ruşine, căci râsetele continuau. „Ce e?”, s-a întors spre mine profesorul, nedumerit. Eram foarte tulburat. Batjocură şi mila celorlalţi mă înnebuneau. „Treci în bancă”, a repetat profesorul, încruntându-se într-un fel care a aşternut în clasă o linişte ca de gheaţă. Am plecat de la tablă fără să văd pe unde merg şi n-am găsit ceva mai bun de făcut decât să fug afară din clasă şi să plâng. Cu sufletul otrăvit, m-am hotărât să mă răzbun pentru râsetele care mă umiliseră şi singură idee care mi-a venit a fost să mă arunc cu patimă asupra unei limbi moarte, pe care n-o vorbea nimeni în clasă şi pe care doream s-o vorbesc eu.

1

A trebuit să mai aştept pentru asta doi ani, până când am început orele de latină.

2

Am auzit că în pădurile tropicale din America Centrală trăieşte un greiere care, spre deosebire de alte insecte ce au luat culorile strălucitoare ale florilor exotice, seamănă unui vulgar fragment de lichen. Culoarea sa ternă îi asigură o bună protecţie, salvatoare, deoarece (deşi nu face decât să cânte) are duşmani mulţi: păsări, reptile, broaşte, mamifere. Greierele-lichen cântă fără să fie văzut. Numai un salt imprudent deasupra ierburilor poate să-l semnaleze inamicilor săi. Dacă simte vreun pericol, rămâne perfect nemişcat, clătinând doar lungile sale antene senzitive, care par animate de vânt. Şi, bineînţeles, tace imediat. Dar dacă nimeni nu-l vede, el aude tot ce se petrece în jur. Timpanele sale, aflate pe picioarele anterioare, sunt formidabile urechi mobile şi orientabile în toate sensurile.

Ei bine, cam aşa arătam eu. Ca un greiere-lichen, mai ales că uniforma mea avea exact culoarea lichenilor. Treceam pe lângă ziduri la fel de modest ca aspect, la fel de ameninţat şi la fel de atent, fără ca nimeni să mă observe. Nu mai văzusem niciodată atâţia oameni necunoscuţi, tramvaie, blocuri, pietoni. Mutat, dintre ierburi şi nori, direct între reclamele şi nevrozele Bucureştiului, eram intimidat în egală măsură de maşini, de zgomot şi de indiferenţa celor din jur. Când pericolul mi se părea prea aproape, rămâneam nemişcat şi tăcut. Nu mai scoteam o vorbă, nu îndrăzneam să mă mişc şi aşteptam că primejdia să treacă.

Şi apoi, ce-aş fi putut spune? Veneam dintr-un loc care nu însemna pentru nimeni nimic. Trebuia să mă adaptez la o situaţie nouă şi numai cine a trecut, fără nici o

tranziţie, dintr-un mediu închis, cu un timp propriu, într-un oraş de mărimea Bucureştiului poate înţelege de ce probleme mă loveam.

Să las însă deoparte duioşiile. Îi pizmuiam pe colegii mei pentru că duceau o viaţă normală, pentru că se simţeau în siguranţă, ocrotiţi de grija părinţilor, şi stăteam departe de ei. Din câte ţin minte, nu există alt băiat de la ţară în acea clasă de orăşeni, în general bine sau chiar foarte bine situaţi, dar aş fi nedrept dacă aş acuza pe alţii de strategia greşită, negativă, distructivă pe care am urmat-o. Eu însumi spoream distanţa care mă separa de colegii mei, refuzând să mă comport firesc. Nu luam parte la clasicele farse organizate în clasă, la jocurile din recreaţii, la întâlnirile extraşcolare, la reuniuni, mă retrăgeam când nimeream într-un grup, stăteam deoparte, umblam de unul singur, ferindu-mă cu o sumbră tenacitate de intimităţi. Nu discutăm decât lucruri fără însemnătate, nu ceream sfatul nimănui. Colţos, impulsiv şi mândru, eram în acelaşi timp rezervat. Timid şi lipsit de haz, nu mă aflam aproape niciodată în atenţia generală. Reacţionam la cea mai mică ironie şi bănuiesc că nu eram un partener nici comod, nici plăcut, cu stângăciile şi salturile mele de la sfială la iritare. Exista în mine o mare nevoie de tandreţe care, nesatisfăcută, mă durea, dar purtăm o mască ursuză şi, probabil, destul de comică în momentele când deveneam agresiv. Fiindcă mai aveam şi ideea fixă că binevoitorii mă priveau de fapt cu compasiune.

În micul univers pestriţ al clasei, eu reprezentam de unul singur categoria „sălbatecilor”, singurul rol pe care-l jucam acceptabil fiind acela de spectator. În recreaţii, mă retrăgeam pe o latură a curţii şi priveam. Poate că în secret doream să fiu adoptat cu forţa. Şi fiindcă nimeni nu se grăbea să mă silească să ies din cochilie, mă strângeam în ea. Eram în stare să le port pică altora numai pentru că nu-mi ofereau ceea ce eu nu eram capabil să primesc. Îmi întreţineam, cu o obositoare

consecvenţă, o izolare pentru care nu eram totuşi dotat, căci altfel n-aş fi dus dorul prieteniei, şi pe măsură ce mă încurcam mai rău în aceste contradicţii, îmi era din ce în ce mai greu să ies din impas. Treptat, cei care ar fi putut să se apropie de mine au renunţat s-o facă, pe bună dreptate, lăsându-mă să-mi duc bagajele de unul singur.

3

Nu mă pot opri să transcriu dintr-un zodiac câteva consideraţii despre „zodia racului” în care m-am născut: „încet, noaptea devine mai lungă şi strălucirea lunii devine mai intensă, ceea ce face ca «racul» să fie cel mai sensibil dintre toate semnele. El e uşor impresionabil şi trece de la veselia cea mai pură la o melancolie tulbure. Sensibilitatea să se poate compara cu cercurile concentrice provocate de o piatră aruncată în apă. Ceea ce pentru alţii e fără importanţă, pentru un «rac» capătă o valoare exagerată. Şi de câte ori e preocupat inutil! Adesea închipuirea îl domină şi poate deveni un bolnav imaginar. Dacă dispune de un apartament cu mai multe camere, el trăieşte de obicei într-una singură, pe care o aranjează după gustul şi exigenţele lui. E conservator, tradiţionalist, fascinat de trecut, de amintiri. În general posedă o memorie ieşită din comun; încă un motiv pentru a străbate drumurile ştiute, cu voluptatea dureroasă a celui care strânge tot felul de lucruri nefolositoare, dar de care nu se poate despărţi. Din pricina aceasta reuşeşte destul de greu să pună ordine în viaţa lui. Se teme de cruzime şi de duritatea vieţii cotidiene, încercând cu fierbintea lui imaginaţie s-o îndulcească şi s-o înfrumuseţeze. Vulnerabil la ofense, ascunde teamă să de brutalitate, de violenţă, sub o mască de persoană calmă şi o face atât de bine încât reuşeşte uneori să pară plictisitor şi puţini bănuiesc cât zbucium, câtă energie

pune «racul», închis în el însuşi, pentru a înfrunta situaţii simple. Caracterul său dificil, susceptibil, uşor de contrariat, îi joacă adeseori feste. Are o slabă capacitate de adaptare şi de supunere, iar cine trăieşte în vecinătatea lui trebuie să devină un maestru de tact, pentru a se lupta şi cu orgoliul «racului» şi cu susceptibilităţile care-l fac uneori greu de suportat”.

Mă îndoiesc că diversitatea caracterelor se poate reduce la douăsprezece scheme, de aceea privesc cu mefienţă acest gen de texte, dar trebuie să recunosc că metehnele mele sunt corect înşirate aici. În câte împrejurări am ales calea cea mai rea şi cea mai inutilă! Şi energia risipită pentru a înfrunta situaţii simple! Lipseşte, poate, din această enumerare numai faptul că am răspuns adesea rău dovezilor de simpatie, descurajând gesturile prietenoase, în vreme ce am tânjit după favoarea de a mă lega de cineva.

Într-o noapte din copilărie, m-am trezit auzind ţipete şi m-am speriat. În ferestrele casei, luceau vâlvătăile unui foc uriaş, iar pe uliţă se vedea ca ziua. M-am ghemuit în pat, înfricoşat de lumina violentă care lingea ameninţător geamurile şi, convins că visam, am adormit din nou. Dimineaţa am zărit pădurea arsă, neagră, ca o rană urâtă întinsă pe toată coasta Secii. Un nor de fum se ridica deasupra munţilor, murdărind lumina aurie a toamnei. Tot astfel am crezut într-o vreme că singurătatea a ars, ca în vis, o parte din pădurile mele şi m-am trezit când ravagiile erau clare, nu mai era nimic de făcut. Mă tem, însă, că n-aş putea învinui pe nimeni pentru partea mea de singurătate şi că sunt unicul ei artizan.

E drept că o dimensiune mi-a lipsit cu desăvârşire. N-am dorit niciodată să joc rolul unui Robinson. Aventurile celor care au vrut să experimenteze mitul bunului sălbatec mi-au inspirat mai curând suspiciuni. Cum să te retragi de bunăvoie pe o insulă pustie? Bănuiesc că eu numai legat în lanţuri aş sta într-o sihăstrie absolută. Pe sub fereastra mea trec camioane, autobuze, troleibuze,

automobile, motociclete, căruţe, basculante, maşini ale Salvării cu sirenele în funcţiune, nu mai lipseşte decât tramvaiul ca repertoriul de zgomote să fie complet, dar nu mă plâng. Vacarmul mă oboseşte, însă de tăcere îmi e frică, mai ales când e desăvârşită. În ciuda singurătăţilor mele, am rămas un animal social şi nu m-aş putea lipsi de efectele şi defectele civilizaţiei pentru a gusta deliciile sălbăticiei, socotite de unii un rafinament. Sălbăticiile mele sunt de cu totul alt ordin. Dar despre asta s-ar cuveni să vorbesc fără zâmbete.

Oglindă retrovizoare

Odată, mă găseam într-un avion ameninţat să nu poată ateriza. Era pe la sfârşitul lui ianuarie. Veneam din Grecia. La vreun ceas după decolare, stewardesa ne-a anunţat că avionul se va abate spre Salonic deoarece aeroportul din Belgrad fusese închis din pricina ceţii şi a poleiului. Se dezlănţuise o furtună de zăpadă şi avionul resimţea greu şocurile vântului. Plutea ca o coajă de nucă pe o mare furioasă, scuturându-ne zdravăn. Pasagerii şi-au legat centurile de siguranţă şi, ghemuiţi în fotolii, priveau alarmaţi prin hublouri. Deodată avionul s-a aplecat puternic într-o parte şi a făcut un nou viraj. Câţiva pasageri, intraţi în panică, au întrebat speriaţi: „Ce se întâmplă?”. Un bărbat s-a dus şi, nervos, a bătut cu pumnul în cabina piloţilor, cerând explicaţii. A ieşit stewardesa şi ne-a comunicat că ne îndreptam acum spre Sofia, deoarece şi aeroportul din Salonic se închisese între timp. A urmat ceva infernal. Avionul se zvârcolea, cădea în goluri de aer, prin nori gelatinoşi, apoi se cabră, se ridica, vibrând din toate încheieturile. La un moment dat, a făcut alt viraj, iar stewardesa n-a mai aşteptat să bată cineva în uşă. A venit şi ne-a înştiinţat că ne îndreptam spre Zagreb. Aeroportul din Sofia devenise, de asemenea, impracticabil. După un sfert de oră, ne-a înştiinţat că nu vom putea ateriza nici la Zagreb şi, după încă un viraj, am aflat că ne vom roti în aer până se va termina combustibilul deoarece se întâmplase ceva la o roată. Am înţeles cu toţii că piloţii se aşteptau ca aparatul să se răstoarne la aterizare şi să ia foc. De aceea vroiau să evite o explozie. Atunci s-a dezlănţuit un adevărat vacarm

în avion, îngroziţi, disperaţi, unii călători şi-au pierdut controlul, vociferau. Câţiva s-au lungit pe podea, socotind că astfel erau mai feriţi. Alţii îşi frământau mâinile, înghiţeau calmante ori îşi ştergeau continuu obrajii umezi de transpiraţie. Eu stăteam la locul meu, mai liniştit decât dacă aş fi văzut totul într-un film. Avionul a ratat de patru ori coborârea, fiind în pericol să atingă fie un copac, fie o casă, până ce, în sfârşit, s-a aşezat pe pista unui aeroport gol, înconjurat de maşini de salvare şi maşini de pompieri. Dar încă mai eram calm în momentul în care am coborât scara avionului. Abia două ore mai târziu, când m-am vârât în pat, la hotel, genunchii s-au pornit să-mi tremure.

Oarecum la fel am reacţionat într-un accident rutier. Veneam de la Sinaia. Pe la Câmpina a început să plouă. Şoseaua, plină de mâzgă din pricina pământului căzut de pe roţile tractoarelor, a devenit alunecoasă. Mergeam singur, conducând o Volga, nu mă grăbeam şi m-am instalat în spatele unui camion care transporta traverse de fier. Deodată am văzut stopurile camionului aprinzându-se şi camionul valsând pe şosea. Instinctiv, am apăsat pe frână. În clipa următoare am simţit cum Volga a început şi ea un dans periculos. Am mai avut timp să văd în oglinda retrovizoare că, în spatele meu, un Renault 16 a derapat, s-a răsturnat în şanţ, încolăcindu-se în jurul unui copac. După aceea am rămas cu ochii aţintiţi pe camionul care se oprise aproape de-a latul şoselei, nelăsându-mi loc să-l depăşesc. Am apăsat şi mai tare pe frână, dar mi-am dat seama că nu mai puteam evita accidentul. Maşina patina. Riscăm să fiu aruncat în şanţ, dacă frânam prea tare, ori să nimeresc în traversele de fier. În faţa acestei alternative, am încercat o manevră disperată. Am intrat cu roţile din stânga pe buza şanţului, rugându-mă să nu mă răstorn, şi în clipa în care am trecut cu capătul maşinii de botul camionului, am virat brusc la dreapta, pentru a evita să fiu azvârlit într-un pom. Totul a durat câteva secunde şi s-a desfăşurat la limita

catastrofei. Am coborât complet buimăcit, nepricepând eu însumi prin ce miracol am scăpat. Şoferul camionului fugea pe câmp după copiii care, cu braţele pline de crengi tăiate, săriseră în mijlocul şoselei, în faţa lui, din copacii cu coroane bogate ce străjuiau drumul. Neputându-i prinde, s-a întors, s-a aşezat pe marginea şanţului şi a izbucnit în plâns; lipsise puţin să-i calce. O ambulanţă a venit să ia pasagerii din Renault. După ce a venit şi miliţia, mi-am continuat drumul spre Bucureşti. Maşina nu avea decât o aripă lovită. Şi, iarăşi, abia când m-am suit în pat, acasă, şi întreaga scenă mi-a revenit în faţa ochilor, ca un film rulat cu încetinitorul, m-a cuprins frica şi am început să tremur.

Reacţionez, se pare, cu întârziere, nu trăiesc prompt unele emoţii.

„Per aspera ad astra”

Trei condiţii trebuia să îndeplinească un tânăr în Lisa pentru a trece pragul maturităţii: să fie un bun cosaş, să bea o cantitate apreciabilă de rachiu fără să se clatine prea tare şi să devină destul de practic încât să-şi vadă clar propriul interes. Prima dintre aceste condiţii am îndeplinit-o cu brio. Încă de la sfârşitul liceului, am fost socotit cel mai bun cosaş din sat; dovadă că eram plătit cu preţ dublu când mă angajam, vara, să cosesc livezile altora. A doua, după câteva încercări penibile, în perioada studenţiei, am renunţat cu totul s-o satisfac. În afară de amintirea străzii Bacchus din Ferentari, pe care am trecut ani la rând, nimic nu mă leagă de acest zeu. În ce priveşte a treia condiţie, am obţinut rezultate şubrede, neconvingătoare. Astfel că, din punctul de vedere al lumii în care am văzut lumina zilei, mi-ar fi greu să pretind că m-am maturizat vreodată cu adevărat. Unica mea performanţă, aceea de cosaş de elită, s-a învechit. De altminteri, ea nu prezintă nici un fel de interes în Bucureşti. Trăiesc, probabil, într-o vârstă echivocă în care, pe pragul bătrâneţii, mai am impulsuri tardive de adolescent. Şi când mă gândesc că am pornit să mă maturizez sub semnul unei devize care părea foarte promiţătoare! *Per aspera ad astm,* „Pe căi aspre către stele”, un dicton din Seneca ales pentru tabloul de absolvire a liceului „Radu Negru” din Făgăraş de către promoţia anului 1945.

În patru cuvinte, era exprimată foarte limpede ideea că porneam la drum, că pe acest drum trebuia să avem un ţel înalt şi că se cădea să nu ne speriem de greutăţi. Şi

poate că unii dintre colegii mei au respectat îndemnul din vorbele lui Seneca. Eu mă văd nevoit să mă trag puţin în urmă. N-am ajuns la „astre”, nici n-am înfruntat cărările abrupte. Numai rareori am îndrăznit s-o pornesc pieptiş.

E drept că Seneca n-a făcut parte niciodată dintre maeştrii mei. Mai întâi, l-am citit la o vârstă când moderaţia mi se părea ridicolă, îndeosebi în condiţiile de permanentă jenă financiară în care mă găseam. Ce puteam să înţeleg atunci din moderaţia stoică? Mai ales dintr-una predicată de cineva care putea să-şi permită orice, fiind sfetnicul unui împărat. Apoi, înainte de a-l fi citit cu atenţie pe Seneca, am aflat amănunte despre prezenţa sa lângă Nero, iar imaginea pe care mi-am format-o despre preceptorul împăratului m-a împiedicat să mă apropii de filosof cu inimă deschisă. Să fii maestrul lui Nero, să asişti netulburat la băi de sânge şi să vorbeşti despre moderaţie, despre distanţa spirituală faţă de evenimente, aşa ceva îmi apărea de-a dreptul cinic. Fiind foarte tânăr, împărţeam lucrurile, simplist, în alb şi negru, le judecăm fără o cunoaştere temeinică, în lumina unui idealism superficial, de aceea însăşi etica lui Seneca mi-a devenit suspectă. Omul trebuie să se supună destinului în viaţa exterioară, zicea el, dar recomandarea suna aproape ca o scuză.

Dar faptul că nu m-am maturizat, realmente, niciodată nu mă împiedică să privesc cu melancolie tabloul de care am amintit. Trebuia să fim, în fotografii, îmbrăcaţi în costum negru, cămaşă albă şi cravată neagră. Şi se pare că e o tradiţie în familia mea de a nu avea, în împrejurările solemne, ce ne trebuie. Tata se dusese la biserică, la nuntă sa, cu o cămaşă împrumutată. Eu i-am urmat exemplul în mai 1945. Şi costumul, şi cămaşa, şi cravata erau luate din recuzita atelierului fotografic de pe Corso. Dar ce-mi păsa? După gustul meu de-atunci, aş fi ales ca deviză pentru tabloul nostru această frază din Stendhal: „Doreşte mult, speră puţin, nu cere nimic”. Ea mă exprima perfect. Câteva zile după aceea, am mers cu

1

toţii, încolonaţi prin oraş, într-un tur de adio. La liceu, profesorii ne aşteptau pe trepte. Era o zi senină. Bătea soarele în ferestrele liceului, incendiindu-le. Noi eram cuprinşi de febră evenimentului. Dar în exuberanţa noastră există ceva forţat. Nu cunoşteam echilibrul caii de mijloc. Şi ce avea să ne mai rezerve viaţa? Era întrebarea care stăruia dincolo de elanurile noastre.

Apoi, aşteptând pe străzile Sibiului examenul de bacalaureat, am aprins prima ţigară. Mi se părea, în acele zile, că şcoala îşi înţelegea rău rolul: în loc să ne înveţe *cum* să gândim, ţine să ne înveţe *ce* trebuie să gândim. Se făcea apel la memoria noastră, nu la inteligenţa noastră. În mod ostentativ, am hotărât să nu mă pregătesc deloc pentru bacalaureat. Ziua, hoinăream prin oraş. Noaptea, ne lansam în nesfârşite discuţii, pe cât de aprinse, pe atât de inconsistenţe. Nu eram dumiriţi în privinţa viitorului nostru imediat, în schimb aveam păreri personale în aproape toate problemele universului. Nepricepuţi în nimic, afişam o competenţă globală, convinşi că toate subiectele de larg interes aşteptau o clarificare de la noi. Se pare că fiecare om are haosul său personal. Şi că, în raporturile cu acest haos, există trei faze. În prima, îţi ignori haosul. În a doua, rătăceşti prin el. În a treia, încerci, dacă mai ai timp, să pui puţină ordine.

Ceea ce fac sau încerc să fac eu.

Eram opt candidaţi într-o serie la oral şi, pe măsură ce răspundeam la o materie, trăgeam biletul cu subiecte pentru următoarea, ca să avem timp de gândire. Prezida profesorul Ion Breazu de la Universitatea din Cluj, un bărbat în jur de patruzeci şi cinci de ani, distins şi reţinut. Ceilalţi membri ai comisiei, inclusiv jovialul şi bonomul meu profesor de franceză de la Făgăraş, poreclit în glumă „Balaurul”, îl priveau cu deferentă. La extremitatea stângă a mesei din faţa noastră, lângă fereastră, stătea profesorul de ştiinţe naturale. Un tip scund, cu ochelari de

miop, având o faimă de om care nu ştia să râdă.

Primul subiect, pe biletul de la română, suna frumos: „Influenţa filosofiei germane în operă lui Eminescu”. Am vorbit mult, dând extrase largi, din Schopenhauer mai ales. Când am vrut să trec la al doilea subiect, profesorul Breazu mi-a zis că nu mai era nevoie. Şi m-a întrebat ce facultate intenţionam să urmez. „Balaurul” mi-a făcut cu ochiul. Deveneam una din speranţele liceului din Făgăraş în competiţia pentru primele locuri. Au urmat, dacă nu mă înşel, istoria şi geografia. După ce am tras biletul pentru franceză şi m-am întors în bancă, în timp ce continua examinarea celorlalţi candidaţi din serie la geografie, „Balaurul” m-a întrebat din priviri dacă ştiam sau nu subiectul. Am clătinat din cap evaziv. El s-a ridicat, masiv, de la masă, să-şi dezmorţească picioarele şi, plimbându-se, a ajuns lângă mine. „Ce ai?”, m-a întrebat încet. *Lamartine comme romancier,* am zis. Ca să-mi întindă o mână de ajutor, mi-a şoptit din mers: *Raphael et Graziella.* La care i-am replicat că titlurile romanelor le ştiam şi eu. „Balaurul” s-a dus înapoi la masă şi, aşezându-se pe scaun, a ridicat din umeri. Adică: „Asta e”. Când a venit rândul disciplinei sale, m-a întrebat totuşi, cum cerea regulă, ce subiect era scris pe biletul tras de mine. M-am uitat fix în ochii lui şi am zis, cu inima cât un purice, dar cu întreg aplombul de care am fost capabil în acel moment: *Lamartine commepoete lyrique.* „Balaurul” a tresărit, a stat câteva clipe în cumpănă, după care, aruncându-mi o privire neagră, semnificativă, al cărei înţeles era limpede: „şi ce te făceai dacă-ţi ceream să-mi arăţi biletul, măgarule?”, mi-a poruncit să-mi încep expunerea despre poezia lirică a romanticului francez.

Îmbătat oarecum de succes, mi-am dat în petic la ştiinţele naturale. Aveam parţial o scuză, în acest domeniu cunoştinţele mele rămăseseră extrem de precare şi nu eram foarte conştient de enormităţile pe care le debitam. Probabil, la un moment dat, am spus ceva prea gogonat, încât profesorul şi-a închipuit că nu

auzise bine. M-a pus să repet, potrivindu-şi cu un gest nervos ochelarii, apoi m-a întrebat pe un ton muşcător, pentru a sublinia vreo prostie din improvizaţia mea: „Dar care peşti mănâncă iarbă, domnule candidat?”. Am ripostat insolent: „Cum care? Peştii ierbivori”. Faţa mică s-a congestionat într-o clipă, din spatele ochelarilor cu ramă de metal m-au fixat doi ochi furioşi, profesorul a izbit cu palma în masă şi a vrut să-mi dea o notă care, indiferent de media generală, foarte ridicată până în acel moment, însemna o catastrofă: pierderea bacalaureatului pentru cunoştinţe sub orice nivel la una din materii. Au fost necesare diligentele pline de tact ale profesorului Breazu pentru ca pedeapsa să nu se abată necruţătoare. Argumentul, însoţit de câteva păreri nu tocmai măgulitoare cu privire la fumurile vârstei, era că, oricum, n-aveam să devin naturalist. Cel mult, a adăugat profesorul Breazu în dorinţa de a mă ajuta, puteam aspira să devin scriitor. Se putea face, aşadar, un act de clemenţă. Asta m-a salvat. După ce mi-a mai pus câteva întrebări, nu foarte grele, la care m-am descurcat onorabil, examinatorul s-a îmbunat şi nu mi-a scăzut prea tare media.

În clipele acelea, la care mă gândesc cu duioşie, deoarece îmi probează că nu pot ieşi din timiditate decât printr-un curaj pueril, sau iresponsabil, uitasem cu totul de îndemnul lui Seneca.

Amintiri dintr-o mahala

Eram deasupra unui camion încărcat cu cartofi. Eu şi o fată. Eu aveam nouăsprezece ani, ea avea, cred, şaisprezece. Când s-a înserat, pe la Sinaia, am sărutat-o. Mai târziu, după ce s-a înnoptat, ea s-a lipit de mine. În timp ce camionul mergea, i-am explicat harta cerului înstelat, care în noaptea aceea de început de septembrie arăta fastuos. Apoi, am coborât, ameţiţi, în noaptea Bucureştiului, ne-am despărţit şi nu ne-am mai văzut niciodată. Ea se ducea acasă. Eu porneam să caut, undeva pe la marginea cartierului Ferentari, un pat în care să dorm.

Aveam cu mine un geamantan de lemn, un cufăr, pe care nu-l puteam duce în mână, din pricina fierului foarte ascuţit ce-i servea drept mâner, şi-l purtam pe umeri. Şi mai aveam o adresă, unde locuia o femeie bătrână, originară din Lisa, pe care n-o cunoşteam. Dar nimeni dintre cei întrebaţi nu auzise de strada Tufelor. Orbecăiam pe străzi, unele pietruite, altele nu, printre felinare rare şi câini adormiţi dincolo de garduri. Din când în când mă opream, îmi luam inima în dinţi, băteam în gard, stârneam câinii. Aşteptam să iasă cineva, mă interesam din nou. Fără rezultat. Şi plecam mai departe. Eram din ce în ce mai sigur că mă va prinde dimineaţa colindând străzile, însă nu puteam să renunţ. Reveneam în Bucureşti după un an de absenţă, ca să mă înscriu la facultate, nu ştiam pe nimeni care m-ar fi putut adăposti, iar pentru hotel n-aveam bani. Aşa că nu-mi rămânea decât să trezesc câinii mai departe. Într-un târziu, după miezul nopţii, am ajuns totuşi unde vroiam. Dintr-o căsuţă

scundă, puţin mai înaltă decât un om, a ieşit o bătrână, îmbrăcată într-un capot gros şi cu capul strâns în basma. I-am zis frumos „sărut mâna”, i-am spus cine sunt, cine m-a trimis şi am întrebat-o dacă mă putea găzdui. Am răsuflat uşurat când m-a poftit înlăuntru. Coana Veta l-a trezit şi pe bărbatul ei, fost muncitor, ieşit la pensie, şi mi-au spus că puteam să împart camera din faţă, pe care o închiriau (ei dormeau într-un fel de cameră antreu), cu singurul ocupant din acel moment, un cântăreţ de biserică din cartier.

Acolo am locuit în timpul studiilor universitare. Camera era mică, fără podele, dar mâna de gospodină a coanei Veta o ţinea curată ca un pahar. Nici măcar când ne-am strâns trei între pereţii văruiţi şi acoperiţi cu icoane, alternate cu fotografii de tinereţe ale proprietarilor, nu găseai un fir de praf pe masă ori pe lutul bătătorit de jos. Din fereastră care dădea spre stradă, puteai păşi direct pe trotuar, fără nici o problemă, economisind astfel timp. Apă curentă nu exista, trebuia să ne spălăm în curte, scoţând apă din puţul american de care bătrânul Moşuleţ era foarte mândru, în schimb nimic nu se dovedea mai plăcut decât să te întinzi vară pe tabla fierbinte a casei, sub crengile unui zarzăr, şi să citeşti mestecând zarzăre până ţi se strepezeau dinţii.

Iarna era ceva mai greu. Din cei trei ocupanţi ai camerei, numai cântăreţul de biserică avea ceva capital, drept care l-am poreclit „Truman”. Dar cum el nu se arăta dispus să suporte singur consecinţele acestei stări de fapt, am ajuns la concluzia, lipsind banii pentru lemne, că trebuie să dormim fără foc. Ceea ce am şi făcut până la urmă. Prin ianuarie, camera noastră devenea un fel de peşteră şi biata coana Veta, de câte ori n-o vedea bărbatul, deschidea pe furiş uşa dinspre antreu, ca să se mai încălzească puţin pereţii şi la noi. Noroc că, dintr-un „strai” gros de lână, adus de-acasă, mi-am putut alcătui un foarte călduros sac de dormit în care mă vâram

noaptea.

Ne număram printre cei de dincolo de „Bacchus”. Coborâm din tramvaiul 8 la „Biserică” şi o porneam pe a treia stradă la dreapta, spre „Bacchus”, cum se chema pitoresc şi insinuant bariera oraşului în acel loc, pătrunzând într-o mahala cu statut de comună pe atunci, lipită de oraş, agăţată de viaţa lui, dar nerecunoscută oficial ca parte a Bucureştiului, ceea ce ne dădea celor domiciliaţi acolo un complex de nelegiti-mitate, de orăşeni toleraţi. Nu ne despărţeau de strada de centură decât patruzeci, cincizeci de metri, dar această distanţă infimă însemna mult, fiindcă eram la discreţia capriciilor meteorologice. De câte ori ploua, apa băltea şi ajungea, noroioasă, în „Bacchus”, până aproape de genunchi, încât orice plecare de-acasă semăna cu o aventură. Mergeam cu pantofii în mână şi cu pantalonii suflecaţi, până treceam de bălţi, apoi ne spălam pe picioare la o cişmea, ne încălţam şi ne îndreptam în ţinută civilizată, urbană, spre tramvai. La întoarcere, ritualul era invers. Trebuia să ne descălţăm şi să pornim din nou, vitejeşte, în expediţie. Căci era o adevărată expediţie traversarea acelor bălţi pe fundul cărora se găseau sticle sparte, cutii de conserve, bolovani, bucăţi de sârmă ruginită şi câte altele. Acasă, ne spălam pe picioare în curte şi abia după această toaletă intram în odaie, desculţi, ca într-o moschee.

Pe vreme uscată era mai bine. Nu ne mai luptăm decât cu mormanele de praf în care piciorul pătrundea până la glezne. Şi, seara, cu graba de a ajunge acasă, fiindcă, prin '46, de la o anumită oră în sus, în „Bacchus”, vorba unui frizer glumeţ din colţul străzii noastre, era garderobă obligatorie. Din beznă auzeai o voce care te întreba dacă nu cumva ai un foc. Pretext străveziu, stratagemă cunoscută. Două sau trei umbre se apropiau de tine, te uşurau de bani, dacă aveai, şi de haine. Era s-o păţesc şi eu o dată. Auzind întrebarea, m-am speriat însă atât de tare, încât am scos din buzunar portmoneul în care ţineam mărunţişul, unicul meu avut disponibil, şi am

strigat: „Stai că trag!”. Inspiraţie disperată şi salvatoare, deoarece borfaşii care vroiau să mă atace şi-au închipuit că eram într-adevăr un poliţist înarmat cu un pistol. Au dat înapoi. M-am îndepărtat, mergând cu spatele, până ce nu m-au mai ţinut nervii şi am luat-o la fugă.

Maşini nu treceau pe strada Tufelor mai mult de trei, patru într-un an, dar atunci subliniau evenimentul claxonând continuu. Cei care le ocupau aveau tot interesul să fie observaţi; înfruntau praful ori noroaiele din „Bacchus” cu o maşină închiriată sau plăteau un şofer de taxi ca să se aventureze dincolo de centura oficială a oraşului tocmai pentru a demonstra „sărăciilor” din cartier că erau cineva. În rest, gâştele şi copiii stăpâneau în linişte strada. Casele scunde, cele mai multe din chirpici, răsăreau cu acoperişurile lor cenuşii, de tablă, dintre zarzării care le copleşeau, înveselindu-le. Trecând mereu prin dreptul lor am învăţat să deosebesc o femeie care stă în capot la poartă, iscodind strada cu o curiozitate clevetitoare, de o femeie numai săracă, numai necultivată, cu mâinile arse de leşie, dar plină de bun-simţ, de omenie şi căldură, cum era gazda noastră. În orice caz, de atunci ştiu că mahalagismul ţine nu de periferia oraşului, ci de periferia moravurilor.

Explorator polar

Cum se apropie iarna, mă strâng în carapacea mea şi încep să consult termometrul. Hainele groase mă deprimă, minunea de a ninge!, cum exclamă un poet, mă face să-i invidiez pe urşi pentru norocul lor de a hiberna, poezia crivăţului şi a cerurilor îngheţate n-o pricep. Şi totuşi, da, am avut reverii polare! Pe la doisprezece ani, când mi-au căzut în mână *Amintirile* lui Radu Rosetti, unde era relatată cu lux de amănunte o călătorie spre nordul scandinav îndepărtat, am început, netam-nesam, să mă interesez de gheţuri, de aurore boreale, şi, ca şi cum mi-aş fi descoperit cine ştie ce înclinaţie ascunsă, imaginaţia mea n-a plăsmuit câţiva ani decât fiorduri sufocate de ceaţă şi de singurătate, ceruri reci, palide şi, fireşte, vapoare care se strecurau printre iceberguri. Treptat, mi-am completat cunoştinţele cu ajutorul lui Nansen, specializându-mă în mirajele polare, memorizând mii de amănunte din peripeţiile exploratorilor porniţi spre miazănoapte. Polul Sud mă interesa mai puţin. Am parcurs cu sufletul la gură paginile care descriau cursa dramatică a lui Amundsen şi a lui Scott prin îngheţata Antarctică, am plâns din pricina morţii englezului, am recitit de zeci de ori ultima frază din jurnalul lui, găsit în zăpadă, care, din câte ţin minte, suna cam aşa: „E trist să trăieşti într-o lume în care numai cel dintâi contează”, dar am rămas credincios Nordului şi eram convins că într-o zi voi vedea cu propriii mei ochi pustiul strălucitor, de zăpadă şi gheaţă, de care vorbea *Epopeea albă* (autorul l-am uitat), una din cărţile mele de căpătâi din acea vreme.

De ce această extravaganţă a fanteziei mele? De ce

mi-am înscenat singur, cu toată seriozitatea, o asemenea farsă şi am crezut în ea? Nu mă simt în stare să dau o explicaţie logică. Mai ales că şi după ce busola mea a început să arate, constant, sudul (nu cel antarctic, ci sudul fierbinte) şi am devenit conştient că soarta mi-a făcut o favoare fiind indiferentă faţă de visul meu de explorator polar, am continuat să văd în aceste reverii curioase un frumos păcat de tinereţe, nu un capriciu străin de natura mea adevărată. Îmi spuneam că ele au reprezentat dreptul meu la romantism.

Un amănunt

Ca să corecteze lacuna de a fi muritori, faraonii s-au gândit la o stratagemă. Şi-au pus sclavii să le înalţe o piramidă, care să le apere trupul şi totodată să le asigure nemurirea. Şi cum faraonii se temeau să nu se apropie Moartea câtă vreme piramida nu era terminată, au hotărât că sclavii să fie grăbiţi cu biciul.

În schimb, Parthenonul nu putea fi construit din ordinul unui autocrat. Ce interes ar fi avut un autocrat să întărească încrederea în logică a supuşilor săi? Noaptea, cum spunea cineva, Parthenonul devine muzică şi rugăciune. Dar ziua, muzica se transformă în logică.

Tocmai de aceea mă mir că un amănunt este totdeauna uitat de ghizi pe Acropole. Li se spune celor care urcă să vadă ruinele Parthenonului cât cântăreşte fiecare coloană, cât măsoară arhitrava, dar câţi ştiu că pe Acropole au lucrat marmura numai cetăţeni liberi, că Pericle n-a îngăduit să lucreze acolo nici un rob? Dacă li s-ar spune asta, şi-ar aminti mai mulţi că omul nu poate cuceri perfecţiunea în genunchi.

Lecţie zadarnică

Am păşit cu emoţie pe Acropole. În lumina prăfoasă, stânca ardea cenuşie, străjuită de chiparoşi ce păreau funebri lângă uscăciunea orbitoare a colinei. M-am oprit, m-am aşezat pe una din pietrele care umplu esplanada şi m-am gândit la pericolul de a fi un pelerin prea evlavios. Atâta literatură pioasă despre Acropole te poate împinge lesne în admiraţii convenţionale. Ea te pregăteşte să admiri, nu să vezi. Praful de puşcă, bălăriile, jafurile şi şopârlele n-au reuşit să anuleze Parthenonul. A mai rămas o singură cale pentru a fi compromis: prin veneraţie de rutină. Dar cât de eficientă e ea! Pelerinii vin, fac fotografii, se uită în zare, unde se distinge linia umedă, neregulată, a mării. Starea lor e una de capitulare estetică necondiţionată. Parthenonul devine astfel un admirabil fundal pentru fotografii de excursie, un subiect ideal pentru suspine lirice, o lecţie inutilă. Mulţi dintre cei care deplâng cu voce tare avariile marmurei găsesc foarte normal să se întoarcă într-o lume în care maşinile, trenurile, avioanele gonesc cu viteze din ce în ce mai mari spre ţinte din ce în ce mai confuze, crimele se banalizează, singurătatea devine în marile oraşe încă şi mai insuportabilă, numărul sinuciderilor din plictiseală ameninţă să-l întreacă pe al celor comise din disperare, marea e la fel de frumoasă ca pe vremea anticilor, când n-are pete unsuroase de petrol, dar zeiţa frumuseţii s-a îmbrăcat, din pricina pudibonzilor, pentru ca să i se propună apoi să facă un număr de *strip-tease* într-un cabaret şic, preoţii au binecuvântat tunurile, diavolul a schimbat clauzele din contractul cu Faust, formula „omul

este măsura tuturor lucrurilor” este citată ca o laudă, nu ca o recunoaştere a faptului că omul e în stare de orice, şi să viseze perfecţiunea şi s-o desfigureze, iar Parthenonul însuşi riscă să fie transformat în fetiş... Important pentru cei care trec pe aici e să umble cu evlavia de rigoare printre ruine.

Eu însumi am procedat la fel, de fapt, în ciuda a ceea ce gândisem. Am privit cu veneraţie coloanele ciobite, am avut impresia că, la o sută şi ceva de metri altitudine, te simţi mai sus decât pe un munte; undeva printre zei. Mi-am zis chiar că există ceva care scapă puterii celor care distrug; în momentul când omul nu mai poate iubi lumea aşa cum e, o poate iubi aşa cum ar trebui sau cum ar putea să fie. Am fost convins că, deşi pe Acropole se joacă zilnic tragedia frumuseţii mutilate, Parthenonul a rămas la fel de pur ca odinioară. Puţin mai calcinat de soare, mai îngălbenit de ploi, mai obosit, dar străin de patimile prin care a trecut. Armonia marmurei n-a reţinut din ele nimic, mi-am zis, aşa cum marea n-a păstrat la Salamina nici o urmă a vergilor cu care au bătut-o perşii înfuriaţi de înfrângere.

Numai o întâmplare a făcut să nu rămân la această imagine senină.

Mai întâi mi-a atras atenţia zidul lui Temistocle, care se vede, încă, în apropiere. Zid ridicat în grabă, de frica invaziei perşilor, având toate caracteristicile menirii sale; îţi dai seama, chiar fără să ştii istorie, că a fost făcut nu de artişti, ci de luptători, cu unică dorinţă de a-l construi cât mai repede, cât mai înalt şi cât mai solid; nu există nici o preocupare estetică în el. Şi ce e mai normal decât să-ţi spui că în cazul Parthenonului lucrurile s-au petrecut invers? Că Parthenonul a fost ridicat nu de luptători, ci de artişti. Au dispărut în construcţia lui urgenţa, panica şi teamă. Apoi, am privit Parthenonul aşa cum nu se recomandă să vezi o operă de artă: din imediată apropiere. Şi am avut o revelaţie. M-am convins că templul nu mai e acelaşi când e privit de la baza

coloanelor. Eleganţa ansamblului se risipeşte şi ai impresia că te afli lângă o citadelă, nu lângă un sanctuar. Cicatrice oribile mutilează coloanele, dar nu ele, ci aspectul masiv, copleşitor, pe care-l capătă de aproape Parthenonul, la care se adaugă faptul că muchiile canelurilor seamănă vizibil cu un tăiş de secure, te determină să te îndoieşti în cele din urmă că arhitecţii uitaseră de spaima dinaintea bătăliei de la Salamina. Deloc olimpian, Parthenonul a fost ridicat de artişti care înţelegeau de ce Athena se sprijină, gânditoare, pe o lance.

Dar mi se întâmplă, deseori, şi azi să uit că frumosul nu se opune doar urâtului.

Don Juan nu este spaniol?

Un studiu al unui specialist spaniol mi-a oferit, la lectură, o surpriză. El demonstrează pe zeci de pagini că Don Juan nu este spaniol! Şi cu atât mai puţin andaluz! Că unul din cele două mari mituri moderne date de Spania lumii n-are nimic autohton. E uşor să găseşti Don Juani perfecţi în Grecia antică şi în Roma precreştină, ni se aminteşte, şi trebuie să consimţim că premisă de la care pleacă Gregorio Maranon e exactă. Un discipol al lui Socrate, Alcibiade, a fost arbitrul eleganţei la Atena şi şi-a sculptat pe scut un Eros, pentru a arăta că nici o femeie nu avea şanse să-i reziste. La Roma s-a scris primul, cel mai cinic şi cel mai rafinat manual al iubirii donjuaneşti; autor, exilatul de mai târziu de la Tomis. Dar în Spania cavalerească? Nici vorbă de aşa ceva. Cei care îşi închipuie (şi să fim drepţi, cine nu-şi închipuie?) că Don Juan face parte din tradiţia spaniolă se grăbesc, vai, să ignore nişte realităţi. Fireşte, tainicele străzi ale Sevillei, croite parcă anume pentru îndrăgostiţi, nopţile andaluze, create parcă anume pentru a încuraja seducătorii să escaladeze ziduri, grădinile de pe malul Guadalquivirului, gândite parcă anume pentru a inspira reverii erotice, plus statuile austere care pot incita la sacrilegii, reprezintă decorul ideal pentru un cuceritor. Numai că toate acestea nu sunt decât accesorii ale legendei. Anecdotă. Uşuratecul şi provocatorul seducător îşi datorează popularitatea plimbărilor sale nocturne prin Sevilla, certurilor sale cu statuile morţilor, modului său ireverenţios de a le trage de barbă, dar miezul donjuanismului rămâne seducţia fără dragoste. Versiune

erotică a lui Machiavelli, Don Juan cucereşte, însă e incapabil să iubească. De aceea îşi abandonează repede victimele. Or, tocmai aici, ni se atrage atenţia, se dezvăluie nehispanitatea lui Donjuan, căci dragostea spaniolă era îngrădită, prin tradiţie, de multe prejudecăţi care o apropiau mai degrabă de austeritate şi de misticism. Spaniolul tradiţional avea cultul onoarei, împins până la violenţă şi, dacă era necesar, până la crimă. Lope de Vega, Calderón pot fi consultaţi în această privinţă. Şi ce altceva este Don Juan decât un etern profanator al onoarei? În Castilia, unde alcovul avea rigoarea unei celule, sau în Andaluzia, unde domnea iubirea cavalerească, el nu putea să pară decât un străin venit din alte locuri şi din alte timpuri.

Aşadar, seducătorul care a ajuns să stea în mitologia Spaniei alături de Don Quijote n-ar fi decât un venetic, sosit la Sevilla destul de târziu, în Renaştere. Mai exact, în timpul domniei lui Filip al IV-lea, când au existat, pe de o parte, destui nobili exaltaţi şi imorali şi, pe de altă parte, scriitori capabili să transforme un seducător în mit.

Pot să precizez, asemenea lui Gregorio Marañón, că n-am nici un motiv personal să fiu pentru sau contra lui Don Juan. Nu l-am întâlnit nici eu în drumurile mele. Ca toată lumea, l-am cunoscut la teatru şi în literatură. Şi nu ţin să fiu nici procurorul, nici apărătorul lui. La nevoie, dacă ar trebui să am o atitudine, aş spune că răsfăţatul Don Juan, constant iubit şi constant incapabil să iubească, face victime, dar este el însuşi o victimă. Nimeni n-a trecut pe lângă atâtea şanse de a cunoaşte dragostea, ratându-le pe toate. E, în realitate, un seducător lipsit de noroc. Nereuşind să se ataşeze de nimeni, trăieşte într-un exil veşnic. La urma urmei, nu e o tragedie că n-ar fi putut să se numere printre cavalerii Mesei Rotunde sau că n-ar fi putut pune, între trupul lui şi Isolda, sabia, ca Tristan; trist e că n-ar fi putut ajunge să depene, cu o femeie, amintiri. Unica lui perspectivă e să fie mereu grăbit; un nomad

care nu se poate opri nicăieri. În cazul său, o carenţă afectivă se transformă într-o carenţă de destin. Dar aceasta e o altă problemă şi nu e acum momentul s-o dezvolt. Am menţionat-o doar pentru a arăta că nu vorbesc din ranchiună. Pur şi simplu, nu-mi pot reprima două obiecţii la teoria nehispanităţii lui Don Juan.

Prima. Înainte de apariţia frumosului şi insolentului aventurier, existau cele o mie trei femei care doreau din tot sufletul să fie cucerite, care visau să fie victimele unui seducător irezistibil, care se plimbau prin grădinile spaniole sau priveau stradă din spatele perdelelor fine şi vaporoase, aşteptând pe cineva care să aibă curajul de a urca în budoarul lor, de a le seduce şi de a le părăsi; de a le părăsi, da, ele înţelegeau asta, fiindcă Don Juan era condamnat să meargă din cucerire în cucerire pentru a-şi împlini menirea şi faima. Undeva, am văzut vânzându-se în pungi de plastic „apă de izvor”. Atât poate face omul modern, mi-am zis, să-şi îmbutelieze natura, s-o aducă la domiciliu, dacă legăturile sale transcendentale au fost tăiate. Cu mult înainte de inventarea pungilor de plastic şi a îmbutelierii apei de izvor, Don Juan era şi el un fel de natură adusă la domiciliu. O mie trei femei îşi visau un cuceritor, elegant, zvelt, purtând o pălărie cu pene, iar el a sosit aşa cum a fost aşteptat. Irezistibil şi zorit. Insolent şi fără scrupule. Proaspăt şi natural ca apa de izvor în comparaţie cu îndrăgostiţii timizi sau cavalerii roşi de prejudecăţi de care frumuseţile spaniole se cam plictisiseră; onorabilii cavaleri debitau prea multe tirade şi aveau prea puţine îndrăzneli, în vreme ce rivalul lor s-a decis să nu se împiedice de nici o oprelişte şi de nici o prejudecată. În dragoste, totul e permis, pare să fie deviza lui; a dori nu e un păcat, iar a poseda nu e o crimă; fluierând nepăsător, Donjuan va înfrunta şi cerul, exprimând vehement dezacordul unei părţi importante din admiratoarele lui cu tradiţiile prea rigide. Încât se poate afirma cu conştiinţa împăcată că apariţia celebrului seducător n-a însemnat nici o surpriză. El a venit fiindcă a

fost aşteptat, iar aşteptarea aceasta, mai trebuie spus? Nu era de import. Don Juan nu e, în fond, decât întruchiparea dorinţei secrete a victimelor sale de a deveni victime. Ca în orice mit adevărat, meritul lui e că a fost prompt la întâlnire.

A doua obiecţie. Bineînţeles, totul fusese spus, simţit, săvârşit înainte de Don Juan. În dragoste nu există noutăţi. Dar nu orice seducător e un Don Juan. Nu orice infidelitate pătrunde în mit. Unii dintre predecesorii săi erau numai pitoreşti. Alţii, imorali. Sau certaţi cu justiţia. Don Juan i-a cuprins pe toţi într-o sinteză originală, dând neruşinării o formă patetică. În plus, spre deosebire de predecesorii săi, el nu s-a mulţumit să scandalizeze persoanele onorabile şi să alerteze justiţia; şi-a permis să-l înfrunte chiar pe Dumnezeu. Blasfemie care i-a asigurat prestigiu şi i-a dat dimensiuni metafizice, ceea ce nu s-ar fi întâmplat în afara Spaniei.

Ce însemnătate mai are dacă Don Juan s-a născut ori nu în Spania? Nevoia de el era, în mod sigur, spaniolă, ca şi aceea de a-l zări pe Don Quijote printre morile de vânt.

Capcane

1

Poate că dragostea este adevărul cel mai puţin absurd în această lume care nu duce lipsă de absurdităţi. Şi poate că răspunsul cel mai simplu şi, totodată, concret la întrebările complicate ale filosofiei este cel pe care adolescenţii îl găsesc singuri, sărutându-se prin parcuri. Un bărbat şi o femeie care se iubesc corectează în parte ceea ce e rău alcătuit în creaţia lumii.

Mă văd pe un modest drum de ţară, un drum acoperit cu ierburi spălăcite de soare, într-o după-amiază de primăvară, undeva pe un câmp din marginea oraşului, sub un cer înalt şi gol. Întrucât căruţele nu mai trec pe aici de mult, iarba creşte nestingherită. Urmele căruţelor nici nu se mai văd. Şanţurile s-au umplut de bălării. Drumul nu mai duce nicăieri, dar adevăratele ţinte nu se află oare în noi? O timiditate caraghioasă mă împinge să fiu puţin teatral. Încerc s-o ascund şi reuşesc doar s-o pun în evidenţă. Ca să scap de acest mic supliciu, mă uit cum se îngroapă pantofii prin iarbă. Aş vrea să spun ceva deosebit, dar mă refugiez în platitudini: „Ce flori sunt astea?”. De fiecare dată când o pasăre ţâşneşte, speriată, din şanţ, mă opresc, mă uit după ea, iar peisajul mi se pare minunat, în ciuda încercărilor de a-l privi obiectiv: un cer luminos, dar ce este un cer luminos? Un drum năpădit de ierburi, dar ce valoare are un drum lăsat în paragină? Mai sunt câmpurile cultivate, fumegând până la orizont, mica pădurice rotundă din apropiere, liniştea prin care forfotesc tot felul de gâze. Un avion, din nou linişte şi

parcă lumea nu mai are nimic ostil. Mă aflu la limita dintre real şi ireal. Drumul e părăsit, bun doar ca să-ţi dea iluzia că înaintezi, dar e exact drumul ideal pentru doi oameni care nu vor să ajungă decât la ei înşişi. Ca să zic ceva, întreb: „Mai mergem?”. Răspunsul aruncă pe umerii mei răspunderea: „Cum vrei”. Continuăm să mergem, în fond, există un singur mod de a trăi dragostea: trăind-o. Nu se întâmplă nimic neobişnuit, primăvara e ca toate primă verile, eu nu reuşesc să spun o frază memorabilă, dar oamenii nu obosesc să fie banali. Şi uneori sunt fericiţi tocmai din această cauză.

Brusc, mă gândesc că dragostea ne ridică în propriii noştri ochi şi, totodată, dezvăluie aproape tot ce e mediocru în noi. La lumina ei, îţi vezi, ca niciodată înainte, scăderile. Şi cât de mult ai vrea să fii aşa cum te vede celălalt! Niciodată n-ai fost atât de atent la impresiile altuia şi nu te-ai măsurat, la fel de preocupat, în funcţie de ele. Stingherit de limite, încerci să micşorezi distanţa dintre ceea ce ştii că eşti în realitate şi ceea ce intuieşti că vede în tine cel pe care-l iubeşti. Vrei să fii şi vrei să pari. Vrei să devii mai bun. Întrucât ştii lucruri pe care înainte le treceai cu vederea sau nu-ţi păsa de ele, dar acum te stânjenesc fiindcă te coboară în ochii celui pe care-l iubeşti. Aspiri să înlături tot ce l-ar putea dezamăgi şi, la drept vorbind, nu faci aceste sacrificii din generozitate. Le accepţi pentru a fi cum ai vrea să fii. Şi cum începi să fii, de fapt, deoarece fără să ştie celălalt eşti, devii, într-o măsură, opera lui.

Aici stă, probabil, marea forţă stimulatoare a dragostei. Greşesc oare sau primul simptom al declinului unei iubiri e tendinţa de a fi, din nou, mulţumit de tine, de a nu mai dori să pari mai inteligent, mai curajos, mai bun decât eşti?

2

Când eram elev în clasa a VIII-a la Făgăraş, cineva m-a rugat să-l ajut să compună o scrisoare de dragoste. Măgulit de această rugăminte, m-am pus pe lucru. Rezultatul n-a fost, probabil, rău şi destul de repede m-am pomenit într-o postură care atunci mă încânta, dar astăzi mi se pare comică şi neserioasă. Căci înainte de a iubi, am devenit un mic industriaş de scrisori amoroase. Au venit şi alţii să-mi ceară sprijinul, ceea ce m-a stimulat să mă consider, ah! Un „autor” în plină vogă la optsprezece ani. Uneori nu ştiam nimic despre destinatară, alteori o cunoşteam vag, dacă era de la liceul de fete, dar asta n-avea importanţă. Cuvintele curgeau la fel de înflăcărate. Mă avântam în declaraţii, probabil emfatice, probabil dulcege, jubilam, suspinam, simulam, ca un bun mercenar, în contul „clienţilor” mei, strecuram printre efuziuni ultimul neologism învăţat, citate din autorităţi lirice, şi dacă nu eram inspirat apelam la fraze reţinute de prin romane sau improvizam după tipicul lor. Toate clişeele de rigoare bântuiau prin acele scrisori romanţioase şi exaltate, pline de febră unei pasiuni închipuite, pe care le redactam cu fervoare pentru iubitele altora şi care au fost, dincolo de încântarea mea, un lung efort de schizofrenie sentimentală, de înlocuire a realităţii printr-o suprarealitate a vorbelor, a limbajului. Că iubirea e un miracol şi că miracolele nu se produc în fiecare zi, asta nu-mi trecea prin cap. Că e primejdios să joci comedia unor stări inexistente, cu atât mai puţin. Eu produceam în serie jurăminte de circumstanţă. Mă obişnuiam să vorbesc în principiu despre dragoste şi mai ales să nu dovedesc ceea ce afirmăm. Nu mă interesa nici iubita celui care-mi comandase scrisoarea, nu mă interesa nici dacă expeditorul o iubea cu adevărat pe destinatară, ceea ce conta era altceva, cuvintele să sune frumos.

O singură scrisoare comisă astfel ar fi fost o excelentă idee ca să-mi pun la încercare imaginaţia. Două, trei ar fi

1

însemnat un exerciţiu util de virtuozitate. Norocul de a mă fi îndrăgostit eu însumi de una din destinatare şi de a da cărţile pe faţă ar fi fost un semn că Providenţa poate fi din când în când romantică. Dar nu m-am oprit la două, trei scrisori. Şi cum, din cauza vârstei, „eficienţa" era ridicată, am început să am o frumoasă clientelă constantă. Îmi reluam astfel activitatea de „scriitor", după ce arsesem primele mele încercări, exersându-mă îndelung într-o „literatură" specializată, sentimentală, de larg consum, căci din câte am auzit unele scrisori erau copiate şi expediate altor destinatari sau destinatare, cu numele, evident, schimbate; o literatură plină de „oh"-uri şi „of"-uri, în care temperatura nu cobora niciodată sub o mie de grade, iar efuziunile nu cunoşteau nici o măsură. Şi nu-mi displăcea deloc să constat că notorietatea mea era în creştere.

Nici o clipă nu m-am gândit că îndeletnicirea de care eram atât de mândru constituia o capcană. Iubeam prin intermediul altora. Le declaram dragoste veşnică unor feţe de care m-aş fi putut îndrăgosti eu însumi, dar care pentru mine nu erau decât simple nume. Făceam vocalize sentimentale, simulând iubirea. Şi, vai, roşesc când îmi aduc aminte câte prăjituri plătite de „clienţii" mei am înghiţit la „Embacher". Din fericire, într-o zi, m-am plictisit să interpretez fericirea altora. Sau am obosit. Aşa s-a încheiat una din cele mai dubioase experienţe ale mele, de scrib aş zice, dacă n-aş şti că în vechiul Egipt era o cinste să exerciţi profesia de scrib, socotită prima dintre toate meseriile.

La Teba, mult după moartea sfinxului

De fapt, ce am venit să caut aici? Sfinxul care-l aştepta pe Oedip la intrarea cetăţii? Doamne, iartă-mă, când o să mă conving că nu trăim în mituri? Nu e nici o movilă la intrarea în Teba. Şi nimeni nu pune întrebări. Maşinile şi pietonii îşi văd de treabă. Nimeni nu pare să aibă poftă de legende.

Ca şi la Micene, unde firmele te pot, iniţial, amăgi: Barul *Abile.* Restaurantul *Menelau.* Hotelul *Frumoasa Elena.* Cafeneaua *Ifigenia.* Îţi trebuie timp până te lămureşti că Homer a fost pus la treabă ca să aducă clientelă. Fântâna unde Oedip şi-ar fi spălat mâinile de sângele paricidului nu există nici ea.

Trece un grup de tineri în blugi, ascultând ABBA la casetofon. Unul dintre ei seamănă, s-ar zice, la figură cu Oedip, aşa cum e reprezentat pe vasele antice greceşti. Cum ar reacţiona, oare, poliţistul care dirijează circulaţia dacă l-aş întreba de ce sunt atât de departe strada Oedip şi strada Iocasta? Şi de ce, în schimb, strada Oedip e vecină cu strada Epaminonda? M-ar crede, probabil, nebun.

Teba nu mai e decât un oraş provincial, cu o statuie a lui Alexandru cel Mare, ridicată într-o piaţetă din apropiere. Tânărul şi orgoliosul rege, înfăţişat călare, cu suliţa în mâna dreaptă şi scutul în stânga, a poruncit, din câte ţin minte, incendierea Tebei şi n-a cruţat decât o casă, aceea a lui Pândar. Oare, ridicându-i o statuie, Teba l-a omagiat pe cuceritor sau slăbiciunea lui pentru poezie?

Alexandru şi-a dorit un poet de talia lui Homer care să-l

cânte ca pe Ahile; şi pe care nu l-a avut. Tânărul discipol al lui Aristotel va fi regretat această lacună până la sfârşit, privind cum se ridica praful în urma armatelor lui.

Dar istoria pune întrebări mai dificile decât aceea a sfinxului. Caracalla, de pildă, a fost ucis de propria sa gardă în timp ce cobora de pe cal să urineze în marginea drumului. Victima era un monstru. Ucigaşii nu erau nici ei departe de aceeaşi condiţie. Ce să refuzi mai întâi?

Îmi aduc aminte de sfincşii de marmură pe care i-am văzut prin muzeele greceşti. Toţi surâd. Toţi au gurile încleştate. Ei nu cunosc alte întrebări decât cele cu care venim noi în faţa lor.

Aşadar, de ce-am fi obligaţi să alegem între Caracalla şi ucigaşii lui?

Chiar în faţa statuii lui Alexandru cel Mare e o biserică. Şi ceva mai încoace o tavernă. Un bărbat, tânăr încă după toate aparenţele, vine dintr-acolo cu paşi incerţi.

Într-un film de care îmi amintesc acum, exista un tip frumos, puternic, care povestea tuturor că se apucase de băutură deoarece fusese baseball-ist şi ratase un meci, ceea ce el nu suportase. Şi când credea că a înduioşat auditoriul, un cocoşat mic şi rău i-a pus această întrebare: „Câţi oameni au fost la meci?”. „10 000”, a răspuns fostul baseball-ist. „Şi câţi locuitori are oraşul?” „50 000.” întrebarea următoare era subînţeleasă: „Şi pe glob câţi sunt cei care n-au auzit de acest meci de baseball?”.

Dar ratarea unei vieţi se măsoară oare cu numărul spectatorilor ei? Nu tot meci pierdut, dacă e pierdut, e şi unul jucat cu tribunele goale? Uneori ne jucăm meciul fără să ne vadă nimeni.

Trece un autobuz plin de turişti. Par plictisiţi.

Probabil, jucătorul de baseball a descoperit şi el că lumea e plictisită. Şi vrea să corecteze acest defect. Vrea să ne aducă pe toţi în tribunele meciului pe care l-a pierdut.

Căci numai zeii pot fi muţi. Numai ei au acest privilegiu.

Un alai de nuntă se opreşte în piaţetă. Se fac fotografii lângă statuia lui Alexandru cel Mare, celibatar convins. Toţi râd. Sunt veseli.

Dar ce sunt zeii? Firul de iarbă cel mai umil şi gângania cea mai neînsemnată trăiesc ca nişte zei. Îi căutăm pe zei ridicând ochii spre cer, când ei mişună în jurul nostru şi îi strivim, poate, sub tălpi. Întreaga natură e plină de zei.

Probabil, există pe pământ un singur ne-zeu. Omul. Căci el e singurul care are îndoieli.

Peste drum de biserică e un cimitir. Rivalul lui Dumnezeu este moartea. Dumnezeu şi moartea, de o parte şi de alta, iar noi la mijloc, ca între două pietre de moară.

Noi? Care „noi”? Am văzut oameni frumoşi în suferinţă şi pe alţii tăvălindu-se în noroi sănătoşi. Deci care „noi”? Care om?

Până la urmă, nu mă mai mir că locul sfinxului de la Teba a rămas gol. Nici că toţi sfincşii pe care i-am văzut prin muzee surâd, tăcuţi. Ei ne lasă să ne punem singuri întrebările de care avem nevoie.

Un vers din Horaţiu

Găsesc o fotografie, de prin '42, '43, care înfăţişează cinci băieţi, vara, pe munte. Probabil în Făgăraşi. La vârsta coşurilor pe faţă, arătăm surprinzător de înţelepţi. Nimic bătăios, obraznic, în priviri, în atitudini. Stăm unul lângă altul, cuminţi. Am căpătat atât de devreme conştiinţa exactă a limitelor noastre? Se pare că da.

Din câte ţin minte, toţi cinci iubeam poezia şi mâzgăleam primele versuri. Eu mă încumetasem chiar să scriu câteva nuvele. Dar pe chipurile noastre lipseşte îndrăzneala. Alţi adolescenţi, la aceeaşi vârstă, se crezuseră geniali, sortiţi să aducă, în sfârşit, lumii răspunsurile capitale. Aceasta le dăduse o încredere oarbă în posibilităţile lor, le umflase, ca un vânt puternic, aripile. În schimb, nouă, celor care am făcut acea excursie pe munte, o istorie ieşită din matcă, pe care n-o puteam înţelege, nici ignora, ne tempera elanurile. Siliţi să aflăm zilnic, din discuţii, din atmosferă, că moartea ameninţa din toate părţile, păream cuminţiţi înainte de a îndrăzni. Lipsa de măsură, care fusese farmecul altor generaţii, nouă ne era atunci refuzată. Ne gândeam, poate, că, între atâtea dezastre, un strigăt iconoclast avea multe şanse să sune urât, necuviincios, inoportun. Se auzeau destule ţipete în istorie, cine avea timp şi chef de pretenţiile noastre? Şi ce drept aveam să facem reproşuri generaţiei precedente? Cei mai în vârstă decât noi erau mai aproape de ameninţarea cu moartea. Această evidenţă banală ne punea în situaţia să fim descurajaţi de propria noastră adolescenţă. Nu eram, de aceea, grăbiţi, nerăbdători. Spre ce să ne grăbim? În alte

condiţii ne-am fi cerut zgomotos partea de identitate, ceea ce ne-ar fi exaltat calităţile şi ne-ar fi incendiat defectele, ne-ar fi inoculat, probabil, un entuziasm buimac şi febril, o grabă de a ne afirma în dauna celor pe care i-am fi socotit perimaţi. Dar, instinctiv, pariurile noastre erau prudente. Trebuia să păşim cu grijă într-o lume care se zvârcolea. Ne retrăsesem în acceptarea superstiţioasă a valorilor consacrate, deoarece, între atâtea nesiguranţe şi spaime, era singurul adăpost posibil. Iată de ce admiraţia a fost pentru noi o fatalitate, nu un sentiment generos şi ar fi o ipocrizie să ne lăudăm acum, transformând-o în merit. În fapt, am fost constrânşi să fim modeşti, nu cutezam să fim altfel decât modeşti. N-am ajuns la admiraţie după jubilaţii ale spiritului critic, am pătruns în cultură pregătiţi să ne închinăm tuturor gloriilor recunoscute. Starea noastră era una de fervoare, dar o fervoare precaută, de parcă am fi fost victimele unei epidemii de înţelepciune. Nu îndrăzneam să negăm nici măcar mediocrităţile cu o relativă faimă. Şi dacă unul dintre noi ar fi scris un pamflet de virulenţa cunoscutului *Nu* al lui Eugen Ionescu ne-am fi speriat de cutezanţa lui. Noi admiram aproape servil prestigiile constituite, ne intimida autoritatea numelor reputate şi nu ne-ar fi trecut prin minte s-o punem în discuţie. Autori pe care nici nu-i citisem, dar despre care auzisem că „sunt mari”, unii chiar „monştri sacri”, îi socoteam ca atare. Aveam oroare de sacrilegii şi un respect aproape bătrânicios pentru glorie. Ne-am lipsit astfel de entuziasmele impulsive ale vârstei, ceea ce ne-a făcut să ne vedem sub lupă, de la început, slăbiciunile şi să ne subapreciem forţele. Ce sens avea să sporim negaţia cu modestele noastre puteri, când împotriva culturii europene se trăgea cu tunul? Războiul îşi luase sarcina de a concura lecţiile de filosof ie. Creşteam printre comunicate pline de cifre de morţi, acestea erau prelegerile care ni se ţineau zilnic despre viaţă. Optimiştii găseau cu dificultate puncte de sprijin deoarece auzeam zilnic ştiri contradictorii, chiar şi cei

închişi în carapacea lor ca mine, iar farsa justificărilor de tot felul ne şubrezise încrederea în logică. Dar, şocată de nesiguranţă, sensibilitatea noastră nu era aptă nici pentru deznădejdea cea mai pură. Pesimismul nostru trebuia să fie reticent, căci abandonarea oricărei speranţe ne-ar fi fost fatală.

Totuşi nici o generaţie de elevi n-a înţeles, probabil, mai bine decât noi îndemnul din versul lui Horaţiu: „Bucură-te de ziua de azi, foloseşte-te de ziua de azi”. Siliţi să ne cuibărim, timoraţi, în posibil la o vârstă deschisă mai ales imposibilului, suntem mulţumiţi că ne aflăm pe munte, departe de orice pericol, că în jurul nostru e linişte, că deasupra noastră cerul e luminos şi senin. Şi, poate, eu mai mult decât ceilalţi par pregătit să pun bazele unei tendinţe de a-mi visa viaţa care mă va face să socotesc, multă vreme, fatalitatea o scuză.

Un tren spre Weimar

> *În timpul războiului, Paul Valéry traducea* Bucolicele *lui Vergiliu şi scria* Decalogul arborelui, *o evocare a naşterii unui arbore. Un ofiţer german l-a întrebat: „Cum puteţi să scrieţi astfel despre realităţi eterne şi să nu faceţi nici o aluzie la arzătoarea actualitate a epocii noastre atât de agitate?'. (Aliaţii debarcaseră în Italia; Corsica era eliberată; ofensiva sovietică eliberase Smolenskul şi Kievul) „Evenimentele mă plictisesc, a răspuns atunci Paul Valéry. Evenimentele sunt spuma valurilor, dar pe mine cea care mă interesează este marca." Bănuiesc în vorbele lui Valéry o ironie subtilă, dispreţul spiritului în faţa aroganţei forţei. Altminteri, nu cred că i-am putea da dreptate.*

Am citit recent undeva despre călătoria pe care au făcut-o la Weimar, în timpul războiului, un grup de scriitori francezi colaboraţionişti. La un moment dat, în Germania, trenul cu care călătoreau şi-a încetinit mersul şi s-a oprit în plină câmpie. Cineva a deschis fereastra şi deodată, de-afară, s-au auzit voci care vorbeau franţuzeşte. Scriitorii au ieşit intrigaţi din compartimente, s-au repezit la ferestre şi au descoperit un grup de prizonieri francezi care opriseră lucrul pe linia ferată pentru a lăsa trenul să treacă. Erau vreo zece, păziţi de doi soldaţi germani înarmaţi. Şi ce contrast între feţele supte şi nerase ale prizonierilor, între hainele lor, cu iniţialele KG marcate cu vopsea albă, şi ţinuta elegantă şi trupurile bine hrănite ale călătorilor. Aceştia s-au ruşinat

de situaţia lor privilegiată în faţa nefericirii compatrioţilor lor. Au încercat să angajeze o conversaţie, dar n-au reuşit să răspundă când ceilalţi i-au întrebat ce căutau, acolo, în tren. Şi ce puteau răspunde? Că ei erau scriitori şi se duceau la Weimar, că făceau un pelerinaj în onoarea lui Goethe? Că arta poate fi deasupra conflictelor, deasupra călăilor şi deasupra victimelor? Că pe ea n-o interesează istoria, istoria care stă pe marginea căii ferate, istoria care are pe haine iniţialele KG sau păzeşte cu arma în mână pe cei care le au? Au urmat câteva momente de jenă. Călătorii au mai schimbat câteva vorbe cu prizonierii, apoi au răsuflat uşuraţi auzind sirena locomotivei. Trenul îşi reluă drumul spre Weimar, în timp ce ţevile puştilor se îndreptau din nou spre piepturile prizonierilor.

De aici încolo totul e presupunere. Nimeni nu ne povesteşte ce s-a mai petrecut în tren şi ne putem închipui orice. Că, reluându-şi locurile, călătorii au discutat despre alte lucruri, ca să uite întâlnirea aceea stânjenitoare, sau că fiecare s-a retras în tăcerea sa. Poate, au încercat să transforme trenul de Weimar într-un turn de fildeş pe roate, prefăcându-se că dorm, că scriu sau citesc, în timp ce fiecare se gândea încă la scena pe care o văzuse şi încerca să-şi dea pentru sine un răspuns la întrebarea pusă de prizonieri.

Dacă s-a întâmplat aşa, cum ar fi arătat aceste răspunsuri? Am încercat într-o zi să mi le închipui.

Întâiul

„Îmi pare rău, sincer rău, că a trebuit să-i văd pe compatrioţii mei în această situaţie. Dar nu sunt eu vinovat că istoria a înnebunit. Şi era normal să evit cât pot riscul de a ajunge şi eu într-o haină de prizonier şi de a lucra la terasamentul unei căi ferate, păzit de soldaţi înarmaţi. Mai ales că pentru un artist există o ameninţare

mai gravă decât ţeava unei puşti. Tăcerea. Tăcerea la care poate fi redus.

Unii zic că, în anumite condiţii, artistul e mai bine să tacă, dar eu am vrut să vorbesc. Şi, la urma urmei, fiecare cu destinul său. Nu putem fi toţi victime. Dacă aş lucra eu, păzit cu puşca şi îmbrăcat în haine de deţinut, Franţa ar câştiga o victimă şi ar pierde un scriitor."

Al doilea

„Nu văd cu ce i-aş fi ajutat pe prizonieri dacă m-aş fi alăturat lor. Am fi fost mai mulţi, doar atât. Nici treaba lor, nici suferinţa lor n-ar fi fost mai uşoare. Aşa că îi las pe ceilalţi să-şi justifice, dacă vor, prezenţa aici în tren prin minciuni subtile. Eu recunosc fără ocoluri că e mai bine într-un tren încălzit decât în bătaia puştilor. N-am nici un chef să cobor ca Dante în Infern. Prefer acest tren care mă duce la Weimar. Evident, ştiu ce murmură unii, că există ceva mai rău decât să fii oprimat, să cauţi în ruşine un loc confortabil. Dar n-au decât să vorbească. Eu nu ţin să stau pe marginea unei căi ferate cu o puşcă îndreptată spre mine."

Al treilea

„Aşa sunt vremurile, nu poţi să fii moral, fără să fii în acelaşi timp imoral. Şi nu poţi să-ţi satisfaci vanităţile, fără să te umileşti din când în când. Cei care nu acceptă o jumătate din această pilulă nu pot avea cealaltă jumătate. Căci totul e atins de duplicitate azi. N-a mai rămas nimic curat.

Dacă nu eşti dispus să minţi niciodată, trebuie să taci. Şi cine te aude că taci? Cine te vede că eşti singur? E mai bună oare o tăcere care nu spune nimic decât să vorbeşti pe placul lui Hitler, având posibilitatea să strecori printre minciuni şi o fărâmă de adevăr? Dar, cu siguranţă, dacă le-aş fi explicat asta, prizonierii nu m-ar fi înţeles."

1

Al patrulea

„«De ce nu faci ceea ce facem şi noi?», te întreabă cineva la un banchet văzând că nu te-ai atins de nimic şi stai deoparte, tăcut. Ridici din umeri şi surâzi stânjenit. Ce să spui? Încă n-ai învăţat bine să te foloseşti de aceleaşi cuvinte ca şi ei. Dar îţi vei da toată osteneala. Şi, treptat, începi să bolboroseşti. Căci e aproape cu neputinţă să judeci limpede când teroarea îţi repetă mereu că ea reprezintă speranţa.

Totuşi, altceva ne-au promis. Şi uite că acum nu s-au jenat să oprească trenul chiar acolo... Aş fi preferat să nu-i văd...”

Al cincilea

„M-am săturat să mai aştept. M-am decis să iau tot ce se poate lua din prezent, iar preţul pe care sunt dispus să-l plătesc mă priveşte. Cel puţin, îmi asigur o reuşită imediată, mai preţioasă decât o eternitate incertă. Nu eu mi-am ales epoca, de mine depind numai mijloacele prin care o pot obliga să-mi dea toate onorurile care cred eu că mi se cuvin sau să o las să mă strivească. Şi dacă asta se cheamă cinism, cu atât mai bine. Înseamnă că nu sunt chiar un imbecil. Dacă tot nu le pot schimba, măcar să trişez cât mai bine evenimentele. Doar proştii sunt cinstiţi în asemenea vremuri.”

Al şaselea

„Cine putea să prevadă că lucrurile vor ajunge unde au ajuns? Din păcate, istoria e aşa cum e. Uneori, ea şterge graniţa dintre cei dinlăuntrul închisorilor şi cei din afara lor, nu în sensul că toţi devin liberi, ci în sensul că toţi devin captivi, cu excepţia unui grup de gardieni care şi ei pot plăti cu capul. Aşa că nu numai cei pe care i-am văzut

lucrând sub pază înarmată sunt prizonieri. Şi eu sunt prizonier, doar că nu am pe haine iniţialele KG. Nu pot sări din tren. Sunt prizonierul lui.

Şi la ce bun o revoltă cu mâinile goale împotriva unei puteri care dispune de toate mijloacele pentru a te amuţi? Doar pentru a muşca ţărâna în faţa unui pluton de execuţie? Sau pentru a putrezi undeva între gardurile de sârmă ghimpată ale unui lagăr? E greu să-i contrazici pe cei care îndreaptă pistolul asupra ta. Deşi înţeleg că e un cerc vicios tragic aici. Pentru că prin frică noastră îl ajutăm pe Hitler să ne înfricoşeze şi mai mult. Sigur, poţi striga celor care te ţintesc: «Toate închisorile şi toate tiraniile sunt provizorii. Numai libertatea e eternă!». Dar, în clipa următoare, când soldaţii duc degetul pe trăgaci, trebuie să recunoaştem că şi noi suntem ca tiraniile şi ca închisorile. Provizorii.”

Al şaptelea

„Pe mine nu mă interesează decât cărţile mele. Încolo se poate întâmpla orice cu lumea. De aceea i-am lăsat pe ceilalţi să se repeadă la ferestre când s-a oprit trenul. Eu am rămas la locul meu în compartiment. Am aflat numai după aceea ce s-a întâmplat.

În definitiv, m-am suit în acest tren cu un singur gând: să ajung la Weimar. Şi, astfel, să întorc spatele circumstanţelor. Pentru că nu vreau să depind de ele. M-am săturat de atâta vacarm şi mi-e silă de el. Nu mai vreau să aud nici împuşcături, nici gemetele celor împuşcaţi. Aşa că, facă istoria ce pofteşte şi din călăii ei şi din victimele ei. Eu nu pot fi călău. Şi nu ţin să devin victimă. Regret doar că m-am născut într-o lume care mă sileşte să aleg între a fi călău şi a fi victimă ori să-mi caut un refugiu. Din fericire, cred în şansa pe care mi-o oferă cărţile mele şi în nebunia de a dori eternitatea. Restul e trecător şi vulgar. Aştept astfel ziua când nu vor mai fi prizonieri păziţi de soldaţi înarmaţi, deoarece tot ce pot

3

face împotriva nefericirii care ne-a lovit e s-o ignor. Nu asta contează, de fapt, cărţile? Omul e o maimuţă socială şi din moment ce el se grăbeşte să fie ori ucigaş, ori ucis, nu-mi rămâne altă alegere.”

Al optulea

„Bănuiesc ce gândeşte ăsta din faţa mea. Nu e cinic ca alţii, nici ipocrit. Şi e mai scârbit decât alţii de tot ce se întâmplă. Dar se minte şi el. Se minte, poate, chiar mai rău decât noi ceilalţi. Crede că a refuzat să aleagă între a fi victimă şi a fi călău? Basme. Refuzând să aleagă, el a şi ales. Trenul îl duce pe sub nasul prizonierilor pe care nu-i aude.

Ceilalţi suntem, în proporţii diferite, profitori, lichele, conformişti, ipocriţi sau ticăloşi. Unii ne-am lăsat înşelaţi, prostiţi, dar cu timpul ne-am amenajat un culcuş bun, ori de-a dreptul somptuos, în această eroare. El e singurul într-adevăr naiv dintre noi. Pentru că el chiar crede că arta îl scuteşte de orice obligaţii. Îşi vârâ capul între cărţi, ca struţul în nisip, şi îşi închipuie că numai alţii sunt complici. Sărmanul, el e complicele cel mai orb. Alţii tot se mai sustrag cât de cât prin viclenie. Nu dau totul circumstanţelor, tocmai pentru că vor să profite de ele, în timp ce el, care nu vrea să fie un profitor... Ce paradoxală e câteodată viaţa. Ca şi istoria. Hitler i-a făcut să urle pe toţi, ca să-i reducă la tăcere pe fiecare în parte. De altfel, aceasta a fost mereu marea farsă a dictatorilor, de a atârna fiecăruia de grumaz un şteang împletit din laurii acordaţi, demagogic, tuturor. Şi în loc să înveţe ceva din experienţă, omul, cu nenorocita lui complexitate, a căzut în aceleaşi capcane. După care, tot el şi-a găsit scuze.

Ce, parcă eu vreau să devin victimă? Nu vreau. Mi-e frică şi de moarte şi de suferinţă. Dar, cel puţin, nu pretind că fiind de partea celor care împuşcă o fac spre folosul celor împuşcaţi. Nu mi-am transformat

compromisurile în merite. E singura decenţă care mi-a rămas. Tocmai de aceea nu-mi caut justificări şi mi-e lehamite să le aud la alţii... Nu, nu pot fi nici atât de naiv, nici atât de laş încât să pot spune: «Nu mă interesează decât cărţile mele».

Cine naiba zicea că nefericirea omenească are două cauze, frica de zei şi frica de oameni? E fals. De fapt, numai frică de oameni ne omoară. Numai relele reale. Eu o ştiu, de aceea mă aflu aici. Şi ceilalţi o ştiu. Numai ăsta n-a aflat încă. O ţine, tot timpul, morţiş că nu-l interesează decât cărţile lui. Adică, vezi, dragă Doamne, «mă ocup de cele eterne şi las cele imediate pe seama altora». Dar eternitatea cu care se minte el nu-i decât un alibi, un praf cu care se orbeşte singur. Zice că e scârbit de circumstanţe şi vrea să uite de ele, să trăiască în imperiul senin al artei, unde nu există nici soldaţi cu arma întinsă, nici deţinuţi. Şi-l cred. Nu e un fanfaron. Mai cunosc eu pe unii care se mint la fel. Dar întorşi cu faţa spre eternitate pentru că dispreţuiesc circumstanţele, ei nu fac decât să se pună la dispoziţia circumstanţelor, să vină, pe alt drum, alături de cei care profită de ele. Ce, parcă noi ne ducem la Weimar în numele eternităţii? Nici vorbă. Ne ducem în numele circumstanţelor. Una e să cauţi eternitatea în ceea ce trece şi alta să cauţi eternitatea doar pentru a nu fi de faţă în clipa când călăul întinde mâna spre victimă sa.

Cel puţin, eu nu mă mint. Nu-mi mai fac de mult iluzii în privinţa laşităţii tăcerii noastre. Tăcerea a ajutat ocupaţia şi a devenit complice cu ea. Pe urmă am consimţit discret, continuând ceea ce începuse tăcerea. Şi, din moment ce mă aflu aici în tren, nu înseamnă că puştile îndreptate de soldaţii germani împotriva compatrioţilor mei sunt îndreptate şi în numele meu? Şi că şi degetul meu va apăsa pe trăgaci dacă unul dintre prizonieri va încerca să fugă? Tot ce-mi rămâne, dacă nu mai cred că poţi să rămâi curat odată ce eşti amestecat în ruşine, e să caut o sticlă de vin bun şi să beau până uit.”

Al nouălea

„«Heil Hitler»? La urma urmei, de ce nu? Nu sunt singurul care face asta.”

Al zecelea

„Şi care e vina mea? N-am rezistat să trăiesc în frică. Am cedat. Dar am cedat nu pentru că aş fi de acord cu cei care m-au înfricoşat, ci pentru a nu fi ţinta lor.

Din nenorocire, am înţeles prea târziu un lucru, că Hitler mă putea omorî în multe feluri, dar mă putea terfeli într-un singur mod, făcându-mă să cred că e imposibil să nu devii până la urmă ticălos într-o lume ticăloasă.”

Al unsprezecelea

„Aş scrie ceva. Dar cum să spun adevărul despre ceea ce am văzut? Va fi interpretat ca o provocare. Nu, mai bine să mă abţin. Sau să retuşez cumva scena. Să povestesc, de pildă, că paznicii stăteau cordial de vorbă cu cei pe care-i păzeau. Că paznicii n-aveau puşti, iar cei păziţi nu erau îmbrăcaţi în haine de deţinuţi cu iniţialele KG. Deplângeau împreună fatalitatea războiului şi făceau proiecte de pace. Da, cam aşa ceva.”

Al doisprezecelea

„Eu mă culc. Să încerc să nu mă mai gândesc la asta. Ce rost are? Tot nu pot să schimb nimic. Nu reuşesc decât să-mi stric somnul şi pe urmă nu voi mai putea adormi până la Weimar. Voi ajunge frânt de obosit şi voi face impresie proastă. Mai ales că mi-am uitat şi somniferele acasă.”

Al treisprezecelea

„Înţeleg că arta s-ar cuveni să stea alături de cei care lucrau la terasament. Dar cum să scrii cu puşca îndreptată spre tine?”

Al paisprezecelea

„M-am săturat de toţi deştepţii care-şi bat gura pentru a ne face morală; care pretind că nu se poate face literatură cu mâinile murdare şi că, fără caracter, talentul e orb. *Je m'en fiche.* Literatura e o curvă care se oferă celui ce o plăteşte. Asta e. Cine mă plăteşte mă are. Simplu. Restul e minciună.”

Al cincisprezecelea

„Cu siguranţă, toţi se gândesc la prizonierii pe care i-am văzut. Îşi fac procese de conştiinţă, îi cunosc. Nu sunt de azi, de ieri, în mijlocul lor. Sunt colaboraţionist vechi şi-mi cunosc oamenii. Numai individul acela negricios de lângă fereastră mă pune pe gânduri. Priveşte în gol. A căpătat o privire fixă. Trebuie să fiu atent. La noapte s-ar putea să sară din tren.”

P.S.

Spre sfârşitul războiului s-a mai făcut un pelerinaj la Weimar. De data aceasta erau mult mai puţini pasageri.

„Errare divinum est”

De dimineaţă, fiindcă a început iar să plouă, mi-am amintit de mare. M-am revăzut la Costineşti unde am descoperit plăcerea de a mă arunca, ieşind din valuri, pe nisipul cald. Abia depăşisem treizeci de ani. Închiriam două camere, într-o casă ţărănească, foarte aproape de mare, de unde ne duceam prin grădină la plajă. Rămâneam acolo până la prânz, iar după-amiaza jucam pinacle. Eram patru. Uneori, ne opream, tăiam un pepene în patru şi-l mâneam, mânjindu-ne pielea bronzată cu zeama roşie picurată din feliile pe care le devoram până la coajă, după care ne spălam la fântână pe mâini şi jucam mai departe. Din cei patru, doi au murit. Eu am îmbătrânit. Cu minunata şi teribilă ei nepăsare, pe care noi nu o vom putea învăţa niciodată, natura uită tot. Dimineaţa, mă trezeam devreme şi, după ce înfulecam ceva, mă duceam pe plajă, unde mă trânteam pe nisip, decis să capăt culoarea iodului. Odată, m-am duş când abia mijea de ziuă. Am făcut o baie, după care am alergat pe plajă. Treptat, se conturau valurile, crestele lor de spumă, întinderea nesfârşită de apă încreţită de vânt. Cerul încă nu exista. Dimineţile la mare sunt dimineţi fără cer. Zeii nu pot vieţui acolo decât în apă. Dorm în adâncuri, trezindu-se, când şi când, cu buzele pline de sare şi cu părul încâlcit de alge. Cuprins de o bucurie juvenilă, m-am hotărât atunci să scriu o carte care să se cheme *Errare divinum est.*

Ce drum ciudat am parcurs! Am copilărit printre certitudini şi am descoperit relativ târziu, şi cu destule dificultăţi, îndoiala. Am crezut că o greşeală poate fi utilă

numai dacă găseşti în ea ceva care te ajută să trăieşti. Mi-am cucerit conştiinţa vulnerabilităţii după ce am fost, fără nici un efort, convins că regretele nu mă privesc. Lumea în care m-am născut eu era neobişnuit de discretă. Semăna pământului de-acolo, aspru şi zgârcit. Am de aceea sentimentul ciudat că, mărturisindu-mă, sunt primul guraliv din neamul meu. Dar, oare, întâmplător tăcerea mi se pare, uneori, singurul limbaj esenţial?

Şi, totuşi, a avea libertatea să te aperi, inclusiv de tine însuţi, e important. Dacă zeii tac, noi suntem osândiţi să vorbim. Dacă ei s-au jucat creându-ne, nouă nu ne-a rămas decât să ne întrebăm ce rost are această glumă.

Mama mea a citit toată viaţa aceeaşi carte, un ceaslov pătat de muşte care stătea pe fereastră, în schimb credea, fără ezitări, că tot ce fusese, sau era, trebuise sau trebuia să se întâmple, ţinând de o ordine implacabilă. A copt pâine, a uscat fânul, a spălat rufe şi şi-a crescut copiii cu sentimentul că îndeplinea o misiune. Eu nu mai am darul de a percepe lucrurile aşa cum sunt, mă mişc uneori între ele ca un miop care compensează minusul de vedere cu ceea ce a citit. Şi ce am câştigat? În Lisa, cerul era pentru noi altceva decât spun astronomii. Era o parte din sat, o anexă a lui. Nu-l împărţeam cu alte galaxii, cu alte planete şi nici măcar cu alte ţări sau judeţe, îl împărţeam, cel mult, cu alte sate, aflate în imediata vecinătate a Lisei. Era cerul *nostru* şi el nu avea nimic comun cu ceea ce, ulterior, am aflat că se cheamă cosmos. Abia aici în Bucureşti m-am învăţat să nu mai ridic ochii spre boltă decât rar, ca să văd dacă trebuie să-mi iau umbrela sau nu. Sufletul cititorilor în stele, dacă va fi ajuns cumva la mine, m-a părăsit. Am încetat să mai ştiu totul fără să ştiu nimic, paradox posibil numai în mituri.

Fraţi siamezi

E amiază, e vară, suntem la seceriş şi ne odihnim pe răzor, în umbra unui măceş. Alături, tata s-a lăsat pe spate, să aţipească puţin. Mama priveşte grâul în tăcere. Poartă o pălărie de pai, înnegrită de ploi, cu şnurul trecut pe sub bărbie, şi are obişnuita ei expresie gravă, pe care nimic n-o tulbură şi nimic n-o îndulceşte. Îşi acoperă gura cu palma, simbolic parcă. Mama a tăcut mai mult decât a vorbit. De câte ori mă gândesc la ea, îi aud întâi tăcerea, abia apoi îi revăd chipul. Nu cred că mi-a dat mai mult de trei, patru sfaturi în toată viaţa. Şi toate aveau acelaşi înţeles: să fac numai ceea ce se cuvine.

Dar ce se cuvine? Sunt lucruri pe care altădată le-am dorit pentru ca după aceea să mă ruşinez, dacă nu de dorinţe, atunci de modul cum mi le-am împlinit. Uneori, gesturile puerile aveau o scuză. Vârsta. În primii ani de liceu, mi-am dorit foarte mult o pereche de pantaloni scurţi. Când mi-am văzut, în sfârşit, împlinită dorinţa, era, din nenorocire, iarnă. Tocmai începea vacanţa. Şi am plecat în miez de decembrie, pe un ger de crăpau pietrele, în pantaloni scurţi. Trenul în care m-am dus era atât de aglomerat încât n-am avut loc decât pe coridor lângă scară. În gara unde coboram de obicei, când m-a zărit, tata s-a speriat deoarece aveam picioarele roşii că flacăra din pricina frigului... Dar scuza vârstei are limitele ei. Mai târziu mi-am dorit o bicicletă. N-am avut-o când am dorit. Mi-am cumpărat-o când trecusem de douăzeci şi cinci de ani şi nu se mai cuvenea să-mi pierd, cum mi-am pierdut, după-amieze întregi gonind cu bicicleta pe şosea, spre Giurgiu ori spre Ploieşti. Am intrat târziu într-o

sală de concert şi, lipsit de măsură, câţiva ani am ascultat până la saturaţie, şapte, opt ore zilnic, discuri cu muzică simfonică. Apoi, mi-am lăsat pick-up-ul să se prăfuiască. Nu se cuvenea. Am făcut-o, totuşi. Cum am făcut atâtea altele care nu se cuveneau. Am tăcut uneori când trebuia să vorbesc. Mi-am găsit justificări când nu aveam nici una. M-am călăuzit o vreme după principiul foarte discutabil că orice fericire e bună, numai fiindcă e superioară plictiselii şi golului. Uneori, am impresia că amestec în realitate reziduuri de vis, ceea ce ar explica în parte contradicţiile mele.

Am terminat prin a mă resemna cu faptul că în calitatea mea de om raţional nu mă pot înţelege cu mine în calitatea mea de om afectiv. Ceea ce omul raţional pricepe fragmentar, între anumite limite, viaţa să zicem, omul afectiv e gata să iubească fără rezerve. Cei doi sunt legaţi unul de altul ca doi fraţi siamezi. Nu se pot despărţi în aceeaşi măsură în care nu se pot înţelege. Cel mult se pot tolera. Omul raţional îi tolerează omului afectiv inexplicabila lui lăcomie. Omul afectiv îi tolerează omului raţional grimasa sceptică. Poate că existenţa „celuilalt” este pentru fiecare un preţ ce trebuie plătit echilibrului. Îmi răscumpăr tristeţile cu o mare nevoie de a iubi şi îmi plătesc faptul că sunt deschis spre orice bucurie posibilă cu amărăciunea că nu mă pot opri la atât.

Poate că mă aflu mereu în altă parte decât s-ar cuveni.

II
Discursuri imaginare

Elogiul izgonirii din paradis

Conferinţa unui apostat

Doamnelor şi domnilor,

Mi-am propus să vă vorbesc astăzi despre păcat ca formă de libertate şi vă rog să nu vă grăbiţi să vă arătaţi indignaţi. Vă avertizez că nu mă las intimidat uşor. Şi chiar dacă nu vă place, voi continua să spun tot ce am de spus.

Oricum, aveţi o şansă rară. Vă puteţi socoti norocoşi că ascultaţi, în sfârşit, un om sincer. Sinceritatea, doamnelor şi domnilor, este azi o calitate şi mai rară decât caracterul. Eu mi-o permit pentru că sunt un original, dar câţi sunt ca mine? Aşa că bucuraţi-vă de această baie de sinceritate şi scutiţi-mă, vă rog, de priviri scandalizate care parcă întreabă: „Ce l-a apucat pe ăsta? Ce urmăreşte, de ce a început să cârtească împotriva paradisului?”. Stăpâniţi-vă, tot nu vă cred. Din moment ce aţi venit aici înseamnă că aţi vrut să mă ascultaţi. Şi dacă aţi presupus că la mijloc e o glumă, ei bine, nu sunt eu vinovat că v-aţi obişnuit să vi se spună una şi să credeţi alta.

De fapt, într-o privinţă vă înţeleg. Se pare că nu e nici un pericol să ne vâre cineva cu forţa în paradis. De aceea vreau să vă declar de la început că pe mine nu mă deranjează atât paradisul cât povestea cu şarpele şi mărul. Gândiţi-vă câte suspine, câte regrete, câte priviri întoarse înapoi au căutat mereu paradisul pierdut. Ca să

regăsim, vă întreb, ce? O grădină unde e interzis să iubeşti? Un fel de parc în care în loc să scrie „Nu călcaţi pe iarbă”, scrie „Nu vă iubiţi”?

Aş fi putut să vă spun că am mai multe obiecţii împotriva paradisului, iar prima dintre ele e că nu există decât paradise pierdute. Am renunţat la asta şi am trecut direct la obiecţia cea mai serioasă, pentru că mi-aţi fi putut răspunde cu vorbele lui Jules Renard: „Nu există paradis, dar trebuie să facem aşa ca să meritǎm să existe unul”. În fond, problema, doamnelor şi domnilor, e alta. De ce regretăm noi izgonirea din paradis? Am fi vrut oare să rămânem fără dragoste? De unde nostalgia de a fi pustii şi singuri?

Ca să fiu sincer până la capăt, înţeleg ce doriţi dumneavoastră în ascuns. Vreţi să aveţi şi paradisul şi dragostea. Vreţi să trişaţi instalându-vă în paradis şi continuând să iubiţi, nu-i aşa? Dar nu se poate. Trebuie să alegem. În paradis nu e voie să cazi în ispită. În paradis trebuie să fie numai oameni inocenţi. Ori singuri şi fără păcat, ori păcătoşi dincolo de poarta paradisului. *Tertium non datur,* cum ziceau latinii.

Dar să încerc să fiu şi eu, asemenea conferenţiarilor de profesie, mai metodic. Să ne lămurim mai întâi asupra păcatului.

Există inşi care fug de dragoste ca de o durere de dinţi. Îi priveşte. Eu nu le semăn şi vă sfătuiesc şi pe dumneavoastră să le întoarceţi spatele. Sunt ori mincinoşi, ori fac asta din alte pricini. Până şi sfânta Tereza a iubit. Ea l-a iubit pe Christos ca pe un amant. Şi tot ea îi spunea dracului că este nefericit pentru că nu ştie să iubească. Sfântul Francisc făcea femei de zăpadă. Şi oare trebuie să vă explic eu că misoginismul e o descoperire a celor care n-au avut noroc şi care, nefiind în stare să iubească, s-au transformat în profeţi ai nefericirii lor? De fapt, toată povestea noastră pe pământ poate fi spusă cu ajutorul a doi oameni, un bărbat şi o femeie. Şi

fiecare dintre noi îşi poate alege din această poveste ce i se potriveşte. Eu îmi permit să vă mărturisesc că nu mi se potriveşte pustiul. Dacă a iubi e un păcat, sunt un păcătos. Şi nu regret păcatul. Chiar vreau să-l teoretizez. Fără el, nu există fericire. Şi poate chiar ar trebui să lămurim de la început lucrurile. Cei care cred că fericirea e posibilă renunţând cu totul la dragoste şi dispreţuind-o pot părăsi sala. Ei n-au ce aştepta de la mine. Eu voi încerca să demonstrez tocmai contrariul credinţei lor.

... Bun. Aşadar, am rămas între noi. E mai bine aşa, vă asigur. Cu cei care sunt capabili să trăiască fără dragoste nu se poate găsi un limbaj comun.

La drept vorbind, grecii antici au fost mult mai logici decât cei care au ieşit mai devreme din sală. Nu pentru că Olimpul grecilor era plin de adultere, ci pentru că ei au înţeles, se pare, că în afara lucrurilor pe care le iubim nu mai reprezentăm nimic. Tocmai de aceea Afrodită era şi zeiţă şi femeie. Cum ştiţi, filosofii greci trebuiau uneori să bea otravă sau să plece în exil. Sculptorii, chiar geniali ca Fidias, erau câteodată alungaţi. Discuţiile despre fericire erau câteodată pălăvrăgeli despre fericire. Dar trupul era sărbătorit, pus pe soclu în temple, iar marea din care ieşea Afrodita nu cerea nimănui să fie indiferent. Dimpotrivă, chiar zeii cântau melodia şarpelui! Pe plajele Eladei nu erau înţelepţi decât păcătoşii; cei care îşi simţeau inima tresărind.

Prin iubire eu înţeleg, firește, şi ceea ce leagă un bărbat şi o femeie, dar mai mult decât atât. Înţeleg viaţa, dragostea de viaţă, chiar dacă n-aş putea spune că Hegel că tot ce este real este şi raţional. O legendă pretinde că o albină a lăsat pe buzele lui Platon, când s-a născut, un strop de miere pentru că filosofia amară despre viaţă să devină dulce. Ei bine, eu cred că această poveste a fost născocită de un mizantrop. Pentru că numai un mizantrop a putut insinua că a iubi viaţa este o minciună frumoasă.

Poate aţi observat, doamnelor şi domnilor, că misoginii, mizantropii nu umblă în zdrenţe şi nu ne invită în peşteri.

5

Dimpotrivă, se pricep uneori să poarte smochingul mai bine decât noi ceilalţi. Ei sunt însă clevetitori şi dezabuzaţi. Strigă că dragostea e un amestec de sirop şi salivă. Că viaţa nu e decât o tumoră a timpului. Ei ne anunţă că nebunii nu mai au geniu, nu se mai cheamă Van Gogh sau Nietzsche. Şi amestecă şi adevăruri printre frazele lor, avertizându-ne, de pildă, că pământul devine un ambuteiaj de roboţi şi că Simfonia a IX-a e în pericol să fie înăbuşită de junglă. Lumea, zic ei, e plină de bitum şi de rataţi, de vorbe goale, de vinovaţi care judecă, de ameninţări şi de ultimatumuri. Vă spun toate astea ca să vedeţi că ştiu în ce lume trăiesc. Dar ştiu că în această lume sunt şi lucruri care merită să fie iubite şi că alta nu avem. Tot aici sunt şi Parthenonul şi muzica lui Bach, mâinile meşterilor şi luptele disperate în care ţii cu cei ce pierd, plajele mărilor şi laboratoarele unde se caută leacurile bolilor. Iată de ce, între o morală care recunoaşte păcatul de a iubi şi alta care-l consideră un stigmat, eu nu ezit să aleg. Cu atât mai mult cu cât am visat totdeauna nu să mă mântui, ci să fiu fericit. Nu credeţi că un paradis fără dragoste nu mai e paradis, ci infern?

Imaginaţi-vă, o clipă, cu ce ochi l-ar fi privit îngerii pe Donjuan dacă l-ar fi întâlnit în paradis. 1 003 femei care în loc să se roage şi-au pierdut nopţile în îmbrăţişări, ce oroare! Şi câte vor fi suspinat între timp, câte au visat să fie îmbrăţişate de Don Juan în loc să bată mătănii. Acest spaniol impertinent şi-a căutat paradisul singur, urcându-se pe ziduri spre ferestrele iubitelor sate. Apropo! Sper că sunteţi de acord că în paradis n-au răsunat niciodată serenade.

Scuzaţi-mă, doamnelor şi domnilor, că m-am înfierbântat, însă aici e unul din punctele nevralgice ale chestiunii. Tot felul de misogini, de mizantropi, de inşi care consideră viaţa un eşec al neantului ne ameninţă, în timp ce noi păcătoşii tăcem şi n-avem curajul să ne

strigăm drepturile. Ni se pare că e o ruşine să fii păcătos. Adică cum? A iubi este ruşinos?

Chiar şi povestea asta cu „izgonirea” din paradis e puţin ipocrită. Am fost „izgoniţi”, zicem, ca să arătăm, probabil, că noi n-am vrut să părăsim paradisul. Am fost scoşi cu forţa de-acolo. Or, ar trebui să avem întreaga responsabilitate a fericirii şi să spunem, răspicat, că noi am optat pentru izgonire, întrucât am optat pentru dragoste. N-am fost alungaţi, ci noi ne-am luat tălpăşiţa. Eu, unul, cred că, decât să trăieşti fără dragoste, e preferabil să ai cât mai multe păcate de mărturisit. Refuz un paradis în care n-aş avea dreptul să iubesc. Să-l dorească alţii, cei plictisiţi de viaţă şi scârbiţi de ea. Eu nu sunt scârbit decât de ceea ce a făcut uneori omul din viaţă.

Dar am adoptat un ton prea grav, de care aş vrea să mă feresc. Nu vreau nici să fiu liric, nici să vă emoţionez. Tot ce urmăresc e să vă atrag atenţia asupra unei contradicţii. Întâi ni se spune: „Doriţi paradisul”. Şi apoi ni se şopteşte la ureche: „Şi nu disperaţi dacă nu-l veţi găsi, căci paradisurile sunt totdeauna pierdute. Nimeni n-a reuşit până acum să se reîntoarcă într-un paradis pierdut”, într-adevăr, nimeni n-a reuşit, asta zic şi eu. De fapt, paradisul, admiţând că nu-l visăm în zadar, ar trebui căutat nu în urma noastră, ci în viitor. Şi el ar fi, obligatoriu, un paradis cu oameni vinovaţi.

Asta se vede destul de limpede în câteva tablouri celebre. Înainte de a mă referi la ele, îngăduiţi-mi o paranteză. După părerea mea, istoria artei o datorăm în bună măsură păcatului. Inocenţa ar fi lăsat muzeele aproape pustii. Şi dacă am exclude dragostea din ele, muzeele s-ar umple de frig.

Şi acum îngăduiţi-mi să lipsesc câteva clipe. Am lăsat în culise două reproduceri pe care vreau să vi le arăt.

Iată, doamnelor şi domnilor, vă propun să-i priviţi întâi pe Adam şi Eva din cele două panouri celebre ale lui

7

Durer. Şi mai ales uitaţi-vă la pământul pe care merg, dansând parcă, Adam şi Eva... Pământ? Nu, iertaţi-mă, m-am grăbit. Adam şi Eva nu merg aici pe un pământ obişnuit. E un sol lunar, pietros, pe care nu creşte nici un fir de iarbă. Un soi de deşert. Sau chiar un deşert... Dar un paradis într-un deşert? Ce părere aveţi? Ne aşteptam să vedem un parc tropical, luxuriant, unde vegetaţia să fie aliatul şarpelui şi unde e greu să rămâi inocent, şi, când colo, ni se arată un pustiu presărat cu pietre, în care vegetaţia a fost exterminată. Dar, ziceţi dumneavoastră, cum se poate teme cineva să fie izgonit dintr-un deşert? Nu cumva omul n-a fost izgonit din paradis, ci din singurătate? Şi nu cumva paradisul pierdut nu e decât singurătatea pierdută? O, desigur, nu pretind că Dürer a urmărit să ne sugereze asta, dar nimic nu ne împiedică s-o gândim noi. Pentru că într-un deşert nu poţi să speri altceva decât să fii izgonit...

Şi acum uitaţi-vă la paradisul pictat de Rubens împreună cu Jan Bruegel, care arată cu totul altfel, de un mare lux vegetal. Rubens, doamnelor şi domnilor, dă dovadă, aş zice, de o insolenţă cuvioasă. Mărul, şarpele sunt accesorii aproape inutile la el. Paradisul însuşi, cu vegetaţia lui de o moliciune caldă, a devenit senzual, iar Adam şi Eva sunt, cum să vă spun, atât de „tereştri” încât e limpede că nu pot renunţa nici la îndrăzneala de a iubi, nici la provocarea de a lăsa să se vadă asta.

Iată, deci, că nu sunt eu cel dintâi care are necuviinţa de a păşi fără smerenie în această utopie. Rubens ne invită într-un paradis care a încetat să mai transforme dragostea în interdicţie şi păcat; un paradis în care omul îşi poate face declaraţiile de dragoste fără teama că va plăti pentru ele. Adam şi Eva s-au reîntors acolo nu pentru a-şi renega vina, ci pentru a o aşeza la loc de cinste chiar în peisajul din care au fost izgoniţi.

Înţelepţii strâmbă din nas când aud asemenea lucruri. A iubi lumea li se pare prea puţin. A înţelege lumea, iată

ce ne trebuie, zic ei. Cine fuge însă de dragoste şi de viaţă, crezând că astfel va avea timp pentru înţelepciune, nu-şi dă seama că, de fapt, renunţă tocmai la ceea ce căuta. De aceea, eu glorific, doamnelor şi domnilor, omul de după păcat. Omul care s-a lepădat de inocenţa singurătăţii, care şi-a câştigat libertatea de a iubi; care e dezgustat de tot ce murdăreşte lumea în care trăieşte, dar nu renunţă la convingerea că singura sa bogăţie e păcatul de a iubi ceea ce nu e murdărit şi trebuie apărat. Ştiu astfel că iubirea există, chiar dacă ea e mereu în pericol.

Anumite popoare din antichitate nu socoteau decât zilele fericite. Şi se citează cazul unui Înţelept care în pragul morţii şi-a făcut acest epitaf: „Am străbătut cincizeci şi şase de ani şi am trăit patru”. Eu nu ştiu ce cifră ar trebui să invoc, dar ştiu destul de bine că n-am trăit cu adevărat decât în zilele când m-am simţit păcătos. Zilele când m-am simţit inocent le-am uitat. Tot ce mai ţin minte sunt păcatele mele.

Mă grăbesc, încă o dată, să-i liniştesc pe misogini, asigurându-i că nu e vorba numai de ei aici. Dacă trebuie să fiu lovit cu pietre, aş merita să fiu lovit cu pietre de toţi cei care îşi deplâng naşterea. Întrucât, cum v-am mai spus, în „dragoste” eu includ tot ce mă leagă de această lume unde soarele răsare în fiecare dimineaţă în ciuda mizeriilor şi ticăloşiilor pe care trebuie adesea să le scalde cu lumina lui. Sunt vinovat pentru multe, dar nu recunosc vina de a mă fi născut. Regret că tocmai păcatele care murdăresc omul nu sunt ispăşite, cerându-ni-se în schimb să expiem un păcat care ne umple viaţa. Aşa că am încetat să mai vorbesc despre păcate în general şi de a le condamna împreună. Există abjecţia de a te comporta ca o fiară şi există păcatul de a iubi ca un om. Iar eu detest abjecţia şi înţeleg păcatul de a iubi.

În acest sens, toate păcatele pe care nu le-am săvârşit sunt elanuri ratate şi dacă trebuie să mă mustru pentru ceva, în primul rând trebuie să mă mustru fiindcă destule

prejudecăţi m-au împiedicat să beau când mi-a fost sete, să muşc dintr-un fruct când mi-a fost foame, să fac mărturisiri când am iubit. Ce înţelepciune e aceea de a porunci inimii să tacă? Dacă n-am fost destul de fericit, cât am visat, este pentru că n-am avut curajul sau n-am ştiut să fiu destul de păcătos. Mi-am zis că e o obrăznicie prea mare să-mi strig setea şi că, pentru a fi acceptabilă, o dragoste trebuie să fie discretă. Ah, doamnele mele şi domnii mei, acum ştiu că discreţia nu e uneori decât un pretext pentru pasiunile care n-au destulă putere ca să fie scandaloase. Când cineva nu e în stare să ardă, invocă virtutea ca să ascundă adevărul. Dar aceştia nu vor putea iubi niciodată marea ca pe o femeie. Ei nu vor înţelege de ce a zis Baudelaire că iubirea râde şi de infern şi de cer. Eu nu le semăn şi de aceea vorbesc despre lumea aceasta, trist că o voi părăsi într-o zi fără să fi iubit-o de ajuns. Nu e destul, oare, că o anume oră ne va omorî? De ce-ar trebui să ne grăbim cu o renunţare care oricum ne va fi impusă?

Doamnelor şi domnilor,

Un singur lucru ar mai trebui să vă spun, pentru că, probabil, aţi rămas totuşi cu o nedumerire în privinţa motivelor care m-au împins să fac această critică a paradisului. Eu am trăit unele întâmplări în care m-am lovit de infern. Ştiu, aşadar, că e mult mai simplu să râzi în gura mare de un paradis fictiv decât să judeci în tăcere un infern trăit. Dar nu-mi luaţi în nume de rău această mică laşitate. Dragostea mea de viaţă e într-adevăr dureroasă, chiar dacă am ales calea cea mai comodă pentru a o mărturisi.

Comentarii la războiul troian

Conferinţa unui semibarbar

Doamnelor şi domnilor,

Daţi-mi voie să mă prezint. Sunt un semibarbar. Şi pentru că nu înţelegeţi, poate, ce e un semibarbar, vă explic. Mă număr printre cei pe care grecii antici i-au îmblânzit şi i-au îmbolnăvit cu vorbăria lor despre frumuseţe, dar nu mi-am pierdut într-atât capul încât să nu văd ce se întâmplă cu mine. Am căzut prizonier în războiul troian, dar nu m-am predat cu totul nici până azi. M-am îmbolnăvit de frumuseţe, dar n-am uitat urâtul. Şi, uneori, fără voia mea duc mâna la şold unde îmi purtam cândva spadă. Dar degeaba. Secolele lungi de robie petrecute prin muzee m-au vlăguit. Nu mai sunt bun decât să ţin conferinţe despre războiul troian şi despre şmecheriile grecilor antici care ne-au făcut să suferim de o boală ciudată ce a produs victime şi printre hoţi.

Îl ţineţi minte pe lordul Elgin? Acum mai bine de un secol şi jumătate, el a luat tot ce se putea fura de pe Acropole şi a dus în Anglia. Dar naivul lord Elgin nu şi-a dat seama că marmura sculptată pe care o duceau corăbiile era un cal troian pe care, orbi ca şi troienii, englezii l-au aşezat cu mare cinste la British Museum. De-atunci, cine vede aceste sculpturi e pierdut. Apar în el simptomele bolii.

Da, scumpii mei auditori, Parthenonul este templul fatal al spiritului european. În zadar s-au străduit creştinii să-l transforme în bazilică, în zadar s-au chinuit turcii să-l

1

transforme în moschee şi în pulberărie, în zadar au tras veneţienii cu tunul asupra lui, în zadar a fost dărâmat şi jefuit, lăsat să devină cuibar de şerpi. Toate acestea n-au folosit la nimic. Parthenonul n-a încetat să umple lumea cu victime ale frumuseţii. După cum în zadar s-au străduit atâţia s-o ponegrească pe Afrodita, lăsându-ne să înţelegem că zeiţa frumuseţii a fost o târfă care a transformat cerul în bordel şi a coborât apoi pe pământ. Şi că nu întâmplător, la Corint, preotesele Afroditei se ofereau tuturor trecătorilor pentru bani cu care să fie ridicat templul. Această târfă divină i-a luat minţile bietului Paris, silindu-l să-i dea mărul şi provocând pe urmă un război de care lumea n-avea nevoie. Zece ani să se bată două armate, nu e o glumă. Şi pentru ce? Pentru un adulter?

Trebuie să recunoaşteţi, între Menelau şi Paris exista o deosebire esenţială. Pariş n-avea nevoie de o armată ca să oblige frumoasa cauză a războiului troian să se culce în acelaşi pat cu el. Dar să las asta. E mai important să vă amintesc că grecii au profitat de răpirea soţiei lui Menelau pentru a declara război Troiei. Toată lumea a zis după aceea că ei n-au suportat să trăiască fără frumuseţe. Că nu sunt multe popoare care ar fi fost în stare să echipeze corăbii, să-şi trimită şi bărbaţii şi zeii şi poeţii pe câmpul de luptă ca să aducă înapoi o femeie frumoasă şi infidelă. Şi că războiul troian ar fi fost de ajuns ca să-i definească pe greci, întrucât a fost singurul război purtat pentru cauza frumuseţii. Înţelegeţi, sper, tâlcul acestor pretenţii. Ni se sugerează nici mai mult, nici mai puţin că estetica nu s-a născut în biblioteci, ci pe câmpul de luptă.

Adică la Troia. Vă daţi seama cât de şireţi au fost grecii? Ei au urmat exemplul lui Ulise. Au făcut chiar din povestea războiului purtat împotriva Troiei un cal troian pe care l-au împins în Europa. Fără să observăm, cultura lor ne-a cucerit. Când am înţeles asta, pentru unii dintre noi era prea târziu. Nu mai puteam trăi fără s-o admirăm

pe neruşinata cu trup de zeiţă care stă pe soclu, la Luvru, cu mâinile retezate după ce s-a îmbrăţişat cu toţi. Aţi văzut-o? În Evul Mediu, statuile acestea au fost acoperite de pământ. Li s-a pus ţărână în gură, li s-au astupat ochii cu iarbă. În zadar. Ele n-au putrezit. N-au amuţit. N-au orbit. Când au fost dezgropate, după o mie de ani, zâmbeau ca şi cum abia se întorseseră de la Troia.

Şi cine sunt cei care au reuşit asta? Scuzaţi-mă, dumneavoastră aţi fost vreodată la Micene unde se află ruinele palatului din care Agamemnon a plecat la Troia? Eu am fost şi pot să vă spun cum arată. Ei bine, nici vorbă de estetică. Aheii erau nişte bădărani. Palatul lui Agamemnon semăna, probabil, cu un cuib de piraţi, din care au rămas ziduri grosolane, pustiite acum de soare, şi, într-o margine, nişte morminte care seamănă cu muşuroaiele de termite. Iată cine a pus bazele esteticii sub zidurile Troiei. Credeţi-mă, povestea Troiei nu e decât cea mai genială dintre escrocheriile grecilor antici.

Dar pe cine deranjează, mă veţi întreba, o frumuseţe care te însoţeşte în muzee până la uşă, lăsându-te să cobori singur în stradă? Adevărul, doamnelor şi domnilor, e că boala aceasta, curioasă şi aparent neprimejdioasă, nu se mulţumeşte să despartă frumosul de urât. În cele din urmă, barbarii s-ar fi împăcat cu asta, lăsând bolnavilor muzeele şi păstrând pentru ei strada. Bolnavii, însă, fiţi atenţi, ajung să pretindă că nu doar frumuseţea se opune noroiului, ci şi dreptatea. Şi că tot ce degradează omul, îl urâţeşte în acelaşi timp.

De fapt, vreau să vă previn că războiul Troiei continuă. Nu s-a terminat. În fiecare muzeu în care pătrundem suntem făcuţi prizonieri.

Au existat, e adevărat, profeţi care au încercat să ne mântuiască. Dar n-au reuşit. Au existat şi câteva puciuri în istoria artei. Degeaba. Au eşuat şi ele. Cel mai mult am sperat când domnul Manet a pictat-o pe urâta Olympia. Atunci, am crezut că, în sfârşit, după atâtea veacuri, domnia Afroditei va fi definitiv doborâtă. Voci revoltate au

insultat-o pe Olympia, zicând că această femeie plăpândă, cu trupul rigid şi capul pustiu, n-are ce căuta în artă; că pe bulevard ea n-ar fi primit nici trei franci, iar în tabloul lui Manet, unde stă sub privirile fosforescente ale unei pisici negre, stârneşte compasiune. Poliţia a păzit-o ca să nu fie linşată de publicul înfuriat împotriva picturii domnului Manet, însă, de fapt, aici a fost o greşeală. În loc să li se explice celor bolnavi de frumuseţe care era boala lor, a intervenit poliţia. Şi sigur că nu e plăcut ca poliţia să apere un tablou împotriva publicului. Asta a făcut impresie proastă, iar Afrodită a rămas pe tronul ei, surâzând ironic. Parcă ar vrea să insinueze că oamenii nu se pot lipsi de frumos fără să fie dezgustaţi de izbânda lor când reuşesc.

Din fericire, doamnelor şi domnilor, încă mai sunt barbari adevăraţi, incoruptibili, care scuipă pe ideea de frumuseţe. Existenţa Parthenonului nu-i interesează, iar statuile greceşti îi lasă indiferenţi. Aceşti barbari adevăraţi şi-au păstrat intactă credinţa lor în urât. Nu şi-au plecat urechea spre cei care şoptesc că victoria împotriva frumuseţii nu poate fi decât o victorie tristă şi provizorie. Dar vreau să vă fac o mărturisire neplăcută pentru mine. De secole tânjesc să recapăt brutalitatea şi pustiul lor, şi nu izbutesc. Boala asta, de care sufăr, te sleieşte de puteri. Şi ca mine, mai sunt alţii. Sau chiar mai rău, unii au uitat cu totul de frumoasele timpuri ale barbariei... în treacăt fie zis, nici vizigoţii lui Alaric nu erau barbari curaţi. Erau şi ei atinşi de boală, nu erau perfect sănătoşi. Dovadă că s-au temut de prestigiul Romei mai mult decât de centuriile ei şi că au lăsat atâtea monumente la Roma în picioare. N-au mai avut putere să le şteargă de pe faţa pământului.

Ce-i drept, azi urâtul are şanse mai mari, dar revanşa sa e periclitată de nostalgia frumosului. Unora le vorbeşti în zadar. Nu aud nimic din ce le spui. Tu le spui că omul nu e creat numai din lut, ci şi din noroi, şi uneori mai mult

din noroi, le vorbeşti despre tăria de a dispreţui frumosul şi de a căuta fericirea în răul pe care-l faci altora, în voluptatea de a strivi... Şi nimic. Ei nu te ascultă. Surâd şi privesc peste tine. De altfel, de aceea am şi venit în faţa dumneavoastră să ţin această conferinţă. N-ar fi bine să renunţăm cu uşurinţă la ceea ce boală încă nu ne-a luat, lăsându-ne amăgiţi de stratagema grecilor antici care îşi asmut şi azi asupra noastră haitele lor de marmură.

Vă îndemn, prin urmare, să-i îmbrânciţi şi să-i daţi la o parte pe cei care vă tot spun legendele grecilor. Îngropaţi, când nu vă zăresc paznicii, orice bucată de marmură puteţi. Dacă fiecare ar îngropa măcar un ciob de marmură, am reuşi, poate, să scăpăm de aceste ruine care ne spionează mereu şi ne înnebunesc cu surâsul lor, nelăsând barbaria să-şi vadă de treabă şi împie-dicându-i pe semibarbari să-şi vâre capul în nisip când boala îi chinuie prea rău. Dar eu însumi, doamnelor şi domnilor, sunt într-o situaţie disperată. Şi mi-e ruşine că v-o spun, dar trebuie să plec. E ora când se deschid muzeele, şi blestemul meu mă împinge totdeauna la ora aceasta să dau târcoale.

Poate că azi voi reuşi să nu intru.

Bietul Oedip

Conferinţa unui vagabond

Doamnelor şi domnilor,

Azi-noapte, în vis, am auzit din nou strigătul mut al nopţii antice. S-a întâmplat pe drumul dintre Teba şi Delfi, unde e cât se poate de limpede că nici azi Christos n-a cucerit Grecia. Pe drumul acesta zeii vechi mai umblă şi acum fără să se teamă. Numai porumbeii sălbateci care zburau peste tufişuri speriau uneori fantoma lui Pan, care începea să alerge cu picioarele sale de ţap până ce se dumirea că nu-l urmărea nimeni. Câte un ţipăt de raţă sălbatecă mă făcea şi pe mine să tresar. Apoi, cam în dreptul Heliconului, unde locuiau altădată muzele, noaptea a căzut dintr-odată, că blestemul pe capul lui Oedip, şi vântul a început să aducă şoapte încâlcite de la Delfi.

În general, eu merg liniştit. Numai pe la răspântii mi se face frică. Îmi aduc aminte de toate răspântiile pe la care am trecut şi mă îngrozesc la gândul că la una din ele n-am ales bine. Dar azi-noapte, din pricina munţilor sumbri şi a tăcerii care înnegrea văile umede, uitasem cu totul de crângurile de laur şi mirt prin care trecusem şi nu mă gândeam decât la răspântia unde Oedip l-ar fi întâlnit pe tatăl său Laios, fără să-l recunoască şi, dintr-o ceartă, l-ar fi omorât, cum prezisese oracolul. Uneori, aveam chiar sentimentul că Oedip mergea în spatele meu. O dată chiar am întors capul. Nu era nimeni. Şi am zorit paşii.

Mi-a trecut prin minte că viaţa însăşi e ca un drum şi că răspântiile seamănă cumva între ele. Toate ne pun în încurcătură şi ne constrâng să alegem. Când dispare un drumeţ, ceilalţi tresar o clipă: a murit cineva. De fapt, se gândesc la ei. Îşi aduc aminte că nu vor merge nici ei la nesfârşit. Într-o zi... Dar alungă imediat acest gând. Ce rost are? Toţi ştim că drumul este infinit şi că nu ne e dat să mergem pe el decât un timp limitat. Măcar să nu ne mai gândim tot timpul la asta. Şi să ne ierte cei care rămân în urmă, în pământ, pe marginea drumului. N-avem altă soluţie decât ingratitudinea. Aşa au fost rânduite toate. Nu noi am descoperit moartea.

Dar nu pentru a vă vorbi despre asta m-am prezentat în faţa dumneavoastră, ci pentru a vă spune ce cred despre Oedip. Ca vagabond, am dreptul să mă pronunţ despre alt vagabond, chiar dacă, înainte de a rătăci pe drumuri, el a fost rege la Teba. Şi vă mărturisesc că nu sunt lipsit nici de milă, nici de înţelegere. Numai că milă şi înţelegerea au şi ele limite. La drept vorbind, n-a exagerat oare Oedip? Sunt atâţia care au ucis şi nici unul n-a procedat ca el. Unii i-au mituit pe cei care ştiau sau i-au ucis şi pe ei. Au găsit o metodă ca să-i silească să uite pe cei care nu vroiau să uite. Sau, cel puţin, să-şi ţină gura. Altora nu le-a păsat. Le-a fost de ajuns să se încrunte pentru ca toţi cei din jur să priceapă ce era de priceput, că regii Tebei nu sunt vinovaţi niciodată câtă vreme se află pe tron. Puterea le asigură o inocenţă absolută pe care nici zeii n-o pun în cumpănă. În loc de asta, Oedip s-a apucat să bată toba prin toată cetatea despre crimă sa. Toată ziua nu mai vorbea decât despre asta, învinuindu-se singur când nimeni n-ar fi îndrăznit s-o facă. Şi parcă le repeta celorlalţi: „Ei, ce mai aşteptaţi, alungaţi-mă, siliţi-mă să-mi scot ochii şi pe urmă îmbrânciţi-mă pe poarta cetăţii ca să-mi ispăşesc vina. Nu vă fie frică. În spatele tronului nu e nimeni care să vă taie capul. Remuşcările mele nu sunt o farsă, sunt adevărate. Nu, nu vă speriaţi. Poate unii îşi închipuie că procedez aşa

numai ca să-mi descopăr duşmanii. Ei ştiu că regii Tebei au fost învinuiţi numai după moarte, în vreme ce în timpul vieţii au fost asemănaţi cu zeii. Dar, iată, există şi unul care vrea să fie vinovat în timpul vieţii. Poate că astfel va fi iertat după moarte". Până la urmă, curtenii au înţeles că Oedip încetase de a mai fi un adevărat conducător din moment ce-şi recunoştea vina. Ba, risca să-i pună în pericol şi pe alţii. Dacă fiecare nespălat din cetate ar fi început să creadă că stăpânii Tebei pot fi judecaţi ca orice muritor?

Bănuiesc că nimeni dintre dumneavoastră nu se îndoieşte că Oedip putea rămâne liniştit pe tronul Tebei. Avea în mână toate mijloacele ca să înăbuşe vocea cârtitoare a lui Tiresias. Şi chiar să găsească pe cineva pe care să-l declare vinovat pentru moartea tatălui său şi apoi să-l condamne la moarte. Dar Oedip vroia să fie prins vinovatul adevărat deoarece îi intrase în cap că ideile există nu pentru a ne juca cu ele cum vrem. El vroia să facă lumină prin anchetă şi să le arate tuturor că trăim într-o lume în care numai vinovaţii ispăşesc.

Sărmanul Oedip. După tragedia lui, vinovaţii n-au avut mai multe insomnii decât înainte. Regii Tebei au rămas pe tronurile lor, preferând să acuze pe alţii, să găsească nişte vinovaţi şi să-i condamne. Ei nu s-au încurcat în scrupule inutile, fiind convinşi că puterea este un lucru infinit mai important decât adevărul. Şi, uneori, au reuşit, chiar, să-şi facă victimele să culeagă pentru ei frunze de laur. Aceşti regi ai Tebei l-au socotit, probabil, pe Oedip nebun sau exaltat. De ce şi-a crăpat ochii când putea să-l arunce în lanţuri pe Tiresias şi pe oricine ar mai fi îndrăznit să bârfească? Nimic mai simplu pentru un cârmuitor decât să aibă dreptate. Din moment ce deţine puterea, se înţelege că dreptatea este de partea sa şi că vinovaţii trebuie căutaţi la bucătărie sau în camera slugilor. Cum n-a priceput Oedip un lucru atât de simplu? Un adevărat cârmuitor nu se poartă aşa. El n-are voie să

plece capul câtă vreme îl poate tăia pe al altora. Atunci de ce să se plângă? Să vagabondeze în zdrenţe dacă n-a ştiut să se folosească de puterea pe care o avea. Şi dacă trebuie judecat, atunci trebuie judecat nu pentru uciderea tatălui său, ci pentru că a dat un exemplu primejdios. Pe toţi zeii, ce treabă e aceea de a da cu piciorul unui tron pentru a deveni un vagabond orb?

Noroc că în toată povestea asta cineva a avut ideea să amestece destinul. O idee absolut genială şi salvatoare. Altfel, cine ştie cât rău ar fi făcut acest vagabond scandalos. Dar, din moment ce el este victima destinului, putem răsufla uşuraţi. Şi putem zice: „Bietul Oedip”.

Discurs imaginar al lui Socrate după ce a fost condamnat

Nu vă speriaţi, nu mai am de gând să mă apăr. Dar renunţ nu pentru că m-aş teme, ci pentru că mi se pare zadarnic. Cine a stârnit această ură şi cum a pornit ea nu înţeleg şi zeii îmi sunt martori că nu mai vreau să înţeleg. Ce utilitate mai poate avea un adevăr pe care voi, oricum, nu-l recunoaşteţi?

Aş vrea să vă spun altceva înainte de a ne despărţi. Şi mă adresez acum acuzatorilor mei.

Mai întâi, aflaţi că sunteţi la fel de singuri ca mine, dar mai demni de milă ca mine, deoarece sunteţi singuri în haită. Numai prin smerenia limitelor putem scăpa de singurătate, or voi sunteţi prea orbi şi prea turbaţi ca să pricepeţi asta. Voi nu mai sunteţi în stare decât să strigaţi împreună o orbire care vă face singuri. Tristă soartă vă pregătiţi.

Apoi, vă lăudaţi că iubiţi Atena? Îmi repugnă metoda voastră de a-i învinui pe alţii că n-o iubesc, de aceea nu voi spune că minţiţi. Dar dacă iubiţi Atena, o iubiţi urât. O iubiţi târând această dragoste în noroi, amestecând-o cu ură, cu denunţuri şi învinuiri născocite. Eu aş putea dovedi oricând sentimentele mele faţă de Atena, dar mi se pare că a mă lăuda cu ceea ce iubesc e nedemn. Prefer să tac.

Şi rog zeii să mă ajute să înfrunt mila ce mi-o inspiraţi, aşteptând otrava pe care mi-o veţi trimite la închisoare.

Două discursuri imaginare ale lui Nero

Primul discurs

Puteam să vă ucid pe toţi fără nici o explicaţie. Nici măcar n-aş avea nevoie să zic: „Omorâţi-i!”. Ar fi de ajuns să arăt cu degetul pe cei care urmează să fie înjunghiaţi. Dar vreau să fac ceva pentru voi şi de aceea vă spun de ce vă omor.

Ei bine, vă dau şansa de a muri nevinovaţi. În felul acesta, vă feresc de primejdia de a greşi. Dacă v-aş lăsa în viaţă, cine ştie ce vini grave ar apăsa la sfârşit pe capetele voastre. Nu e mai bine să vă scap? Ar trebui chiar să-mi mulţumiţi pentru că vă ofer această şansă, dar m-am învăţat cu nerecunoştinţa.

Şi pe urmă chiar faptul că vă socotiţi nevinovaţi arată că purtaţi în voi sămânţa răului, că gândiţi. Or, gândind, nu mă veţi considera niciodată un zeu adevărat, chiar dacă vă plecaţi în faţa mea şi-mi veţi aduce ofrande. Veţi recunoaşte doar de teamă că sunt zeu. Şi, într-o zi, aţi putea deveni judecătorii mei. Trebuie să fiu, prin urmare, prevăzător, să vă ucid eu, înainte de a mă judeca voi. Nu e firesc să mă apăr? Voi fi în siguranţă abia atunci când tribunalul în care aş putea fi târât va fi gol.

De fapt, asta fac de când am reuşit să-l înlătur pe Britannicus de la tronul lui Claudiu, dar voi n-aţi priceput. Îi caut pe cei care mai gândesc. Cu cât ucid mai mulţi, cu atât scade numărul celor care m-ar putea judeca. Vreau să-mi ucid judecătorii acum, câtă vreme se află în puterea mea. Mai târziu, dacă aş fi târât în faţa lor, ar trebui să-mi deschid venele ca Seneca. Şi n-am poftă să iau o

1

asemenea hotărâre. Ce fel de zeu aş mai fi eu atunci? N-am devenit zeu pentru a mă retrage în Olimp. Am rămas pe pământ, să domnesc peste muritori şi chiar să-i ajut să moară mai repede.

Pe deasupra, cei care gândesc îşi îngăduie să judece ei înşişi ce e bine şi ce e rău, or, asta numai destinul şi cu mine ştim. De ce v-aţi amestecat în lucruri care nu sunt de nasul vostru? Voi singuri m-aţi silit să vă dau pe mâna gărzii pretoriene. Şi o fac fără remuşcări pentru că, declarându-mă zeu, m-am scutit de probleme de conştiinţă. Zeii ucid fără să fie datori să-şi motiveze crimele.

Îmi dau seama, privindu-vă, că nu pricepeţi. Se pare că acesta a fost destinul meu, să fiu un geniu neînţeles... Ce, parcă atunci când am dat foc Romei m-aţi înţeles? Dimpotrivă, m-aţi învinuit că sunt un incendiator. Fireşte, în şoaptă, căci n-aţi avut curaj s-o faceţi pe faţă. Voi aţi văzut în acel incendiu doar un incendiu. Asta înseamnă să n-ai suflet de artist: să urli de teamă, în loc să urli de emoţie. V-aţi temut pentru casele voastre, în loc să înmărmuriţi privind spectacolul acelui incendiu grandios... Sau am auzit că mi se pune în cârcă furtul a cinci sute de statui de la Delfi. Nesimţitori ce sunteţi! N-aţi priceput că am luat statuile din dragoste pentru artă? Nu suportam să le ştiu atât de departe de mine, vroiam să le pot mângâia cu privirea.

Grecii m-au proclamat învingător când am sosit ultimul la cursele sportive de la Olimpia, drept care i-am scutit de tributul datorat Romei, dar nici ei nu mi-au preţuit cum se cuvine talentul. Am auzit că ferecau porţile la concertele mele, ceea ce nu era un semn de admiraţie pentru arta mea. Ce să mă mai mir de voi? Voi m-aţi bârfit zicând că nu e de rangul unui împărat să apară ca gladiator în arenă ori să cânte pe scenele teatrelor... Credeaţi că nu ştiu? Un zeu ştie tot, ticăloşilor. Vede tot. Şi când vă scăldaţi şi când vă luaţi nevestele în braţe. Aşa că nu vă

prefaceţi. Tot veţi muri.

Fiecare om moare, într-o zi. Aşa vrea destinul. Dar hotărând eu, Nero, ziua morţii cuiva, iau din mâna destinului acest drept. Căci, să fiu sincer cu voi, m-am săturat să împart puterea cu Destinul. Nu mai sunt dispus să am doar jumătate de putere. Fiecare crimă a mea e o frunză smulsă din cununa de lauri a destinului. Cunună pe care vreau s-o jumulesc toată, pentru că atunci voi fi mai mult decât un zeu.

Am suportat şi concurenţa destinului şi concurenţa ciumei. Acum nu mai suport nimic. Vreau să hotărăsc numai eu cine moare şi când moare. Oare eu sunt mai prejos decât ciuma?

În genunchi, nemernicilor! Şi rugaţi-vă, înainte de a muri, cum vă rugaţi în faţa ciumei.

Al doilea discurs

Va să zică, am ajuns ţinta pumnalelor voastre. Şi dacă nu mă grăbesc să mă omor, mă veţi înjunghia voi. Ca pe o oaie, nu ca pe un zeu.

Dar mi-e teamă să-mi duc pumnalul la gât. Înseamnă că n-am fost zeu? O, vă urăsc că nu m-aţi lăsat să mor cu această iluzie. Trebuia să mă înjunghiaţi pe la spate, cum aţi făcut cu Caligula. Trebuia să mă otrăviţi ori să mă ucideţi în somn. Orice ar fi fost mai bine decât să mă puneţi faţă în faţă cu moartea şi să mă lăsaţi s-o văd... Cu toate că ştiu de ce aţi procedat aşa. Ca să-mi dau seama cum au murit victimele mele. Ca să înţeleg ce-au simţit alţii...

E în zadar să mă comparaţi. Mie mi s-a părut că orice era neîngăduit mă împiedica să fiu un zeu adevărat. Şi n-am vrut să mă limiteze viaţa nimănui. Cu fiecare moarte, simţeam cum coroana de lauri strălucea tot mai puternic pe fruntea mea, ca un nimb. Asta îmi dădea putere să-mi

continui liniştit prânzul după ce-mi otrăveam comesenii, ori să iau liră şi să cânt în vreme ce voi cleveteaţi că numai un monstru îşi poate omorî mama. Pe un zeu nu-l ating bârfelile. Aşa că mi-am văzut mai departe de opera mea. Dar, iată, pumnalele voastre risipesc acum întreg visul vieţii mele. Omorând, tot n-am învăţat să mor eu însumi.

Vă bucuraţi, sunt sigur, că aţi prăbuşit zeul din mine. Puteţi acum să vă jucaţi cum vreţi cu omul. Nu mai sunt decât o cârpă care tremură de frică. Asta aţi reuşit să faceţi din marele Nero. L-aţi silit să se bălăcească în frica de moarte.

Ar trebui, ticăloşilor, să aplaudaţi când îmi voi înţepa gâtul cu vârful pumnalului. Doar ştiţi ce artist moare în mine. Altădată, mi-aţi înconjurat cu lauri fruntea cu care am gândit moartea voastră. Acum, dacă mai aveţi un dram de mândrie în voi, s-ar cuveni să cinstiţi în acelaşi fel moartea mea. Văd, însă, pe feţele voastre că nu mai aveţi răbdare... Şi cât de greu e să accepţi ceea ce le-ai oferit altora...

Discurs imaginar al lui Giordano Bruno în faţa tribunalului Inchiziţiei

Oricând doriţi mă puteţi obliga să tac şi oricând doriţi mă puteţi face să strig de durere. De altfel, mint toţi cei ce pretind că în beciurile voastre n-au cunoscut frica. Într-o singură privinţă v-aţi înşelat. Eraţi convinşi că, la mijlocul disperării mele, mă voi opri, voi îngenunchea şi vă voi cere iertare. Că, pe urmă, lumea va vorbi despre mărinimia voastră. Numai că eu nu vreau să mă opresc şi voi nu mă puteţi împiedica să înaintez în disperarea mea.

Şi, mai ales, nu mă puteţi constrânge să mă folosesc de clemenţa voastră dacă v-ar trece prin minte să vă arătaţi indulgenţi. Viaţa mea, după ce aş abjura, v-ar ajuta să păreţi mărinimoşi şi să vă confirmaţi dogmele. În schimb, prin moartea mea vă refuz această şansă. Nu-mi e indiferent dacă mor sau trăiesc, dar nu vreau să vă dau posibilitatea să vă auriţi minciuna cu umilinţa şi pocăinţa mea.

Şi din moment ce iau o hotărâre pe care voi nu puteţi s-o împiedicaţi, ce valoare mai are atotputernicia de care păreţi atât de siguri? Eu, victima voastră, sunt, măcar în clipa aceasta, mai puternic decât voi. Mă ridic deasupra voastră şi chiar în disperarea mea îmi găsesc libertatea.

Aşa că, sumbri de neputinţă, cutremuraţi-vă în jilţurile voastre. Eu sunt cel care decide în ultimă instanţă aici! Şi vă condamn să nu scăpaţi niciodată de urmările verdictului vostru.

Acum, aprindeţi focul!

Nu merită să vă înduioşaţi

Conferinţa unui solitar ciudat şi suspect

Doamnelor şi domnilor,

Permiteţi-mi, mai întâi, să vărs câteva picături de vin pentru fraţii mei întru singurătate care au murit fără să apuce ziua în care unul dintre noi are, în sfârşit, şansa de a vorbi unei asistenţe.

Şi acum, ridic paharul pentru toţi cei care au trecut pe lângă mine fără să mă vadă şi fără să ştie măcar că exist; pentru toate femeile pe care le-am iubit fără ca ele să ştie.

Credeţi că o spun în semn de reproş? O, nu. Vă asigur că aţi avut dreptate când nu m-aţi luat în seamă. Şi, oricum, n-aş vrea să profit de faptul că v-aţi dat osteneala să veniţi aici, pentru a începe cu incriminări. Mulţi solitari se laudă cu singurătatea lor. Îşi pun zdrenţele singurătăţii şi umblă cu ele de parcă ar fi nişte împăraţi. Eu nu doresc să le semăn şi de aceea mă bucur că am decenţa să vă vorbesc ca un om lucid care ştie cât costă timpul dumneavoastră.

De altfel, de ce-aţi avea remuşcări? Mai degrabă, s-ar cuveni să ne facem noi procese de conştiinţă. Când am greşit? Când ne-am pierdut de ceilalţi şi am rămas singuri? De ce nu e nimeni lângă noi? Şi de ce, după ce că suntem lăsaţi în pace, după ce că nimeni nu ne deranjează cu prezenţa sa, tot noi ne arătăm nerecunoscători? Vă cer scuze, doamnelor şi domnilor, în

numele tuturor solitarilor care v-au ofensat cu învinuirile şi ingratitudinea lor, fără să aprecieze şi, poate, chiar fără să înţeleagă discreţia dumneavoastră.

Desigur, aş putea să vă explic cum se petrec lucrurile când stai prea multă vreme închis între patru pereţi fără să vezi pe nimeni şi fără să schimbi o vorbă cu nimeni. Pentru că avem. Poate, şi noi unele circumstanţe atenuante. Te înrăieşti, cum se înrăiesc câinii ţinuţi în lanţ. Dar prefer să vă spun altceva. Că, după părerea mea, cel mai mare profesor de dragoste este singurătatea. Asta ca să înţelegeţi de ce, uneori, ne comportăm ca nişte cerşetori. Cerşim o prietenie. Cerşim o iubire. Cu cât suntem mai singuri, cu atât suntem mai însetaţi de dragoste. Profesorul nostru nu ne mai vorbeşte la un moment dat decât despre ea. Şi tocmai asta ne împinge să facem greşeli şi să vă nedreptăţim. În loc să-i vedem numai pe cei care au timp de noi, care se înduioşează şi ne acordă compasiunea lor, căci sunt şi oameni miloşi pe lumea asta, ne revoltăm împotriva celor care nu întorc capul. Ca şi cum ar fi o vină că oamenii au şi alte treburi decât să se uite la noi.

Trec peste faptul că incriminările respective sună şi a obrăznicie. Dar ce sunteţi dumneavoastră? Surori de caritate? Vă plăteşte cineva ca să suportaţi tribulaţiile noastre? Ce, dumneavoastră n-aveţi propriile dumneavoastră griji? Solitarii cred că lumea există pentru a-i vindeca pe ei de singurătate. Stau închişi în singurătăţile lor şi aşteaptă, ca nişte convalescenţi, să vină lumea la ei. Parcă ar murmura: „Iubiţi-ne cu forţa!”. Cine te poate iubi cu forţa?

Nu, doamnelor şi domnilor, eu, unul, văd un semn de generozitate chiar în faptul că nu mă huiduiţi. Pentru că numai nişte oameni generoşi pot trece cu atâta uşurinţă peste multele jigniri ce le-au fost aduse.

Prea grăbiţi să vă acuzăm, am pretins că n-am ajuns singuri numai din vina noastră. Că toţi cei care ne-au constrâns să fim singuri au unele obligaţii faţă de noi.

Trebuie să ne arunce, măcar din când în când, câte o fărâmă de prietenie, câte o ciosvârtă de dragoste. Şi, uneori, acest şantaj a dat roade. Am văzut oameni care îşi ştergeau pe furiş o lacrimă de duioşie auzind povestea unor semeni de-ai lor loviţi de singurătate. Şi abia după ce au lăcrimat au plecat spre treburile lor.

Or, nu merită să vă înduioşaţi. Credeţi-mă, nu merită. De ce să vă tulburaţi liniştea? Pentru cine? Pentru unii care după aceea tot vă fac reproşuri? Iertaţi-mă că v-o spun, dar chiar meritaţi aceste reproşuri. Pentru că n-aţi fost totdeauna destul de tari ca să treceţi mai departe. Pentru că v-aţi scos uneori batista în faţa lor. Nu mai faceţi asta de aici înainte niciodată şi veţi vedea că lucrurile vor merge mai bine.

Era să zic „Vă asigur în încheiere...” sau „Primiţi, vă rog...”, pentru că nu sunt obişnuit să discut cu dumneavoastră faţă în faţă. De fapt, sunt cam miop şi nu văd bine în sală. Nu mă aplaudaţi, aşadar, ca să n-am surpriza să constat că scaunele sunt goale.

Doamnelor şi domnilor, ridic paharul în cinstea dumneavoastră.

Decadenţa lui Don Juan

Conferinţă a unei femei în faţa unei săli pline numai de bărbaţi

Domnilor,

Vă avertizez de la început că nu sunt o luptătoare pentru exterminarea bărbaţilor. Deşi uneori aş fi avut, poate, motive să devin. Căci am auzit bărbaţi care vorbeau despre iubirile lor ca despre halbele de bere băute. Dar mă aflu aici cu un scop aproape didactic. Vreau să vă atrag atenţia asupra unui amănunt care a fost neglijat, văd, de toţi cei care s-au ocupat până acum de problema lui Don Juan. Căutaţi, domnilor, tot ce s-a scris rău despre Don Juan şi vă veţi convinge că acele texte sunt semnate numai de bărbaţi. Nu s-a găsit nici o femeie care să se amestece în această imensă flecăreală care a făcut din bietul Don Juan tot ce vreţi şi nu vreţi. Ba un Hector al Sevillei, ba un răzvrătit, ba un libertin, ba un Faust însetat de infinit, ba, culmea, o problemă catolică. Numai ceea ce este sau, mai degrabă, a fost Don Juan, nu vrea să vadă nimeni. Asta pentru că bărbaţii sunt nişte animale curioase. Unui bărbat nu trebuie să-i dai sentimentul că e vinovat. E sentimentul pe care îl tolerează el cel mai greu încă de pe vremea când locuiam în caverne. Cum vă simţiţi vinovaţi, începeţi să daţi din mâini şi din picioare ca să scăpaţi de sentimentul acesta jenant. Şi pe urmă nu noi femeile l-am făcut pe Don Juan mincinos, sperjur, infam, trişor, fanfaron, odios şi insolent. Nu noi l-am făcut să creadă şi în Dumnezeu şi în diavol,

răstignindu-l, bietul de el, între onoare şi păcat. În legătură cu asta adresaţi-vă, dacă vreţi să vă lămuriţi, unor bărbaţi. Târso de Molina. Moliere. Goldoni. Byron. Şi alţii.

Sigur că aceşti bărbaţi erau prea inteligenţi ca să-l aşeze pe Don Juan la stâlpul infamiei. Vă daţi seama, nimeni nu i-ar fi crezut atunci. Şi, cine ştie, s-ar fi găsit vreo admiratoare care s-ar fi legat ea însăşi alături de Don Juan la stâlpul infamiei. Nu, nu l-au ţintuit şi n-au chemat lumea să-l scuipe, dar au făcut ceva şi mai grav dacă ne gândim câtă confuzie a semănat povestea asta. L-au transformat pe Don Juan în problemă filosofică! Bravul şi sărmanul Don Juan care n-a cunoscut altă dilemă decât aceea a numărului la care se va opri a fost transformat într-un fel de Socrate al iubirii. Ce glumă, zău! Va să zică de aceea făcea el jurăminte prin alcovuri, din disperare metafizică. Vroia să protesteze împotriva compromisurilor evlavioase şi n-a găsit un soclu mai bun pentru protestele sale decât patul. A transformat, aşadar, alcovul în aulă. Mi-l şi închipui cum, în vreme ce se furişa spre o nouă aventură, se răfuia cu Dumnezeu în gând. Şi cum, făcând bezele iubitelor sale, era chinuit de problemele absolutului. Încât îţi vine să te ruşinezi dacă ai crezut vreodată că acest andaluz a fost un uşuratec frumuşel care s-a tăvălit pe toate cearceafurile curate din Sevilla creând complexe bărbaţilor cu mai puţin noroc şi cu mai puţină impertinenţă.

Eu nu zic, domnilor, nici că e bine, nici că e rău că Don Juan a fost infidel. Mă întreb numai de ce-au ţinut bărbaţii să facă din el un caz, predându-l, legat fedeleş, amatorilor de filosofice Simţea nevoia filosofia de asta? Unii i-au reproşat că n-a înţeles inutilitatea eforturilor sale; că din moment ce nu putea iubi toate femeile, în zadar a iubit 1 003 dintre ele; că una sau o mie trei înseamnă acelaşi lucru faţă de nici una sau toate. De ce-or fi simţind nevoia oamenii să se joace cu vorbele? Pentru Don Juan,

absolutul avea în fiecare noapte alţi ochi, negri, albaştri sau căprui; acest absolut tremura de plăcere aşteptându-l în spatele unei draperii. Şi nu credeţi că, auzind tot ce s-a spus despre el, Donjuan ar fi pufnit în râs? Sau, poate, s-ar fi încruntat şi ar fi dus mâna la mânerul săbiei, închipuindu-şi că e luat peste picior.

Din păcate, nici aşa, amestecat în problemele bisericii şi ale lui Faust, Don Juan n-a rezistat, n-a rămas acelaşi. Dar n-am ajuns încă la exemple.

Zău, domnilor, nu ştiu cum se face că bărbaţii sunt primii care nu se înţeleg pe ei înşişi. Şi sunteţi înduioşători când vă apucaţi să vă judecaţi între dumneavoastră. De fapt, nu-i iertaţi bietului andaluz nici în mormânt succesele. Dueluri, pălăria împodobită cu pene, suspine în dosul perdelelor albe, o, ce şi-ar fi dorit să fie în locul „ipocritului", „trădătorului", „uşuratecului" Don Juan mulţi dintre cei care-l trimit în iad, uitând că nu merită toţi să fie norocoşi. Şi pe urmă nu credeţi că şi în domeniul iubirii există mediocrităţi şi valori? Unii sunt în stare să ardă ca un rug în iubire, alţii nu pot trece de întâlnirile prin subsoluri. Iertaţi-mă, domnilor, e o diferenţă între cineva care coboară ca un şobolan într-un subsol, ca să nu-l vadă nimeni, şi altul care se caţără pe o scară de mătase. Din păcate, lumea nu mai înţelege, se pare, prea bine diferenţa şi nu-şi dă seama că iubirea s-a degradat.

Poate că avem şi noi vina noastră în asta. Nu mi-am imaginat, de pildă, că un individ fără har, slab ca un ţâr, trecut binişor de tinereţe şi cocoşat, cu o fire infectă, poate înhăţa sabia lui Donjuan, făcând o fată tânără, frumoasă, să se sinucidă. A lăsat o scrisoare în care declara că nu putea trăi fără el.

Don Juan s-a plictisit, se pare, să mai fie curtenitor. A devenit mitocan şi obraznic. În felul ăsta nu-l mai poate amesteca nimeni, nici în glumă, cu absolutul şi metafizica. Nu, el e practic ca secolul în care trăim. Cucereşte fără să-şi mai piardă timpul cu fleacuri. Şi nici

1

măcar nu tresare când aude că tânăra care s-a îndrăgostit de el s-a sinucis. „S-a sinucis? Proastă!”, râde el vulgar. Şi pleacă mai departe. În timp ce altădată lăsa în urma lui numai regrete, azi, Don Juan lasă în urmă fete care au murit, probabil, cu iluzia că lumea va crăpa de ruşine citind ultima lor scrisoare. De fapt, lumea nici măcar nu mai citeşte aceste scrisori. Le aruncă nedesfăcute în mormânt. Nu-şi mai pierde nici ea vremea cu poezia. Cum face Donjuan care, devenind pragmatic, calculat şi porc, îşi înhaţă victimele şi le degradează. Le murdăreşte iluziile despre dragoste, lăsând în urmă nu femei care visează, ci femei care nu mai vor să audă de dragoste. Don Juan trece astfel prin lume ca un incendiu. Ca o molimă. Pe unde trece el nu mai rămâne decât dezgust.

Cunosc şi un Don Juan citit, prezentabil, ca o vedetă de cinema blazată. Are bani, joacă bridge şi fumează pipă. Ce mai, un Donjuan *à la page.* Îţi întinde mâna ca şi cum ţi-ar face o favoare. O prietenă de-a mea s-a îndrăgostit de el. I-a fost confidentă, apoi a devenit servitoarea lui. El îi zice „mami”, iar ea „pisicu”. Ei, domnilor, vă place? Iată ce-aţi făcut din Don Juan: „pisicu”. Ce problemă catolică? Ce absolut? Ce filosofie? Nu. „Pisicu.” Asta e tot. Şi ce ferestre cu dantele? Totul e mult mai simplu decât la Târso de Molina sau la Moliere. Donjuan (bineînţeles, tot burlac) se întâlneşte pe fugă cu altele, în vreme ce „mami” îl aşteaptă, convinsă că „pisicu” se află la o partidă de bridge. Iar „mami” îl justifică dacă îndrăzneşte cineva să-i atragă atenţia că el îi preferă o partidă de bridge: „Lui pisicu aşa-i place”. Şi se justifică. „Ce să fac, dragă, îl iubesc.” îl iubeşte, nu-i aşa? Tot iubire e, cum să-i zică altminteri? Asta e iubirea care ne-a rămas, dacă Don Juan-ii au uitat să se poarte. În sfârşit, ce să mai lungesc vorba. „Mami” s-a apucat acum de băut, că altfel cum?

E drept, domnilor, destule femei mai au iluzii.

Anacronice, ce vreţi. Ce să facem, nu toţi evoluăm atât de repede. Unele suntem mai lente, se prinde mai greu de noi pedagogia secolului, încă mai avem inerţii romantice, aşteptăm să ni se spună că suntem iubite şi ne e greu să trecem prin viaţă fără să visăm dragostea, chiar dacă n-o vom avea niciodată. Ni se întâmplă aproape totdeauna ceea ce meritărm, nu sunteţi de aceeaşi părere? Dar totul se învaţă pe lumea asta. O să ne dezbărăm şi de obiceiul demodat de a distinge iubirea de simulacrele ei. Ce înseamnă, în definitiv, „nu pot”? Nu există „nu pot”. Trebuie să poţi. Trebuie doar să ţuguieşti puţin buzele şi să spui „pisicu”. Nu e simplu? La dracu cu celelalte poveşti. Erau bune pentru cei care se plimbau cu diligenţa şi care aveau timp să se urce pe frânghii de mătase.

Vedeţi ce s-a ales, până la urmă, din frumosul andaluz? Dar tot bărbaţii sunt principalii vinovaţi. Ei au remarcat că Don Juan nu le vorbea femeilor despre frumuseţea lor pentru ca apoi să le acapareze zestrea, ci le vorbea despre frumuseţea însăşi. Or, asta li s-a părut, probabil, de netolerat. Le punea în pericol confortul. Ce nevoie aveau de un asemenea ins care umbla cu torţa în mână şi lumina frumuseţea femeilor fără să le pretindă să-i zică „pisicu” şi fără ca el să le strige „mami”? Cum puteau să stea liniştiţi dacă unul lăuda frumuseţea în sine şi dragostea în sine? Ei, nu, acest individ periculos trebuia compromis, prins într-o plasă de păianjen. Şi atunci bărbaţii au urzit o vastă conspiraţie în care, pe lângă autorii de care am avut onoarea să vă amintesc, au fost atraşi filosofi, preoţi, moralişti, caricaturişti, mă rog, tot ce era nevoie că vendeta să aibă succes, în jurul lui Don Juan, dincolo de literatură care i s-a consacrat, s-a urzit o vastă reţea de ironii, de semne de întrebare, de anecdote, pentru a-i şterbi prestigiul şi pentru a-i mistifica adevărul.

Vă voi fi foarte îndatorată, domnilor, dacă nu veţi scoate de la naftalină vechile reproşuri bine cunoscute la

adresa lui Don Juan. Le cunosc şi eu foarte bine. Şi nici nu susţin că n-a făcut greşeli. Între altele, greşeala lui a fost că şi-a luat tălpăşiţa grăbit. Dacă aştepta puţin, poate că ar fi fost, oricum, expediat. El n-a transformat, însă, niciodată femeia într-o cârpă de şters pantofii. Şi-a cântat serenada şi a plecat. Asta n-ar trebui să se uite. Don Juan a râs de cei care-şi dau poze cu dedicaţie: „O mică piedică în calea uitării". Şi n-a împuiat nimănui capul cu amintirile lui, dăruind tot ce-a avut bun prezentului.

Adevărul e că Don Juan vorbeşte o limbă mult mai simplă decât se crede. El spune doar că dragostea există, că ea merită să fie onorată şi că prezentul nu trebuie dispreţuit. Dar bărbaţii s-au năpustit asupra lui şi l-au tăvălit prin toate ipotezele, după ce l-au tras de barbă cum trăgea şi el de barbă, necuviincios, statuile morţilor. Iar femeile au ţinut, uneori, morţiş să-l ducă la bucătărie desfiinţând artistul din el, în loc să facă asta cu alţii, care pentru aşa ceva erau născuţi. Vina a fost, poate, şi a noastră, nu numai a lui, că a şters-o. Ce e rău în încercarea de a scoate un pic de praf din astre? După despărţirea de el, oricare din cele o mie trei femei putea să tragă un plâns bun, care o remonta, şi să caute apoi să-şi vadă de treburi. În vreme ce după întâlnirea cu succesorul său degradat îţi vine uneori să-ţi schimbi capul. Şi dacă nu eşti dispusă să transformi un asemenea ins într-un cavaler, descoperi că ai nevoie de curaj.

Don Juan, domnilor, riscă să dispară cu totul, după ce a fost jumulit de toţi filosofii, iar urmaşii săi detestă în gura mare orice galanterie. Am auzit într-o zi un bărbat zicând că trebuie să fii precaut cu femeile, deoarece o femeie vrea azi o floare, mâine o blană şi poimâine o maşină. Şi ca să prevină cererea maşinii, unii nu mai dau nici floarea. Or, asta e mai rău ca o crimă, e o greşeală... cine a zis asta? A, da, Talleyrand. Un bărbat, desigur, pentru că bărbaţii se pricep să dea definiţii. Ei zic fie ca Napoleon, „Dragostea este o prostie făcută în doi", fie ca

Pitigrilli, „în amor, ca şi în testamente, ultimul este singurul valid şi anulează pe cele precedente”. Numai o femeie putea, în schimb, să spună: „Dragostea este un nu ştiu ce, care vine de nu ştiu unde şi care se sfârşeşte nu ştiu cum”.

Răzbunarea vulturului

Ce vrei să spui? Că eu sunt mai tânăr decât stânca de care eşti legat? Poate ai dreptate. Dar mă simt foarte bătrân. Uneori, noaptea, când vântul nu mă lasă să dorm, îmi amintesc ce pene strălucitoare aveam în ziua în care, după ce ai furat focul, mi s-a poruncit să te chinui. Ce mult a trecut de-atunci! „Ai grijă numai să nu-l omori”, mi-a zis, ţopăind pe picioarele sale de cal, satirul care mi-a comunicat porunca zeilor. Şi nu te-am omorât, cu toate că zeii nu se supără dacă dai dovadă de zel. Am stat cu tine aici, îmbătrânind împreună, uitaţi de lume.

Crede-mă, acum ai avea mari surprize, coborând de pe munte. Îţi închipui, poate, că oamenii s-ar strânge în jurul tău, să-ţi pipăie rănile, să ţi le mângâie, să te roage să le povesteşti cum ai furat focul din cer, cum te-au osândit zeii, cum te-au legat în lanţuri şi cum te-am chinuit eu? Te înşeli. Ţi s-ar râde în nas. Te-ar declara nebun. Nu cunoşti oamenii, eu sunt blând pe lângă unii dintre ei.

Într-o noapte, te-am visat încarcerat într-o ocnă. Erai legat de o stâncă de sare. Şi cineva te biciuia, ţipând la tine: „Am să te bat până ai să recunoşti. Hai, spune, târâtură, cine eşti, de fapt?”. Când obosea, lua un bulgăr de sare şi-l sfărâma peste rănile tale. La un moment dat, m-ai strigat. Nu mai cunoşteai pe nimeni, în afară de mine, care să poată depune mărturie că eşti Prometeu. Asta m-a mişcat. Îmi pare rău că trebuie să ţi-o spun, nu i-ai învăţat nimic pe oameni. În schimb, au învăţat ei de la noi, de la vulturi, cum să se sfâşie mai bine unii pe alţii.

Sau bănuieşti, cumva, că vreau să mă justific? Iartă-mă, ai mai văzut vreun vultur care să se justifice în faţa

victimei sale? Câtă vreme ai puterea să omori pe cineva, înseamnă că ai şi mai multă dreptate decât el.

Adevărul e că jos ai fi şi mai singur decât pe stânca asta. Aici mă ai cel puţin pe mine. Suntem de multă vreme împreună şi ne-am obişnuit unul cu altul. Eu te ajut să suferi şi să rămâi viu. Aseară, după ce am aţipit am visat că, de fapt, m-am născut din singurătatea ta! Că nu zeii, ci gândurile tale m-au clocit! Şi că, în felul ăsta, îmi eşti chiar părinte! Niciodată nu te-am îndrăgit mai mult şi nu te-am urât mai mult.

Te-ai gândit vreodată că, la masa zeilor, cu pocalul în mână, ar fi trebuit să zâmbeşti mereu, să te prefaci? În schimb, pe stânca asta eşti liber, cel puţin, să taci şi să vorbeşti numai dacă vrei. Şi pe urmă, tu poţi spera că vei scăpa de pedeapsă într-o zi. Dar eu? Eu n-am cum să mă lupt împotriva lanţurilor. Ele există în destinul meu. Odată ce-am devenit unealta zeilor, sunt legat de ei cu un lanţ nevăzut.

Asta îmi aduce aminte de un alt vis, dintr-o altă noapte. Nu mai aveai lanţuri, dar stăteai pe stâncă la fel ca acum. Mă uitam la tine mirat şi nu pricepeam. „Dacă ai reuşit să-ţi rupi lanţurile, de ce nu te şcoli de pe stâncă?” „Vreau să vadă zeii că nu-mi e frică de ei, mi-ai răspuns. Frica a umplut lumea de zei şi tot ea e câinele lor de pază.” Te-am invidiat, atunci, că nu-ţi era frică. Eu, multă vreme, n-am îndrăznit să întorc capul spre Olimp fără să închid pleoapele.

După acest vis, am căpătat curaj să mă strecor în Olimp. Ca să nu mă zărească nimeni, m-am ascuns în coroana unui pin bătrân de unde puteam observa tot ce se întâmpla. I-am văzut pe satiri ducând vase de argint încărcate cu mâncăruri alese şi rostogolind butoaie pline cu vin pe care le aduceau, înapoi, goale. După ce Ganymede a ieşit, împreună cu o nimfă care cântase din liră, satirii au început să umble în vârful picioarelor. Nu se mai auzeau decât foşnetele chiparoşilor în curte. Când unul dintre satiri s-a împiedicat pe trepte şi, rostogolindu-

se, a făcut zgomot, ceilalţi au sărit, l-au legat cu fire de hamei şi l-au închis într-o pivniţă. Seara, însă, satirii au smuls cepul unui butoi şi au lăsat vinul să curgă pe un jgheab de piatră de unde îl sorbeau cu poftă. Şi, destul de repede, curtea s-a umplut de satiri beţi care chiuiau de plăcere. Nu le mai păsa de zei. Cântau cu voci răguşite şi, împleticindu-se, se înlănţuiau în dansuri neruşinate în jurul butoaielor. Spre miezul nopţii, au aprins un foc mare pe una din alei.

Dar văd că ai tresărit când ţi-am pomenit de foc. Spune-mi, ai curajul să afli ce s-a întâmplat cu el, jos, la poalele muntelui? Bine, atunci ascultă. După ce ai furat focul din cer şi l-ai dus pe pământ, zeii erau furioşi, am aflat asta de la satirul care mi-a zis cum să-ţi sfârtec ficatul. Totuşi, nu mai aveau cum să-l ia înapoi. Se răspândise prea tare. Mulţi îl ţineau ascuns. I-au făcut, însă, pe oameni să creadă că a avea focul înseamnă a avea puterea. Cu asta au transformat focul într-o armă înfricoşătoare de luptă. Au apărut pârjoluri. Oraşe întregi au fost arse. Păduri întregi au fost transformate în scrum. Între zei şi oameni s-au ridicat mormane de cenuşă. Şi destui te blesteamă. Dacă nu erai tu, nu exista cenuşa.

Dar văd că nu-ţi place să afli adevărul. Dacă ţii, pot să te mint. Azi sunt bine dispus, am dormit bine. Închipuie-ţi, prin urmare, că lumea te cinsteşte şi că nu s-a înrăit. Seara, se adună în jurul focurilor şi ia de la capăt, mereu, legenda ta, în care eu sunt o fiinţă odioasă, un călău, o slugă a zeilor, care ar trebui ucisă cu pietre. În temple sunt statui ale tale, iar fecioarele aduc cununi de flori pe care ţi le aşează în jurul umerilor. Oamenii nu mai vor ca focul să pârjolească. Doresc ca el să-i încălzească numai, să-i lumineze, să le dea căldură şi curaj. În fiecare dimineaţă, când se trezesc, se uită spre muntele nostru plini de recunoştinţă. Îşi zic: „Prometeu e acolo şi suferă pentru noi. Trebuie să ne arătăm demni de el”. În cinstea ta, au alungat toţi vulturii. Nimeni nu mai omoară pe

nimeni, nimeni nu mai provoacă suferinţă nimănui, nimeni nu mai sfâşie pe altul, cum se întâmpla înainte. De ruşine, oamenii au devenit mai buni. Chiar dacă la început nu le-a convenit, au aruncat în mare toate cuţitele şi securile. Acum pe pământ nu mai există decât focuri şi flori. Şi dacă unul face, fără să vrea, un rău altuia, îl plictiseşte apoi cu rugăminţile de a fi iertat. Ceea ce îi obligă pe cei care au o suferinţă cât de mică să o ascundă de lume, ca să nu fie înăbuşiţi cu dovezile de grijă şi atenţie.

Îţi place? Văd că ai rămas pe gânduri. Roagă-te, totuşi, mamei Geea, din care provin toate, să nu uit că, făcându-te să suferi, eu am devenit al tău; că amândoi suntem la fel de singuri şi că, pe blestematul ăsta de munte, nu ne avem decât unul pe altul. De fapt, zeii n-au înţeles un lucru simplu: că, înlănţuit, tu ai devenit mai periculos pentru ei decât liber, deoarece o legendă e mai puternică decât orice fiinţă. În locul lor, eu te lăsam de mult să te duci jos, să te vadă lumea, în primele zile, poate, s-ar fi înghesuit câţiva curioşi în jurul tău. Pe urmă, ţi-ar fi întors spatele. Doar vreun poet mai ciudat ar fi zis: „Prometeu e partea care sângerează în noi”. Ceilalţi nu ţi-ar mai fi dat nici o atenţie. I-ai fi încurcat cu legenda ta. La drept vorbind, noi, vulturii, am fi condus mai bine decât zeii pământul. Mai ales că noi am ucis totdeauna cu ghearele noastre, nu ne-am tocmit slugi pentru asta. Zeii nu s-au priceput decât să dispreţuiască totul. Şi suferinţa, şi pe cei care i-au slujit.

Gata, m-am săturat de flecăreală. Ce, ţi-ai închipuit că o să-ţi ţin de urât aici, ca o doică, până la sfârşitul lumii? Cât timp am fost tânăr, nu mi-a păsat. Dar acum, nu-mi mai arde de nimic. Aşa că deschide urechile bine, titanule. Află că zeii au murit de mult. Satirii ascund asta cu grijă, deoarece, vestind moartea zeilor, ar înceta puterea lor. Eu am descoperit, însă, adevărul într-o seară, când m-am strecurat în Olimp şi am aşteptat în coroana

pinului, de care ţi-am vorbit, până ce satirii au adormit beţi, în jurul focului. Atunci am văzut că înlăuntru, unde altădată petreceau zeii, serviţi de Ganymede, totul era pustiu. Prin unghere, creşteau pânze de păianjen, iar deasupra porţii îşi făcuse cuibul o cucuvea.

Ziua, totul se desfăşoară ca şi cum zeii ar fi acolo. Li se aduce mâncare şi li se aranjează masa. Li se toarnă vin în cupe. Li se pun pe masă flori. O nimfă cântă din liră, iar fructele sunt de fiecare dată proaspete. Nimeni nu se atinge de bunătăţi, iar satirii merg în vârful picioarelor, cu capetele înclinate. Toţi vorbesc în şoaptă. Când un satâr a lovit din greşeală cu copita un scaun şi l-a răsturnat, a fost biciuit în coridor. Din când în când se opresc şi fac plecăciuni adânci în faţa locurilor goale de la masă. Apoi, când melodia pe care o cântă nimfa încetează, iau toate bunătăţile şi le aruncă la porci. Vinul îl beau ei. Dar numai seara, când se încinge un chef de se cutremură chiparoşii din Olimp. Până atunci, totul decurge ca şi cum zeii ar fi prezenţi. Sunt primite ofrande, iar mesagerii pleacă din Olimp cu răspunsuri la dorinţele muritorilor.

Totul e, aşadar, o minciună. Înţelegi? O minciună. Şi poate că am îmbătrânit lângă tine pe munte, fiind, de multă vreme, vulturul unor zei morţi. Ceea ce e mai rău decât bătrâneţea şi decât orice decadenţă.

Te-aş putea ucide acum, pentru că satirilor nu le pasă de tine. Ei sunt ocupaţi să ascundă moartea zeilor şi să bea tot vinul cărat de zei în Olimp. Dar nu te omor. Ar însemna să mă mânjesc cu o moarte care nu mai interesează pe nimeni. Şi pe urmă, n-am chef să fiu sluga satirilor după ce am fost sluga zeilor. Această decadenţă e peste puterile mele.

Aşa că prefer să te las să mă regreţi. Pentru că mă vei regreta, sunt sigur. Te-ai obişnuit ca în această singurătate să ai măcar pe cineva. Pe deasupra, acum ştii că zeii cu care te-ai înfruntat au murit şi că oamenilor nu le pasă de tine. Vei fi atât de singur încât îţi va fi dor chiar

de călăul tău. Credeai că păzeşte cineva cărările spre munte pe care a crescut iarbă? Nu le păzeşte nimeni pentru că nu vrea nimeni să vină aici. Ah, simt cum urcă în mine un râs nebun când mă gândesc cum vei aştepta în zadar să vin măcar eu. În sfârşit, mă va dori cineva... De fapt, tot te voi devora, dar altfel...

Vulturul izbucneşte în râs. Apoi, sub privirea uluită a lui Prometeu, îşi zdrobeşte capul de stâncă.

Moarte lui Pitagora!

Discurs visat

Nu mă interesează că doi şi cu doi fac patru.
Eu vreau să facă trei.
Voi înainta, deci, liniştit doi metri şi încă doi, şi voi rămâne acolo râzând
de toţi indivizii care ţin să-mi atragă atenţia
că doi şi cu doi fac patru
şi că patru metri mă despărţeau, acum câteva clipe, de linia ferată.
Prostii! Ei nu văd că
mai am un metru până la linia ferată, deoarece, le mai spun o dată, doi şi cu doi fac trei? În sfârşit,
le voi aduce dovada căci, văd, se apropie trenul.
Moarte lui Pitagora!

III
Judecăţi şi prejudecăţi

Turnul Babel

Într-o vreme, m-a preocupat foarte mult Turnul Babei. Mi se părea că legenda acestei construcţii ratate era mai semnificativă decât aceea a zborului lui Icar. Dacă Icar vrusese să ajungă la soare, iniţiativa Turnului Babei pornise din orgoliul de a ajunge la zei. Nici o utopie, credeam eu pe atunci, n-a fost atât de nebunească şi atât de ambiţioasă. A fost, în fapt, singură încercare practică de a lua cu asalt cerul. Grecii nu s-au suit într-un Olimp care se află totuşi sub nasul lor, piramidele s-au oprit la o sută patruzeci şi şase de metri, cât măsoară piramida lui Keops, romanii, cei mai mari constructori ai antichităţii, s-au ocupat de problemele puse de viaţa terestră, edificând şosele şi viaducte, în vreme ce antreprenorii Turnului Babei au forţat imposibilul. Ei au vrut să violeze misterul, să smulgă vălurile, să cotrobăiască prin absolut, pentru a se lămuri, o dată pentru totdeauna, ce se ascundea acolo. Turnul imaginat de ei e unica tentativă inginerească de a face inutilă filosofia.

Pe atunci, eram convins că iniţiativa ridicării Turnului Babei a reprezentat un moment de exaltare unică în care omul n-a mai fost dispus să cerşească un răspuns, să se roage, să aştepte. Vroia să bată cu pumnul în porţile cerului, poruncind zeilor să-şi dezvăluie tainele şi să-şi explice nemurirea. Când în sufletul constructorilor s-a cuibărit teama că asaltul cerului era fără obiect, că Dumnezeu nu exista în paradisul său, au fost lansate câteva salve de săgeţi, care au căzut pe pământ pătate de sânge. Truc ingenios, bine regizat. Astfel a fost făcută

dovada că lucrul trebuia continuat şi că zeii sunt vulnerabili.

Apoi, bătând în retragere, am ajuns chiar la părerea opusă, că Turnul Babei s-a născut dintr-o idee greşită; că misterul e un vânat oarecare, iar metafizica o simplă problemă de altitudine. Am pus la îndoială inclusiv utilitatea proiectului. În logica antreprenorilor, dacă turnul se ridica la înălţimea necesară, absolutul putea fi atins cu mâna. Nu mai era nevoie de filosofi, de profeţi, de artişti care să aproximeze necunoscutul, nici de poeţi care să fie intermediari între zei şi oameni. Imaginaţia rămânea cârja ologilor, a infirmilor. Astfel că Turnul Babei a însemnat o mare primejdie pentru filosofie şi artă şi a fost spre binele spiritului că acest proiect arogant a eşuat.

Nu intru în alte detalii, mai pomenesc doar concluzia la care am ajuns. Constructorii Turnului Babei au fost obligaţi să vorbească aceeaşi limbă, pentru că ordinele să fie înţelese. Numai că, într-o zi, un zidar a scăpat o cărămidă care a căzut în capul unui lucrător, iar accidentul a avut urmări grave. Lucrătorul lovit a început să vocifereze şi, după el, alţii. S-a dezlănţuit un vacarm general. Nimeni nu mai asculta ce zicea celălalt, fiecare vorbea în legea lui, ceea ce a stârnit o extremă confuzie. Toată ordinea stabilită până atunci s-a prăbuşit, iar turnul a fost abandonat. Ce forţă creatoare şi nefastă pot avea, deci, cuvintele! Ele au creat, dacă nu lumea, în mod sigur filosofia despre lume, şi tot ele o pot nărui. Literatura e un Turn Babei de hârtie; fiecare carte o treaptă, fiecare bibliotecă un etaj. Numai că literatura are o ţintă mai modestă, dar şi mai dificilă, să ajungă la inima oamenilor.

Reabilitarea Evului Mediu

Într-un manuscris pe care l-am pierdut, mă războiam cu prejudecata că Evul Mediu e o noapte de o mie de ani pe care au întrerupt-o zorii Renaşterii. Polemizam, mai întâi, cu imaginea sărbătorească, idilică, a Renaşterii; o imagine care lasă impresia că în acea vreme adevărul era emis prin trâmbiţele de aur ale îngerilor lui Fra Angelico. Aminteam că Renaşterea umanistă, tocmai ea, nu Evul Mediu, a descoperit faptul deloc măgulitor că omul nu se află în centrul sistemului solar, cum se crezuse până la Copernic! Că perioada cea mai neagră şi mai odioasă a Inchiziţiei a început din clipa când a intrat în mâinile iezuiţilor, ceea ce s-a întâmplat în secolul al XVI-lea; că Giordano Bruno n-a fost ars pe rug în Evul Mediu, ci în luminoasa Renaştere, că Galilei a fost silit să abjure tot atunci; că tot în Renaştere şi-a aşternut pe hârtie ideile Machiavelli, că nu ştim ce crime au comis alchimiştii, în schimb ştim câte au săvârşit căutătorii de aur, că populaţiile din Lumea Nouă au fost decimate în Renaştere, care, e drept, a spart orizonturile, dar n-a făcut-o, totdeauna, ca să le aşeze pe flori. Separarea ştiinţei de înţelepciune a fost, de asemenea, opera Renaşterii. Fără îndoială, ziceam, Renaşterea este un mare moment spiritual şi o reabilitare a Evului Mediu nu s-ar putea baza pe o denigrare a Renaşterii. Însă abuzul de virtuţi puse pe seama ei s-a transformat într-un abuz de păcate puse pe seama Evului Mediu, care a trebuit, şi trebuie încă, să poarte ponoasele înclinaţiei noastre de a vedea lucrurile în alb şi negru. Evul Mediu n-a cunoscut nici pe departe crimele care au însângerat, câteva

veacuri, istoria imperiului roman, nici asasinatul ca armă politică, aşa cum a fost practicat în Renaştere, şi cu toate acestea el e socotit un soi de mormânt al antichităţii, un somn, o eroare de o mie de ani, o lungă glaciaţie a ştiinţelor, a artelor şi a zeilor, un lung, istovitor coşmar al istoriei europene, în care omul a stat chircit în spaimele lui. Această imagine simplificatoare, această proastă părere despre Evul Mediu, văzut ca un depozitar al tuturor superstiţiilor, al tuturor ignorantelor, al tuturor tenebrelor, au devenit un clişeu, învăţat la şcoală şi luat mai târziu ca atare, ca un fapt de la sine înţeles. Pe străzile Evului Mediu n-au trecut, s-ar zice, decât astrologi, alchimişti şi magi. Descoperirile lui ştiinţifice sunt în general ignorate sau cunoscute rău. Sunt ridiculizate superficial căutarea pietrei filosofale şi utopia de a scoate aur din orice. Se uită că dacă Renaşterea i-a avut pe Leonardo şi pe Galilei, Evul Mediu i-a dat pe Dante şi pe Avicenna. Atunci a apărut goticul, probabil singura cucerire din arhitectură în stare să rivalizeze cu templul grec (exageram, încă nu fusesem la Florenţa). Sunt preţuite insuficient tensiunea iubirii gotice şi liniştea veneraţiei bizantine şi se uită că atâta cavalerism cât există, în spiritul european, el datează din Evul Mediu, tenebrosul, ceţosul Ev Mediu, cum îl etichetează prejudecăţile curente. Iar absolutul a fost un vis mai mult al Evului Mediu decât al Renaşterii. Optică dispreţuitoare asupra iluziilor unui mileniu întreg de istorie e în bună măsură răspunzătoare că încercările de a reconcilia raţiunea şi inima nu au fost pe deplin înţelese. Şi n-ar strica, ziceam, puţină sensibilitate medievală azi.

Nimic prea mult?

Văd, la câţiva paşi, ruinele templului lui Apolo de la Delfi şi-mi aduc aminte că pe marmura acestui templu au fost înscrise două sfaturi alese de cei şapte înţelepţi. Primul: „Nimic prea mult”. Şi al doilea: „Cunoaşte-te pe tine însuţi”.

Nimic prea mult? Între ruinele vechiului oracol, am senzaţia că grecii s-au temut mai degrabă să fie ceva prea puţin; prea puţine temple, prea puţine statui (câte au fost furate şi totuşi muzeul de la Delfi geme!), prea puţine scări, prea puţin mister şi prea puţin destin. Deviza de pe templul lui Apolo pare mai curând o ironie. Aici, nimic nu respectă măsura. Nici munţii, nici ruinele, nici şopârlele care dorm pe ele.

Ploua violent când am sosit şi, pe cerul spânzurat de contraforturile Parnasului, se învălmăşeau nori sumbri. Apoi ploaia s-a oprit şi a ieşit soarele. Aerul s-a umplut de mirosurile frunzelor răscoapte şi piatra a început să ardă, ceea ce a atras şopârlele să-şi părăsească ascunzătorile din bălării şi să invadeze ruinele. Vechiul sanctuar al lui Apolo s-a transformat în paradis pentru şopârle.

Preoţii lui Apolo au murit de mult. Pithia s-a făcut şi ea oale şi ulcele şi, în locul ei, numai vântul mai murmură printre pietre. Trepiedul Pithiei s-a pierdut şi el. Doar locul se mai ştie, iar ghizii îl arată turiştilor. Din templul zeului Poeziei n-a rămas decât o terasă unde se ridică şase coloane, dintre care una singură şi-a păstrat capitelul. Dar poate că tocmai aceste goluri mă ajută să observ mai bine cât de preţioasă e aici lipsa de măsură. Căci, pentru a-ţi oferi totul, un oracol nu trebuie să-ţi ofere nimic

precis; pentru a-ţi răspunde la orice întrebare, trebuie să-ţi răspundă ambiguu la toate. Florile cresc aici între viaţă şi moarte şi orice şoaptă ţi se pare, la un moment dat, bolborosită de destin. Lumina are aproape acelaşi efect ca vaporii care ieşeau altădată dintr-o crăpătură a pământului, lângă trepiedul Pithiei; o simt ca un alcool greu care mă ameţeşte. Între măslini bătrâni şi tufe de dafin înflorit, singurătatea s-a instalat pe un tron de piatră putrezită de ploi, potecile s-au sălbăticit, statuile au căzut de pe socluri, şopârlele care dorm pe buzele statuilor i-au amuţit şi pe zei şi totul e de o ambiguitate care te lasă să crezi orice.

Îmi spun, în liniştea pe care numai păsările, Pithiile de azi, şi vântul o tulbură, că într-un peisaj nu e important ceea ce găseşti, ci ceea ce cauţi. Oare nu pe asta se bază şi oracolul? Delfi a unit poezia şi soartă. Aici înţeleg că, tălmăcind vorbele încâlcite ale Pithiei în hexametri, preoţii lui Apolo nu preziceau altfel viitorul decât o face poezia.

Aşadar, de ce „nimic prea mult”? Toţi cei care au făcut ceva în viaţă au făcut ceva „mai mult”. Au suferit mai mult decât alţii sau au ars mai mult. Ei au bătut cu pumnul, ca Luther, într-unui din talgerele balanţei. Au făcut ceva în exces. Au depăşit într-un fel măsura. Au avut norocul unei pasiuni care i-a silit să fie excesivi, care i-a împiedicat să-şi drămuiască, să-şi limiteze acea calitate a lor care a cântărit mai mult decât celelalte. Măsura grecilor? Măsura în care am crezut eu însumi? Mă întreb dacă n-am exagerat căutând, multă vreme, înţelepciunea grecilor în măsură. În definitiv, nimeni n-a vorbit atât de mult despre frumuseţe cum au făcut-o ei. Ce fel de măsură e aici? Poate că orice moderaţie ascunde o renunţare şi poate că singurul mod de a nu ne frustra singuri este curajul de a trăi prin ce avem mai lipsit de măsură în noi.

Mai ales că niciodată, se pare, cei care ne impun motive de tristeţe nu ţin seama de filosofia grecilor. Ei nu acţionează după principiul „nimic prea mult”. Dimpotrivă.

Nici moartea n-a fost răspândită în acest secol după deviza „nimic prea mult”. Or, dacă răul se înmulţeşte şi ameninţă după principiul „nimic prea puţin”, e clar că şi cei care încearcă să se apere trebuie să urmeze acelaşi principiu.

Şi, poate, nu întâmplător cele două sfaturi au fost scrise pe acelaşi templu. Pelerinii care veneau la Delfi doreau să afle ce le rezervă viitorul, nu să-şi scruteze conştiinţa. Dar, odată sosiţi acolo, se loveau de al doilea sfat: „Cunoaşte-te pe tine însuţi”. Heraclit era de părere că destinul este propriul nostru caracter şi poate că oracolul de la Delfi n-a făcut decât să repete mereu, într-o formă ambiguă, această idee.

O enigmă a istoriei

De peste două mii de ani, istoricii se întreabă de ce, ajuns la porţile Romei, Hanibal s-a oprit şi a dat înapoi în faţa unei cetăţi înfricoşate. S-a temut? Titus Livius ne asigură că Hanibal era întotdeauna primul care intra în luptă şi ultimul care ieşea. N-a mai vrut să ucidă şi să jefuiască? Istoricii romani pretind că generalul cartaginez n-avea scrupule. S-a gândit cumva că armată era obosită de atâtea victorii? Aceiaşi istorici recunosc că soldaţii îl adorau pe Hanibal şi credeau orbeşte în el. A ezitat oare în faţa zidurilor Romei după ce nu ezitase în faţa Alpilor îngheţaţi şi acoperiţi de zăpadă? S-a hotărât oare să cruţe Cetatea eternă, cu toate că jurase, copil fiind, dinaintea altarului lui Baal-Haman că într-o zi va răzbuna Cartagina? Vroia să încheie campania, după ce, atâta vreme, trăise, departe de Cartagina, numai în corturi militare? Uitase că romanii veniseră la bătălia de la Trasimene cu căruţe întregi de lanţuri pe care vroiau să le atârne de picioarele prizonierilor? Nu aflase de la iscoadele sale că Roma era cuprinsă de panică şi de disperare, că nobilele matroane spălau cu părul lor pardoseala templelor şi că patru victime fuseseră înmormântate de vii pentru a fi înduplecaţi zeii să-şi aducă aminte de Roma? Sau a considerat inutilă cucerirea Cetăţii eterne, mulţumit că a făcut-o să dispere?

Fapt este că, ajuns la porţile Romei, singurul general care i-a bătut de patru ori pe romani a luat-o spre est, spre Capua.

Probabil, prestigiul Romei va fi jucat şi el un rol în

1

această enigmă. Căci prestigiul Romei era cu siguranţă un apărător mai bun decât zidurile ei. În consecinţă, am putea bănui că învingătorul de la Trasimene şi de la Cannae n-a cutezat să pătrundă în sanctuar. Că miracolul pe care nu l-au săvârşit legiunile Romei l-au săvârşit în cele din urmă miturile ei, făcându-l pe Hanibal să ezite.

Dar îmi place să cred că Hanibal nu s-a temut, poate, de Roma, ci s-a temut s-o cucerească. Era prea inteligent ca să nu fi înţeles că Roma tremura; şi prea bun strateg ca să se îndoiască de faptul că romanii aveau motive întemeiate să tremure. Elefanţii săi ar fi zdrobit porţile de apărare ale Romei ca pe nişte coji de nucă. Dar, poate, tocmai asta l-a împiedicat pe Hanibal să înainteze. Privind spre Roma, el îşi va fi amintit, desigur, jurământul pe care-l făcuse în copilărie, dar s-a temut, poate, să demonstreze posterităţii că adversara sa, pe care jurase s-o îngenuncheze, şi care era de-acum îngenuncheată de spaima ei, era atât de slabă. O Romă cucerită atât de uşor i-ar fi umbrit gloria de învingător de la Trasimene şi Cannae, în timp ce o Romă iertată avea să însemne pentru vanitatea romanilor un coşmar greu de uitat. Printr-o ironie a destinului, tocmai ca să fie necruţător cu duşmana de moarte a Cartaginei, trebuia, probabil, s-o cruţe.

Hanibal a înţeles atunci, vreau să cred, că a învinge şi a cuceri sunt două lucruri diferite, că o cucerire înseamnă mult mai puţin decât o victorie; adesea, înseamnă chiar eşecul victoriei. Şi s-a ferit să-şi pună în pericol biruinţele asupra Romei, a refuzat să-şi asume umilinţa cuceritorului. După ce i-a înspăimântat pe romani, venind dinspre nord, unde ei se credeau apăraţi de Alpi, Hanibal va fi trecut el însuşi, în singurătatea câmpiei romane, printr-un moment de panică înţelegând că Alexandru cel Mare, pe care-l venera şi de la care învăţase să-şi supună duşmanii la ei acasă, nu-l învăţase tocmai lucrul cel mai important, că o victorie poate fi pierdută după ce ai

câştigat-o, transformând-o în cucerire. Astfel că renunţarea cartaginezului de a pătrunde în Roma n-a fost, poate, gestul de mărinimie al unui învingător; a fost spaima unui învingător de a nu-şi compromite victoria strivindu-şi adversarul.

Şi de-abia aşa, Hanibal a devenit cel mai orgolios învingător; un învingător din rasa rară a celor care biruie fără să înjosească. Roma a strălucit, a suit spre apogeul gloriei, după ce a tremurat, disperată, în faţa lui Hanibal.

Ce lecţie superbă şi inutilă pentru cei care nu ştiu decât să cucerească fără să învingă.

În loc de o victorie ratată, eu văd, prin urmare, în ezitarea lui Hanibal o victorie salvată în ultimul moment şi un orgoliu mai mare decât orgoliul Romei. De aceea, probabil, Cato cel Bătrân îşi încheia fiecare cuvântare în senat, indiferent de subiectul ei, cu aceeaşi frază celebră, prin care cerea distrugerea Cartaginei, *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!*; pentru că Roma vroia să şteargă din memoria ei şi a altora umilinţa de a fi fost cruţată. Şi tot de aceea, când au cucerit în cele din urmă Cartagina, romanii au distrus-o casă cu casă, au incendiat ruinele, iar când flăcările s-au stins, locul a fost arăt şi presărat cu sare ca să nu mai crească nici iarbă. Cum zice Herder, Cartagina a fost ştearsă de pe faţa pământului, de parcă ar fi fost o căpăţână de varză.

Sigur, Cartagina are partea ei de vină în această soartă. Ea îşi răstignea comandanţii de oşti când erau înfrânţi şi punea elefanţii să calce în picioare prizonierii. Marinarii ei scufundau în Mediterana orice vas care nu era cartaginez său n-avea un contract comercial cu Cartagina. Dar, răzbunându-se atât de cumplit, Roma a dovedit că, încă de atunci, ea începea să nu mai ştie să învingă. Ştia doar să cucerească. Se pregătea, adică, încă de atunci, pentru prăbuşirea ei.

Schopenhauer la Veneţia

Sunt multe banalităţile care se debitează de obicei pe seama Veneţiei. Că oglinzile s-au umplut de umbre, că gondolele lunecă pe canale ca un suspin, că pe aceleaşi canale Veneţia lunecă şi ea într-un exil iremediabil. Că timpul a pătat zidurile, a înverzit statuile şi a coclit aurul leilor veneţieni. Că, prin urmare, acest amestec de vanitate şi zădărnicie care se numeşte Veneţia a învăţat totul şi despre zădărnicie.

Or, tocmai asupra acestei concluzii am serioase îndoieli. Veneţia ştie acum, într-adevăr, cât de necruţător e timpul cu vanităţile şi ar fi putut fi cel mai bun profesor de modestie dacă nu s-ar fi petrecut un fenomen ciudat care ne arată că, de fapt, ea şi-a rămas credincioasă sieşi, în ciuda experienţelor penibile pe care a fost silită să le trăiască. Obsedată altădată de măreţia ei, Veneţia e obsedată acum de decadenţa ei. Dar chiar şi din decadenţă ea vrea să facă o formă de glorie. Ea e acum melancolică, dar şi melancolia ei se vrea somptuoasă. Şi agonia ei vrea să aibă grandoare. Veneţia nu poate învăţa modestia nici agonizând. Ea are o retorică a tăcerii, aşa cum altădată avea o retorică a triumfului.

Şi astfel, Veneţia obţine acum cu mâinile goale ceea ce altădată n-a izbutit să obţină prin forţă. Acum e iubită pentru ea însăşi. Vechile vanităţi au trădat-o, în schimb a aflat că există o glorie care nu mai depinde de ambiţii şi de putere, ci de poezie, care i-a dat mai mult decât a pierdut pe mări. Cufundată din ce în ce mai mult în trecut, răscumpărând prin melancolie ceea ce a prădat, ceea ce a sfidat, ceea ce n-a înţeles sau n-a putut

înţelege, Veneţia devine timp, timp pietrificat, care se gândeşte pe el însuşi. Dar amatorii de elegii *à la carte* adulmecă aerul derutaţi. Tăcerea e mai puternică decât cântecele de odinioară şi de-abia acum Veneţia se confundă cu arta. Ea îşi obţine azi măreţia din dezamăgiri, îşi cucereşte victoriile din înfrângeri. Steagurile nu se mai umflă orgolioase în vânt, cerul poate să-şi arate în sfârşit întreaga lui poezie. Naufragiul este somptuos şi paradoxal, căci, după ce a pierdut totul, Veneţia a dobândit privilegii pe care nu le-a avut niciodată. Locuitorii o părăsesc, dar în loc să nu mai aparţină nimănui, ea aparţine tuturor. Cei care trec pe cheiuri tresar când înţeleg că orologiul din turnul San Marco nu mai măsoară vremea, ci propria lor viaţă, luând-o mereu de la început, cu oricine vine aici, şi ajungând mereu la sfârşit, cu orice plecare.

Schopenhauer e greu de citit la Veneţia, chiar în palatele părăsite şi cu obloanele trase.

Adevărul e că Veneţia nu s-a lăsat niciodată atrasă de ispitele negaţiei. Nici acum, în plină decadenţă, ea nu-şi întoarce capul pentru a visa o sărăcie sfântă. Învăţată cu fastul, încearcă să-şi joace decadenţa cu fast. Nu mai e stăpâna mărilor, e capitala romantismului. Serbările s-au sfârşit, e rândul tăcerii să vorbească. Din ziduri emană nu numai o tristeţe insidioasă, ci şi o vrajă care subjugă mai sigur decât o făcea pe vremuri semeţia Serenissimei. Şi nu e o descoperire ciudată, oare, că Veneţia nu mai are nevoie de flote, de ceremonii fastuoase şi de neînduplecatul Consiliu, că îi ajunge fosforescenţa dezamăgirilor ei ca să obţină de la noi o capitulare fără condiţii?

Lecţia Romei

Am destule motive să prefer în Italia alte oraşe Romei. Florenţa, de pildă. Sau Veneţia. Dar Roma are ceva ce-i aparţine în exclusivitate... Putem crede ce dorim despre acest oraş. El ni se poate părea greoi, prea ticsit de maşini, prea scindat de vârstele lui, prea împovărat de trecut, prea plin de istorie pentru a fi liber în mişcări, prea plin de legende, de fantome, de ruine şi de absenţe, prea plin de monumente sacre pentru a putea fi modernizat, prea arogant, prea baroc, prea superficial, prea dispus să tragă toate profiturile din istoria şi legendele lui, prea încărcat, prea pestriţ, prea prolix, prea zgomotos... Dar după ce am spus toate astea, trebuie să recunoaştem că toţi cei care l-au ironizat au avut, într-un fel, soarta barbarilor care au vrut să-l cucerească. Au intrat în el, pe străzile lui, şi pe nesimţite s-au transformat în învinşi. De fapt, Roma este un nume pentru eşecul iremediabil al barbariei.

Căci barbariile pot cuceri, dar nu pot stăpâni. Şi dacă Roma e eternă, barbaria e totdeauna temporară.

Într-o morală a istoriei, Roma ar avea multe lucruri de sugerat. Ea a văzut un cal proclamat senator, a văzut senatori sărutând picioarele împăraţilor, a văzut incesturi oficializate, dictatori purtaţi în care triumfale pentru că a doua zi să fie înjunghiaţi pe la spate, a văzut poeţi slăvind moartea ca pe un joc şi poeţi siliţi să se sinucidă sau să plece în exil, a văzut statui decapitate, flori pe mormântul lui Nero, fabuloase prăzi de război şi singurătatea de mai târziu, când în timpul lui Giotto mai avea doar câteva mii de locuitori, cât un sat mai mare. Însă nici un nomad nu

se poate lăuda că a supus Roma. Se poate lăuda doar că a cucerit-o temporar. Şi iată, o descoperire care mi se pare preţioasă: după căderea ei, Roma a obţinut victorii mai importante decât în vremea de glorie antică.

La fel de preţioasă ca alta: dacii de pe columnă n-au uitat munţii din care au venit. În fiecare amurg, umbra lui Zamolxis trece peste columnă ca o insomnie a memoriei.

Fascinaţia relativului

Unii îi învinuiesc pe pictorii impresionişti că s-au oprit la experienţa optică, la ceea ce se vede. Şi, desigur, în principiu aşa stau lucrurile. Am putea spune chiar că aceşti pictori n-au văzut decât sărbătoarea din natură, aşa cum Don Juan n-a văzut din viaţă decât plăcerea. Ei nu sunt nişte cerebrali persecutaţi de Idee, ci nişte înfometaţi de „impresii". Fug după impresii ca Don Juan din femeie în femeie. Privindu-le peisajele, simţi cum aluneci de la un timp într-un fel de somnolenţă însorită, în care singura adevărată este clipă care moare după ce străluceşte.

Nici un grec nu şi-ar fi intitulat, probabil, opera *Afrodita la amiază* sau *Afrodita dimineaţa,* după cum n-ar fi conceput să construiască de cincisprezece ori Parthenonul, pe când Monet pictează aceleaşi căpiţe de fân, la diferite ore din zi, şi aceeaşi faţadă a catedralei din Rouen, aproape din acelaşi unghi, dar la alte ore. Pentru artistul grec, Afrodita, ieşind din mare, vrea să iasă şi din timp. Ea surâde, sigură că frumuseţea ei va fi eternă. În schimb, pictorul impresionist vrea să smulgă numai adevărul unui moment. El a renunţat parcă să mai caute absolutul şi vrea să epuizeze domeniul posibilului, cum ar zice Pândar, povestindu-ne totul despre clipă. Ea a şi zburat până ce a ajuns s-o surprindă, lăsând cuibul gol? Nu-i nimic. Va picta clipa următoare. Acest pictor sedus de imediat aleargă din clipă în clipă, convins că timpul nu este decât suma clipelor, aşa cum Don Juan e convins că iubirea nu este decât suma tuturor nopţilor de dragoste posibile. Nu ne scăldăm de două ori în acelaşi râu, zicea

Heraclit. Impresionismul adaugă: nu vedem niciodată aceeaşi floare sau acelaşi trup, chiar dacă ne aşezăm în acelaşi punct pentru a le picta din nou.

Se prea poate că acest mod de a privi natura, sfărâmată în clipe şi transformată în peisaj duminical, să fie un mod de a renunţa s-o înţelegem în favoarea plăcerii de a ne încânta de reflexele ei. Preocupaţi de lăcomia lor, pictorii impresionişti nu şi-au potolit, poate, decât foamea lor. Şi poate că acest prezent perpetuu al impresionismului este un prezent discutabil. De altminteri, asemănaţi, la început, cu o pisică umblând pe clapele unui pian sau cu o maimuţă care a reuşit să pună laba pe o oală de culori, pentru ca, mai târziu, să-şi facă o intrare triumfală în muzee, impresioniştii au stârnit, întocmai ca Don Juan, reacţii contradictorii. Şi nu întâmplător. Pentru Don Juan o pasiune e pierdută chiar în momentul când e cucerită. El nu poate cuceri fără să trădeze, presărându-şi drumul cu victorii abandonate. Aşa ceva, când nu irită, încântă sau împinge la delimitări. Nici una din cele „o mie trei” victime ale lui Don Juan nu reprezintă iubirea. Fiecare dintre ele reprezintă doar o parte trecătoare a iubirii. Tot astfel, nici una din cele cincisprezece faţade ale catedralei din Rouen pictate de Monet nu reprezintă catedrala. Reprezintă doar un moment al ei. În „seriile” lui Monet, cifra la care se opreşte pictorul este arbitrară, ca şi la Don Juan. Ceea ce contează este, de fapt, enumerarea.

Dar, dacă se opresc la ceea ce „se vede”, impresioniştii ştiu, cel puţin, să se bucure. În plus, ei au candoarea sau orgoliul de a dori să pătrundă în etern prin poarta cea mai vulnerabilă. Privindu-le tablourile, ne-am putea întreba dacă nu cumva fascinaţia absolutului este una din marile noastre erori; dacă nu cumva toate nenorocirile au început din ziua când, renunţând să preţuiască binele posibil, omul a dorit binele absolut.

Poate, gândesc astfel fiindcă nu-i pot însoţi prea departe pe cei care spun că viaţa nu merită să fie trăită

pentru că nu e eternă. La un moment dat mă opresc şi zic: singura mea şansă este să nu risipesc puţinul pe care-l am.

Mi se pare, de aceea, că le putem reproşa impresioniştilor orice, însă nu lăcomia lor. Pe urmele lui Don Juan, pictorul impresionist pare convins că nimic nu e mai preţios decât efemerul; el aşează clipa pe altarul gol al eternităţii, cu riscul de a ne arăta că în timp ce cuceream această clipă am şi pierdut-o. Dar merită, probabil, să ne amintim din când în când ce-i spunea odată Elisabeth Barrett Browning lui Robert Browning: „Dacă nu m-aş fi găsit în cutare zi, la cutare oră, în faţa cutărei case, eternitatea n-ar fi avut loc pentru noi”.

Tiţian şi Carol Quintul

Din biografia lui Carol Quintul n-am reţinut decât trei lucruri, toate trei ciudate pentru un împărat. Că a abdicat, renunţând la putere la cincizeci şi cinci de ani, că şi-a petrecut ultimul an de viaţă încercând zadarnic să facă patruzeci de pendule să meargă la fel şi că a spus această frază: „Când omul moare nu lasă decât operele sale”. Şi toate aceste trei lucruri ciudate le regăsesc în tabloul lui Tiţian *Carol al V-lea la Muhlberg.* Contemporanii lui Tiţian ne spun că împăratul spaniol îi acordase pictorului veneţian aceeaşi stimă pe care o avea Alexandru cel Mare pentru Apelles, străduindu-se să-l atragă la curtea sa, promiţându-i situaţii măreţe; de două ori a trimis după el, l-a onorat în mod neobişnuit, iar la plecare i-a oferit ordinul cavalerilor cu largi privilegii. Astfel încât e greu de crezut că ar fi fost în intenţia lui Tiţian să răsplătească printr-o imagine defavorabilă atenţia unui împărat care nu se ferise, spre stupoarea curtenilor săi şi împotriva oricăror reguli de etichetă, să ridice de jos un penel ce-i căzuse pictorului. Numai diabolicul Goya făcea reverenţe suveranilor săi care-i pozau conştiincios, în vreme ce le făcea un portret unde, sub costumele de gală, sub bijuterii şi atitudini maiestuoase, ţâşnea întreg neantul augustelor personaje. Se vede, însă, că un artist spune uneori nu numai mai mult decât vrea să spună, ci şi altceva decât vrea să spună.

Carol al V-lea la Muhlberg ni-l arată pe împărat călare, îmbrăcat în armură: un fel de statuie ecvestră pictată. Calul e negru, armura străluceşte, iar împăratul ieşind

1

dintr-o pădure, incendiată parcă de purpură ce acoperă spinarea calului, supraveghează, s-ar zice, bătălia de la Muhlberg. Tiţian a pictat acest portret în anul 1548, deci cu şapte ani înainte de abdicarea lui Carol Quintul; intenţia lui a fost, desigur, să celebreze un împărat victorios; dar de câte ori privesc acest portret ecvestru, nu-mi imaginez niciodată dincolo de marginea tabloului scena unei bătălii, ci patruzeci de pendule care se încăpăţânează să nu meargă la fel. Împăratul e obosit şi apăsat de greutatea superbei sale armuri. Abia îşi mai suportă, aici, faimă şi victoriile care au împins imperiul său până în Mexic şi în Peru. Nici un monarh, s-ar spune, n-a fost mai dezgustat de măreţia lui inutilă. Şi tocmai într-un tablou care trebuia să-l glorifice, el ni se înfăţişează ca un om bolnav şi sceptic, aproape pregătit să coboare de pe cal şi să schimbe câmpul de luptă cu încercarea himerică de a face patruzeci de pendule să meargă la fel.

Dar timpul e un câmp de luptă dificil. Aici victoriile nu depind de mărimea armatelor şi nici de putere. Privindu-l pe Carol Quintul cum stă pe cal ajung fără să vreau cu gândul din nou la Don Quijote. Cu armele cele mai ridicole din lume, încălecând o mârţoagă şi urmărit nu de cortegii strălucitoare, ci de râsetele trecătorilor, Don Quijote a cucerit un imperiu la care împăraţii n-au avut niciodată acces decât pentru a-şi pregăti zădărnicia de după glorie: imperiul iluziei. Acolo, în acest imperiu, Don Quijote şi-a cucerit singur eternitatea, în vreme ce pe cine mai interesează azi victoriile lui Carol Quintul?

Şi totuşi, acest împărat ciudat ştia un lucru important din moment ce s-a aplecat să ridice penelul lui Tiţian.

Bătrânul leu rănit

Hotărât lucru, nu înţeleg ce găseşte între umbră şi lumină, acolo unde stau filosofii lui Rembrandt, un secol care a transformat abilitatea în virtute şi morală pragmatică în mit; un secol în care neşansa e o vină şi, adesea, chiar un verdict, din moment ce are dreptate numai cine reuşeşte... ce caută în toate astea obsesia lui Rembrandt? Fiecare secol şi-a avut favoriţii săi. Al nostru are o înclinaţie ciudată tocmai spre cei care-l contrazic. A scuturat praful de pe numele lui El Greco, i-a făcut postum dreptate lui Van Gogh şi, între crime şi remuşcări, şi-a găsit timp să se intereseze de Rembrandt.

E adevărat că în prima parte a vieţii sale Rembrandt n-a trăit ca un filosof, ci ca un negustor, şi că în autoportretele de bătrâneţe el râde uneori ca un saltimbanc. Ba, îşi poartă tichia de saltimbanc ca o cunună de lauri. Dar acestea nu sunt explicaţii suficiente pentru un interes atât de vădit, mai ales că în umbra care-l înconjoară se vede câteodată chiar prea clar că bătrânul leu rănit nu s-a dat bătut; când râde, din gura lui ştirbă iese parcă un strigăt de triumf.

În tinereţe, Rembrandt preţuia lucrurile scumpe, ca orice negustor din Amsterdam, şi făcea afaceri. Bătrân, el nu mai e decât un falit singuratec, părăsit de toţi. Steaua lui a declinat odată cu starea lui. Pentru practicii cetăţeni ai Amsterdamului, Rembrandt este acum terminat ca artist. Eşuând în afaceri, el a eşuat, din punctul lor de vedere, şi în artă. Casa lui Rembrandt e pustie sau aproape pustie acum. Numai creditorii o mai caută, pentru a-şi obţine banii împrumutaţi. Pictorul seamănă

din ce în ce mai mult cu un filosof, dar asta nu înseamnă nimic într-un oraş unde Descartes a zis că poţi să stai toată viaţa fără să te ştie nimeni.

Astfel că falimentul lui Rembrandt e un eşec mai profund decât pare la prima vedere. Nu e vorba de o chestiune pur financiară, de o problemă între Rembrandt şi creditorii săi. E, de fapt, o problemă între Rembrandt şi oraşul în care locuieşte, între Rembrandt şi practicii negustori din Amsterdam pentru care sfidarea reuşitei materiale nu e decât ultima nebunie la îndemâna cuiva care uită că poliţele neachitate duc totdeauna la faliment. Ce-i interesează pe aceşti bravi cetăţeni viaţa interioară? Nu pentru asta plătesc ei un tablou. Plătesc pentru a fi văzuţi, nu pentru a se şti ce gândesc. Şi ce-i interesează umbrele lui Rembrandt? Ei nu vor să fie împinşi în umbră, ci să fie bine luminaţi. Sau tăcerea? Ce-i interesează tăcerea, când ei vor să spună ce au de spus, pentru că numai astfel pot să prospere?

Cât timp a pictat ceea ce negustorii din Amsterdam aşteptau de la el, Rembrandt a fost răsplătit. Când a lăsat să se vadă că nu-l mai interesa prea mult să fie pe placul clienţilor, sau că în orice caz nu vroia să renunţe la încăpăţânarea de a fi el însuşi, a devenit suspect. Practicii săi concetăţeni au început să-l ocolească şi, în cele din urmă, l-au declarat falit, i-au scos lucrurile la licitaţie şi nu i-au mai recunoscut nici arta. Falimentul lui Rembrandt sancţiona astfel mai mult decât nepriceperea lui Rembrandt în afaceri; sancţiona orgoliul de a crede în arta lui mai mult decât în cariera lui.

Numai că de peste trei veacuri, râsul lui Rembrandt din autoportretul unde seamănă cu un saltimbanc sună din ce în ce mai sarcastic şi mai semnificativ.

Surâsul Giocondei

Veacul nostru n-a primit în zadar atâtea lecţii de ipocrizie. A învăţat să le folosească. Astfel că dacă nu te interesează un mare artist, ai o soluţie neaşteptată la îndemână la care alte secole s-au gândit mai puţin: vei declara că-l admiri. În felul acesta nu rişti niciodată să te faci de râs. Vei fi la adăpost, scăpând şi de învinuiri şi de complexe. Căci un mit în secolul XX nu mai e, ca în vechime, un mod de a înţelege lumea. Cel mai adesea e, dimpotrivă, un mod de a o ignora.

În definitiv, ce rost ar avea să recunoşti că n-ai văzut chipul *Giocondei* decât întâmplător, pe ambalaje sau ilustrând un reportaj de senzaţie care anunţa că undeva i s-au pus mustăţi? Singura frază care nu trebuie rostită azi în nici o împrejurare este aceea a lui Socrate: „Ştiu că nu ştiu nimic”. Când toată lumea ştie totul, eşti ridicol să nu ştii nimic. Şi dacă n-ai destulă impertinenţă să declari că ştii totul, poţi oricând să ţi-o asumi pe aceea de a admira totul. E acelaşi lucru spus altfel. După aceea nimeni nu va mai avea dreptul să te considere un ignorant. La urma urmei, n-are importanţă nici faptul că într-adevăr nu te-a interesat surâsul *Giocondei.* Important e că ai auzit că e inexplicabil şi eşti gata să repeţi asta. Şi apoi, de la ideea că numai adevărurile care ne ajută să trăim merită să fie socotite adevăruri nu e prea departe până la credinţa că numai adevărurile care ne convin sunt adevăruri.

Mai ales că admiraţia convenţională nu costă nimic, nici măcar efortul de a pricepe ce admirăm. E chiar calea cea mai comodă de a exorciza gloriile, de a ne descotorosi de problemele pe care ni le pun. Dacă e de ajuns să admiri,

ce mai contează cât şi ce ai înţeles? Ne strigăm cu atât mai tare admiraţia, cu cât această admiraţie e mai găunoasă. Îl admirăm, de pildă, pe Leonardo şi cu asta am încheiat socotelile cu el. Nu ne mai deranjează nici cu opera lui, nici cu aerul lui de înţelept. Surâsul lui devine inofensiv, ca şi surâsul zeilor.

Şi de ce trecem grăbiţi prin faţa *Giocondei?* Simplu. Pentru că timpul costă. N-avem timp pentru Leonardo decât să-l admirăm în grabă, axiomatic şi inutil. De altfel, o oază de linişte într-un veac atât de agitat poate fi chiar primejdioasă. Mai bine invocăm inexplicabilul fără dorinţa de a explica nimic, aşa cum e moda, deoarece lumea s-a obişnuit să se întrebe ce ascunde muţenia acestei femei celebre şi n-am putea face excepţie fără să ne expunem bănuielilor că am fi insensibili. În fond, totul e să ne strigăm admiraţiile ca şi cum n-am putea trăi fără ele.

Surâsul lui Voltaire

Surâsul lui Voltaire nu e surâsul Giocondei. El nu e deloc echivoc. E surâsul unui om care ştie de ce surâde. Dacă surâsul Giocondei e surâsul cuiva care se află la o răspântie unde totul e posibil, surâsul domnului Voltaire e limpede, precis şi tăios. S-a spus că zâmbetul lui Filip al II-lea ascundea un pumnal. Zâmbetul domnului Voltaire nu ascunde un pumnal, dar ascunde o floretă. *En garde,* pare să le strige el tuturor romanticilor. Şi se întâmplă că, în elanul său, „floretistul" nu-şi poate stăpâni plăcerea de a înţepa şi mâna care i se întinde.

Mă grăbesc să adaug că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a izbucnit un război ciudat. Războiul dintre inimă şi raţiune. Nu era prima oară când cele două tabere se înfruntau, dar parcă niciodată ca atunci duşmăniile n-au fost strigate atât de deschis şi cu atâta vehemenţă, în faţa întregii Europe, cuprinsă deodată de vârtejul patimilor. Mercenari şi împăraţi se grăbeau să se înroleze într-una din cele două tabere. Una condusă de Voltaire. Alta condusă de Rousseau. Toate armistiţiile din alte veacuri au fost anulate şi fiecare din cele două tabere a înţeles că lupta era acum necruţătoare. De aceea totul e azvârlit în balanţă, fără menajamente şi fără fandoseli politicoase. Pasiunea cu care se neagă e totală. Sarcasmul e muşcător. Voltaire îi răspunde lui Rousseau când primeşte *Discursul asupra originii inegalităţii:* „Cine citeşte cartea dumneavoastră e tentat să meargă în patru labe. Dar pentru că de peste şaizeci de ani am pierdut obiceiul, simt că mi-e cu neputinţă să-l reiau". Rousseau i se adresează lui Voltaire: „Vă urăsc, domnule, pentru că

aşa aţi vrut-o; dar vă urăsc cu pasiunea celui care încă ar fi putut să vă iubească, dacă aţi fi dorit-o”. Secolul al XVIII-lea urmăreşte cu sufletul la gură aceste schimburi de replici. Pasiunea e hotărâtă să încheie odată pentru totdeauna conturile cu Raţiunea. Raţiunea nu-şi ascunde zâmbetul dispreţuitor, mai ales că are în Voltaire un strateg mai incisiv şi mai hotărât decât fusese Erasm în faţa lui Luther.

Domnul Voltaire aruncă fraze provocatoare ca aceasta: „Numai imbecilii sunt siguri de ceea ce spun”. Nu e de mirare, deci, că el a reuşit să irite şi capete încoronate, şi biserica, şi poezia. Când la optzeci şi trei de ani s-a reîntors la Paris, a fost un adevărat triumf. Lumea oprea trăsura, ţinea caii de hamuri, ca să-i strângă mâna. Blana lui de vizon a rămas atunci aproape fără nici un fir de păr. Dar e greu de spus în ce măsură acest diavol ironic, care şi-a tratat şi exilul ca pe un salon, nu priveşte cu acelaşi dispreţ celulă în care a stat la Bastilia şi castelul regelui Prusiei care l-a găzduit la Potsdam. E aici chiar duplicitatea raţiunii care a făcut nu o dată joc dublu încercând să servească şi pe Dumnezeu şi omul, şi îndoiala şi certitudinea.

E firesc să fim circumspecţi. Altfel, domnul Voltaire ne va pune cătuşe de aur. Inteligenţa cea mai vie a secolului al XVIII-lea s-a dovedit, apoi, nu o dată, răutăcioasă. Când un abate a venit şi i-a spus că l-a trimis Dumnezeu, Voltaire i-a răspuns: „Arătaţi-mi scrisorile de acreditare”. Iar când Parisul a făcut coadă în faţa librăriilor ca să cumpere, cu greu, un exemplar din *Noua Eloiză,* acelaşi domn Voltaire a râs: eroii lui Rousseau plâng de dorinţă înainte de a şi-o satisface şi de remuşcări după ce şi-o satisfac; adesea plâng chiar în timp ce şi-o satisfac.

Cum ar spune Lessing, nu se poate oare râde rămânând foarte serioşi? Căci sună ciudat în gura unui om care surâde acest sfat: „Să aveţi totdeauna ceva de făcut dacă nu vreţi să vă sinucideţi”. Tresărim

ascultându-l. Domnul Voltaire întruchipează, se pare, şi gloria şi compromisurile spiritului, dar, într-un fel, şi tragedia lui. Curios e că tocmai un poet, şi încă unul romantic, Victor Hugo, a ţinut să declare că „secolul al XVIII-lea e Voltaire”. Eu cred că se înşela. Voltaire n-ar fi fost Voltaire fără Rousseau, după cum Rousseau n-ar fi fost Rousseau fără Voltaire. Un secol în care ar fi trăit numai Voltaire, fără Rousseau, ar fi fost un secol care ar fi dus raţiunea dincolo de triumf. În cea mai rea şi sterilă aroganţă. Aşa cum, în absenţa lui Voltaire, pumnul lui Rousseau ar fi căzut, poate, şi mai greu în balanţa veacului, răsturnând-o cu totul. Cultură a avut totdeauna nevoie de „o pace încheiată la timp”, cum a fost cea, evocată de Nietzsche, dintre Apolo şi Dionysos, pe care s-a bazat măreţia elină. În cele din urmă, Rousseau însuşi a înţeles că în războiul dintre inimă şi raţiune nu există victorie. „Vieţile noastre, a exclamat el la moartea lui Voltaire, erau legate una de alta. Moartea lui e şi a mea.” A murit, de altfel, aproape simbolic, la câteva luni după Voltaire. Şi lui, ca şi lui Voltaire, i-a fost refuzată înmormântarea în pământ binecuvântat.

Amândoi au cunoscut şi exilul şi triumful, amândoi au fost admiraţi şi huliţi cu aceeaşi furie. Amândoi îşi dorm somnul de veci în Panteon.

Şi inima şi raţiunea au, până la urmă, aceiaşi duşmani şi aceiaşi prieteni. De fapt, asta am vrut să spun de la început.

Bufonii lui Velázquez

Judecat după toate datele biografice, Velázquez pare pictorul de curte prin excelenţă. Şi chiar s-a spus asta, aducându-se în sprijin mai multe argumente: că aproape întreaga viaţă şi-a consumat-o la curte, că a fost pictorul oficial al lui Filip al IV-lea, că... dar să nu mai insistăm; mai bine să vedem în ce măsură cei care aduc aceste argumente nu se grăbesc.

Sigur, Velázquez nu era Goya, nu-şi permitea să picteze ironic pe majestăţile lor. El dorea ca portretele sale să placă. Nu râdea pe ascuns ca don Francisco în timp ce făcea reverenţe. Dar talentul i-a jucat o festă. Cum altfel să-mi explic faptul că infanţii şi infantele se înăbuşă în veşmintele lor somptuoase? Ciudat, Velázquez se smulge din servitutea condiţiei sale de artist de curte chiar străduindu-se să fie conştiincios. El a vrut să-i glorifice pe membrii familiei regale şi a izbutit să ne arate că există ceva mai puternic decât regii. Eticheta. Infantele, mai ales, par prizoniere în veşmintele lor strălucitoare. Bufonii se plimbă pe scările palatului în haine obişnuite, în schimb, pentru ceilalţi, eticheta e necruţătoare, ca zeiţa Nemesis la greci. Paşii lor sunt număraţi, gesturile sunt măsurate, nimic nu e întâmplător. Cu excepţia bufonilor, nimeni nu e liber să stea cum doreşte. Trebuie să respecte atitudinea pe care i-o impun eticheta şi rangul. Micuţa infantă Mărgărita e datoare să fie la fel de rigidă ca regina Măria Anna de Austria. Şi nimeni, în aceste pânze, nu se îmbracă după pofta inimii. Toţi fac ceea ce trebuie să facă. Se aşează în faţa pictorului în atitudini studiate şi îşi ascund cât pot adevăratele gânduri. Încât,

de câte ori mă uit la infantele lui Velázquez, mă cuprinde milă de ele. Ultima servitoare din palat e mai liberă în mişcări decât aceste biete infante care trebuie să suporte calvarul atâtor reguli şi care abia mai pot respira în rochiile lor fastuoase. Normal că nici una dintre ele nu zâmbeşte. Zâmbetul e îndeobşte un semn de libertate, or ele nu-şi pot permite asta. Nu se pot nici măcar strâmba că le strânge corsajul. Nu le îngăduie eticheta.

Dar, vai, dacă-i privim mai atent, nici bufonii lui Velázquez nu sunt liberi! Ei se pot aşeza în ce poziţie vor, se pot îmbrăca aşa cum doresc şi pot face din când în când tumbe. În schimb, sunt nevoiţi să tacă. Te privesc cu ochii goi şi nu ştii dacă te văd sau nu. Rolul bufonilor la toate curţile a fost să-i amuze pe stăpânii lor, să le alunge plictiseala, să coboare filosofia la condiţia de paiaţă, pentru ca ea să distreze în loc să tulbure. Dar eticheta cere ca aceasta să nu se întâmple oricând şi oricum. Spre deosebire de Shakespeare, Velázquez le impune, prin urmare, bufonilor să tacă; sau, dacă îi lasă să râdă, face ca râsul lor să pară idiot şi absent, pentru că nu cumva regele Spaniei să-şi închipuie că bufonii râd chiar de el.

Dar ce înseamnă asta altceva decât că, de fapt, nimeni nu e cu adevărat liber de servituţi la o curte? Nici regii, nici bufonii. Există o etichetă pe care trebuie s-o respecte şi unii şi alţii...

Un vis cu Pilat din Pont

Se făcea că nimerisem într-o vale îngustă, pe marginea unui râu, unde, în jurul unui foc sacru, moţăiau nişte inşi îmbrăcaţi în armuri, având coifuri şi lănci. Nu deschideau ochii decât dacă se apropia cineva. Şi atunci nu ziceau nimic. Îl măsurau pe trecător cu privirea şi aşteptau. Dacă le punea vreo întrebare, îşi pipăiau lăncile. Şi dacă trecătorul avea nefericita inspiraţie să insiste, deveneau irascibili. Ascuns în bălării, am început să tremur la ideea că puteam fi zărit. Pentru că paznicii focului sacru nu glumeau cu cei dispuşi să-şi pună mereu întrebări. Dar, bineînţeles, n-am scos nici o vorbă. Priveam în tăcere firul de fum care se înălţa spre cer, ferindu-mă să atrag atenţia asupra mea. La un moment dat, cineva s-a apropiat de ei şi le-a zis: „Staţi liniştiţi. Eu sunt Pilat din Pont”. Şi s-a îndreptat spre râu, unde şi-a spălat îndelung mâinile.

Atunci m-am trezit. Pilat din Pont a învăţat multe în ultimii două mii de ani, mi-am zis. Îşi spală mâinile înainte de a şti despre ce e vorba, îşi păstrează mâinile curate, întorcând capul din vreme. El a ajuns, se pare, la concluzia că n-a fost înţelept acceptând să fie în cunoştinţă de cauză şi abia după aceea să se spele pe mâini. Pentru că astfel, oricât de bine s-ar spăla, tot rămân câteva pete de sânge sau câteva întrebări neplăcute. În schimb, dacă se spală din timp, înainte de a afla ceva, nu mai are probleme. Şi mai târziu, dacă e cumva întrebat, ridică din umeri: „N-am ştiut”. În definitiv, îşi zice el, de ce să-mi asum riscul de a auzi sau vedea? Nu e mai cuminte să mă abţin din vreme? Nu

după ce-am fost somat de împrejurări să dau un răspuns, ci chiar înainte de a auzi întrebarea.

Publicul şi pantalonii lui Henry Miller

Scrisoare către domnul T.F.

Ziceţi că dispreţuiţi „înfumurarea” artistului de a se considera „un fel de demiurg” şi „înfumurarea” lui de a zice „eu”. Dar mă tem că, în realitate, dumneavoastră dispreţuiţi chiar artă.

În privinţa „înfumurării” artistului de a se socoti „un fel de demiurg”, mă mulţumesc să vă amintesc că Picasso a sculptat odată nişte pietre pe care vroia să le arunce în mare, convins că marea le va primi ca fiind ale ei. Dacă ar fi fost „modest”, Picasso s-ar fi oprit la dorinţa de a cuceri Luvrul. Or, el a visat, ca orice artist, să colaboreze cu zeii la facerea lumii şi chiar să devină rivalul lor. Mai e nevoie, oare, să precizez ce importanţă are asta?

Despre „singurătatea” artistului vă voi scrie, poate, altă dată. De altfel, pe dumneavoastră vă supără, din câte îmi dau seama, mai ales pretenţia lui de a visa eternitatea în loc de a vâna ceva imediat. Şi chiar dacă n-aţi avut vreme până acum să aflaţi că *terater* nu e totuna cu *terre à terre* (în fond, nimeni nu e obligat să ştie asta, cu condiţia să nu ţină neapărat să invoce lucruri pe care nu le cunoaşte), mi-ar fi fost greu să evit un moment de melancolie. Din păcate, toţi pumnii de ţărână azvârliţi vreodată în gura visătorilor, toate petele de frig simţite vreodată de cei care au ars pentru arta lor au avut la bază un dispreţ că acela pe care-l arătaţi dumneavoastră.

Îmi permit să vă atrag atenţia că libertatea de opinie nu înseamnă libertatea de a urî orice. Şi că, apărându-şi

limba şi spiritul, un popor îşi apără fiinţa şi istoria. E nevoie de grăniceri care să apere, oriunde trebuie, spiritul unui popor, în aceeaşi măsură în care e nevoie de grăniceri ai teritoriului acelui popor. Căci cultura unei ţări e tot atât de importantă că teritoriul ei. Au existat popoare care, stingându-se în istorie, n-au dispărut în neant pentru că a rămas cultura lor. Elada nu mai e azi o ţară. Dar, fără soldaţi, ea continuă să cucerească lumea. Triumfătoare, cultura ei colindă pe toate drumurile. Imperiul roman nu mai există. Istoria l-a sfărâmat şi i-a azvârlit cojile. Cuceririle centuriilor române nu mai sunt decât amintiri. În schimb, dreptul roman, cea mai înaltă cucerire a gândirii romane, continuă şi azi să facă dreptate în aproape toate tribunalele din lume.

Dacă veţi avea vreodată ocazia, vă propun să treceţi prin Spartă de azi. Să vedeţi ce-a rămas din rivala de odinioară a Atenei, care n-a crezut decât în forţă, dispreţuind cultura. În timp ce Atena a fost totdeauna o amică a sculptorilor, chiar când i-a izgonit, o admiratoare a filosofilor, chiar când i-a ucis, o cetate a poeţilor, chiar când i-a nedreptăţit, Sparta n-a ridicat nici un monument. Şi cât de necruţător s-a dovedit timpul cu această orbire! Din vechea Sparta a mai rămas doar un sat obscur, peste care praful spulberat de vânt se aşează ca o pedeapsă şi ca un avertisment. Spartanii n-au cucerit decât acest pustiu postum, iar Sparta a descoperit prea târziu că numai prin cultură ceea ce moare în noi poate cuceri o fărâmă de eternitate.

Desigur, nu sunt atât de naiv încât să cred că răul din om şi din lume poate fi combătut numai cu cărţi şi tablouri. Oricât mi-ar face plăcere să cred în forţa culturii, ştiu că ea nu poate singură să aducă mai multă dreptate. Dar mă gândesc adesea că totuşi nu întâmplător omul s-a ridicat în două picioare şi că, săvârşind acest miracol, el şi-a asumat o anumită obligaţie, de a nu se mai întoarce în peşterile din care a ieşit şi de a se împotrivi peşterilor din el însuşi. Îmi place să cred că picturile rupestre din

5

grote sunt o victorie tot atât de mare ca focul, că roata. Căci a fost prima oară când, între peşteră şi el, omul a pus arta.

Un singur lucru aş vrea să vă mai spun azi. Am citit undeva că Henry Miller, acuzat atunci în America de obscenitate de către puritani, trăia în mizerie şi într-o dimineaţă şi-a rupt ultima pereche de pantaloni atât de rău încât nu mai puteau fi cârpiţi. Miller nu mai avea decât câţiva dolari, dar în loc să meargă să-şi cumpere o salopetă nouă a dat un anunţ în *Los Angeles Times:* „Scriitor american nu mai are pantaloni. Roagă să i se trimită urgent". America, aceeaşi care nu vroia să-l citească, a consimţit să-l îmbrace. Miller a primit trei sute de pantaloni şi trei sute de costume, toate în excelentă stare.

E o întâmplare amuzantă, desigur. Dar, iertaţi-mă că vă atrag atenţia, artistul n-a luat tocul, nici penelul în mână pentru a obţine mai uşor câteva sute de pantaloni când i se rupe ultima pereche. El n-are nevoie de filantropie. Tot ce cere e să fie citit sau privit şi înţeles. Fără asta, nici admiraţia, nici reputaţia nu mai înseamnă nimic. Altfel zis, ştiu că nu există judecător mai important decât publicul. Dar acest drept creează datorii. Oare nu e adevărat că s-a râs cu hohote de impresionişti şi că Flaubert a primit scrisori ameninţătoare? Publicul e bine să afle că nu numai creatorii au greşit faţă de el, ci şi o parte a lui faţă de creatori. La urma urmei, istoria artei nu este numai istoria creatorilor, ci şi istoria înţelegerii muncii lor.

Atât deocamdată. Singurătatea artistului e o altă poveste.

Artistul şi arborele universului

A doua scrisoare către domnul T.F.

Être soi de plus en plus, pour être
frères de plus en plus.
J. Michelet

Nu sunteţi dumneavoastră primul care suspectează singurătatea scriitorului, aşa că în privinţa asta nu vă reproşez nimic. Mai mult, recunosc că scriitorii înşişi au creat destule confuzii care au încurajat suspiciunile. Am auzit, de pildă, că Georges Simenon a făcut odată o demonstraţie aşezându-se într-o vitrină şi scriind acolo un capitol de carte; dintr-o taină, scrisul era transformat astfel într-o curiozitate exotică. Dar să trec peste aceste amănunte. Mai ales că, am impresia, nu vă preocupă modul *cum* se scriu cărţile. Cel mult v-ar putea interesa *de ce* se scriu.

În faţa relei înţelegeri a singurătăţii sale, artistul a avut totdeauna două soluţii: să ridice din umeri sau să se explice. El a fost mereu tentat să creadă că tăcerea e cea mai decentă, dar cum prea mulţi l-au sfătuit uneori să nu uite că într-o perlă lucrul cel mai important este grăuntele de nisip, a fost obligat până la urmă să constate că n-are de ales.

Dar ce se poate, totuşi, explica? Omul poate fi singur în multe feluri. Uneori, singurătatea este rezultatul unei opţiuni. Alteori, este rezultatul unei constrângeri. Or, între singurătatea voită şi singurătatea impusă e, vă daţi

seama, o prăpastie. Prima te apropie de tine însuţi. Cea de a doua nu face decât să te îndepărteze de alţii. Prima dăruie, uneori. Cea de a doua frustrează totdeauna. De altfel, din pricina acestor ambiguităţi, despre singurătate s-a vorbit în toate modurile. A fost şi blamată şi linguşită, şi invocată şi contestată, şi dorită şi temută. Şi întotdeauna a stârnit reacţii contradictorii; pentru că e ciudat să blestemi ceea ce îţi e de ajutor şi e greu să binecuvântezi ceea ce te sugrumă.

Însă trebuie să adaug imediat că nici singurătatea voită nu e scutită de capcane. Uneori, scriitorul ezită şi se întoarce din drum. N-are curaj să renunţe provizoriu la viaţă pentru a vorbi despre ea. Alteori, dimpotrivă, el e în primejdie să se îmbete de propria sa singurătate şi s-o transforme din mijloc în scop. Acum, renunţarea e chiar prea uşoară. Pentru cine să mai scrie cel care nu mai vede pe nimeni dincolo de foile sale? Ceea ce înseamnă că un artist se poate rata ferindu-se să se privească în ochi, dar el se poate rata şi privindu-se doar pe sine în oglindă.

De fapt, în artă războaiele se pierd aproape totdeauna în spatele frontului. Nu în câmp deschis, ci în defileele ceasurilor de singurătate pe care nimeni nu le vede şi puţini le ştiu. Pentru că „în spatele frontului” e totdeauna un om singur care-şi caută drum spre semenii săi.

M-ar ispiti să spun că scriitorul trebuie să îndure o lungă tăcere pentru a vorbi. Dar aceasta ar putea să pară o vanitate. De aceea, nu vreau să apăr singurătatea scriitorului decât de o vină pe care ea n-o are: aceea de a semăna cu fântâna lui Narcis. Pentru că, în realitate, artistul se află la polul opus. Vreţi dovezi? Ele sunt, după părerea mea, evidente. Narcis întoarce spatele lumii, pentru a renunţa în cele din urmă şi la sine, în vreme ce artistul, explorându-şi singurătatea, speră că va descoperi în ea lumea. Unul se priveşte în oglindă pentru a muri. Altul, pentru a trăi şi pentru a vorbi despre asta. Pentru

ca Narcis să se salveze, ar fi fost de ajuns să fi întors capul. La un artist, aceasta ar echivala cu un abandon. Nu putem da altora decât ceea ce există în noi înşine şi tocmai de aceea a fi singur din când în când e necesar, probabil pentru a fi solidar totdeauna.

Dacă vreţi, păcatul originar al unui artist nu este atât singurătatea, cât dorinţa de a o face cu orice preţ să vorbească. El e ţintuit de aceea într-o ambiguitate care îl devoră din două părţi, într-o parte se luptă cu îndoielile şi cu spaimă că nu va fi înţeles; din cealaltă parte, aude reproşurile celor care-l învinuiesc pentru jumătatea sa de singurătate. Astfel că singurătatea unui artist este şi povară şi ogor. Şi blestem şi loc de muncă. Lumea este pentru el un adevăr mereu pierdut şi mereu visat, strălucind la limita fiecărei nopţi, iar tăcerea ascunde o dublă ameninţare.

Căci dacă se rupe de lume, artistul vorbeşte în pustiu. Dacă n-are curajul să rămână nici o oră singur, nu va mai avea ce spune. Şi astfel, el descoperă la un moment dat că nici nu-şi aparţine complet, nici nu se poate rupe cu totul de singurătatea sa pe care şi-a pus în cap s-o fertilizeze. Îl suspectaţi că neagă lumea? Nu, vă înşelaţi, el o caută. Credeţi că e prea interesat de sine? Orice scriitor adevărat ştie că nu-şi poate fi de ajuns sieşi. Şi, de altfel, el scrie chiar din acest motiv.

În fapt, singurătatea unui artist este totdeauna contradictorie, pentru că el se retrage în singurătate nu pentru a tăcea. Şi, cu cât e mai singur, cu atât e mai însetat să o spună cuiva, contestându-şi singurătatea chiar prin faptul că o mărturiseşte. Concluzia, mi se pare, se impune: acolo unde singurătatea eşuează, triumfă arta. Nici un scriitor nu s-a confesat pentru că a fost singur, ci pentru că în singurătate n-a consimţit să devină mut, n-a renunţat la dorinţa de comunicare. În chiar momentul când începe să scrie, el recunoaşte că trebuie să iasă dincolo de limitele sale, că nu poate trăi fără alţii. Ce credeţi că sunt în realitate invectivele sarcastice

aruncate uneori din singurătate de un artist solitar? Eu vă propun să vedeţi în ele strigăte mândre de ajutor. Când nu mai are curaj să spună că iubeşte lumea, artistul pretinde că o dispreţuieşte. Dar dispreţul său nu e decât un mod de a ascunde o iubire care sângerează. „Eu sunt singur, în timp ce ei, ei sunt toţi”, spune cineva în Dostoievski. Artistul nu poate înainta prea departe pe acest drum. În singurătate, el descoperă ceea ce îl face solidar.

Dar e oare necesar să fim singuri pentru a face această descoperire? Într-adevăr, o asemenea întrebare trebuie pusă. De ea depinde în bună măsură soarta scriitorului. Pentru că şi scriitorul vrea să se bucure de lumea în care trăieşte. Numai că pentru a iubi lumea trebuie, cum zicea Leonardo, s-o cunoaştem, iar pentru a o cunoaşte trebuie mai întâi să ne cunoaştem pe noi.

O legendă din Mexic spune că arborele universului are două braţe. Unul al dragostei, altul al durerii. Şi mă gândesc că, poate, şi artistul e un astfel de arbore. Pe de o parte singur, pe de altă parte solidar, el îşi obţine tocmai în singurătate dreptul de a iubi. Şi uneori se ratează nu pentru că n-a dorit să fie solidar, ci pentru că n-a îndrăznit să fie singur, nu s-a cufundat destul de adânc în adevărul său, fără de care ar sfârşi prin a repeta numai ceea ce aude la alţii. Problema cea mai spinoasă a unui artist e tocmai aceasta, să ţină o cumpănă dreaptă. Întrucât, trăind la o răspântie, între „eu” şi „noi”, el n-are voie să uite că rostul singurătăţii sale nu poate fi decât acela de treaptă spre o solidaritate mai adâncă.

Vă cer scuze, în încheiere, dacă nu v-am convins.

Despre Platon cu gândul la altceva

Domnule,

Îl învinuiţi, prin urmare, pe Platon pentru faptul de a-i fi izgonit pe poeţi din cetatea sa ideală. Evident, la aceasta v-aţi gândit. Şi nu sunteţi primul care socoteşte gestul lui Platon o crimă de neiertat. Cum, tocmai un filosof să facă asta, să alunge poeţii, ca pe tâlhari, în vreme ce Nero a organizat concursuri de poezie? Victor Hugo zicea că poetul este un visător sacru, cu fruntea iluminată. Înţelegem de aici că poezia face ca noaptea să fie mai puţină. Orice atac împotriva ei este, de aceea, un fel de complicitate cu noaptea şi nici lui Platon nu i-am putea ierta o asemenea îndrăzneală.

Precum observaţi, nu doresc să evit ceea ce ne îndeamnă să fim prudenţi cu discipolul lui Socrate. Dimpotrivă. Mi-aş îngădui, totuşi, să vă sugerez că de aproape douăzeci şi patru de secole i se reproşează lui Platon această intoleranţă, neglijându-se un amănunt: ce fel de cetate era cetatea ideală pe care o visă el. Era o cetate aristocratică şi tiranică, bazată pe inegalitate naturală şi pe dreptatea impusă cu forţa de „înţelepţi” şi „paznici”. Aşadar, fără voia filosofului, ostracizarea poeţilor ascunde în realitate un omagiu, chiar supremul omagiu. Nimeni n-a spus atât de clar că poezia este coşmarul tiraniei. Alungarea poeţilor dintr-o asemenea cetate, în loc să-i jignească, le face onoare. Mai întâi că Platon ne lasă să înţelegem că tirania nu s-ar fi putut baza pe poeţi. Apoi, pentru că, spre deosebire de calomniatorii poeţilor, care au insinuat că poeţii pot fi

1

corupţi, el nu credea, probabil, în această posibilitate din moment ce a preferat soluţia radicală; tirania, pare el să spună, n-ar fi fost desăvârşită câtă vreme poeţii ar fi fost toleraţi între zidurile cetăţii sale; chiar tăcuţi, ei ar fi rămas suspecţi; chiar supuşi, ar fi rămas primejdioşi. Ca atare, singura soluţie era ostracizarea lor.

Eu nu cunosc un mai înalt elogiu adus poeziei decât această teamă.

Asta-i tot

Scrisoare justificativă către o doamnă

Îmi reproşaţi încăpăţânarea cu care am susţinut că nu bolile, nu suferinţele ne-au umplut bibliotecile şi muzeele. „Vă înşelaţi, îmi spuneţi. Ne place sau nu ne place, durerea şi bolile au hrănit geniul. Încuviinţăm sau nu încuviinţăm, Golgotele au stimulat spiritul. Şi, uneori, din cel mai tulbure noroi au ţâşnit florile cele mai preţioase.” Ce să vă răspund? Să vă contrazic când îmi aduceţi aminte că suferinţa e adeseori sfântă? Că geniul (etern) a trebuit să locuiască adesea în haină (trecătoare) a suferinţei şi că statisticile ne pot demonstra oricând o realitate greu de trecut cu vederea? Da, aşa e. Nu vă contrazic şi nu protestez. Însă trebuie să precizez că nu statistica am negat-o, şi nici acum n-o neg, ci ideea că suferinţa e necesară dacă nu vrem să se golească lumea de genii. N-am putut crede niciodată că ar trebui să le fim recunoscători celor care n-au făcut pentru cultură altceva decât că au sporit suferinţa şi bolile. În consecinţă, nu mă pot convinge că beciurile inchiziţiilor au fost în realitate sere în care capodoperele au avut condiţii să răsară asemenea ciupercilor; nici că lumea trebuie să împingă cât mai mulţi oameni la disperare, să limiteze fericirea la maximum şi chiar s-o mutileze dacă vrea să ajute cultura. Asta-i tot.

O definiţie sarcastică

„Întotdeauna, domnule, e exact cum zic eu.
Ceea ce nu zic e fără importanţă.”

Stimată doamnă,

Prin urmare, eu ce trebuie să fac? Să spun „Da, doamnă”, cum aş spune „Da, Doamne”?

Ei, dar nu e corect ce fac năpustindu-mă să vă arăt că şi eu am limbă şi gheare. Altceva m-a determinat să vă scriu. Ceea ce spuneţi la un moment dat în trecere. Că „dragostea este infinitul pus la dispoziţia javrelor”. Întrucât aici, ceea ce nu ziceţi are, de fapt, importanţă.

Bănuiesc că asemenea declaraţii ostentative şi sarcastice nu fac decât cei care vor să ascundă, sub fronda lor ironică, o inimă vulnerabilă; şi care înţeleg în realitate că infinitul nu foloseşte la nimic dacă nu-l împărţim cu cineva. „Chiar cu javrele?”, veţi ricana, probabil, dumneavoastră, continuând să bravaţi. Bine, dacă ţineţi neapărat pot să folosesc şi eu acelaşi limbaj. Dar trebuie să recunoaşteţi un lucru, că, atunci când suntem singuri, suntem singuri nu pentru că infinitul ne lasă singuri, ci pentru că nici o „javră” nu merită să i-l oferim. Ne lipseşte cineva căruia să-i punem la dispoziţie partea noastră din infinit, fie şi ca s-o sfârtece. Fără infinit se poate trăi. Fără să-l visăm uneori, cred că nu. Dar infinitul nu mai are nici un preţ dacă nu există nimeni alături de care să-l dorim. Un infinit dorit fără nimeni alături nu mai e decât o singurătate fără limite şi, deci, de

nesuportat. O singurătate în care încetezi să mai strigi, pentru că nu mai ai pe cine, în care încetezi să te mai rogi, pentru că Dumnezeu nu te va auzi. Şi ce ne-am putea ruga? „Dă-ne, Doamne, nu necuprinsul, ci câţiva metri pătraţi în care să ne asculte cineva şi să ascultăm pe cineva. Dă-ne «javrele» pe care le-am dispreţuit sau dă-ne norocul de a fi în locul lor pentru alţii.” Pentru că niciodată nu vom avea ce face cu infinitul păstrat exclusiv pentru noi, dimineaţa, la prânz şi seara, felul întâi, felul doi şi desert.

Probabil, nu se poate trăi liber decât acceptând constrângerile unei morale. Spre norocul meu, am înţeles cu timpul un lucru care azi mi se pare important. Că a preţui nu e o datorie, ci un drept pe care nu toţi şi-l pot cuceri. Uneori, foamea de lume se amestecă, fără voia noastră, cu revoltă împotriva ei. Şi n-avem curajul să mergem până la capăt pe nici unul dintre aceste drumuri. Nici nu putem iubi iertând tot ce ne contrariază, nici nu ne putem hotărî să fim intransigenţi orice s-ar şi nu ne mărturisim uşor sentimentele. Preferăm să iubim decât să facem declaraţii de dragoste. Şi devenim, brusc, timizi pe orice scenă unde hohotesc reflectoarele. Să nu fim judecaţi, prin urmare, că n-avem destulă jovialitate şi nici lăudaţi că luăm în serios orice fleac. Nu e nici vina noastră, nici meritul nostru. După cum nu e vina noastră că suntem, în genere, zgârciţi în lucrurile mărunte şi risipitori în cele mari. Căci am obţinut totul greu. Nu ne-a dat nimeni nimic gratuit. Am plătit pentru fiecare floare şi pentru fiecare bucurie. Dar pentru a ne dovedi nouă înşine că ne putem ridica deasupra slăbiciunilor noastre, uneori suntem gata să pierdem totul. De fapt, calitatea noastră principală este că nu ne jucăm cu vorbele, iar defectul nostru principal că am transformat asta în orgoliu. Provocat să râdă, un om de la munte iese stingherit din adâncul său de tăcere. Obişnuit să tacă, el consideră râsul, când nu e exploziv, indecent. Cu alte cuvinte, nu ştim să fim dezinvolţi. De câte ori încercăm,

nu reuşim decât să fim stângaci, surâdem forţat şi se vede că nu suntem în apele noastre.

În ce mă priveşte, sunt pe jumătate un renegat pentru că, întâlnind marea, n-am putut să plec indiferent de pe plajă. Dar nimic nu şterge din mine amintirea şi gustul pietrei. Departe de munţi, simt cum corabia joacă pe valuri şi visez să am o stâncă sub picioare. E vorba, poate, de un destin al nostru, al celor care am trăit lângă munţi. Să târâm după noi, chiar în zarva oraşelor, tăcerea în care am crescut.

Restul e iubire. Şi nu le reproşez nimic celor care nu iubesc munţii. Nu poţi să reproşezi unui om că n-are noroc.

Oameni ciudaţi

Veneam dinspre munte, cu maşina, îmi povesteşte avocatul F. La vreo zece kilometri înainte de Sibiu, am rămas în pană. Şi cum nu era drum circulat, nu trecea nimeni ca să-mi remorcheze maşina. Într-un târziu, am zărit apropiindu-se un car cu fân. Când a ajuns în dreptul meu, m-am adresat ţăranului care mâna caii.

— Unde duci fânul?

— La târg.

— La Sibiu? Omul a oprit.

— Dar de ce mă întrebi? E dincolo de Sibiu.

— Şi dacă nu te-ai mai duce până acolo?

— Cum să nu mă duc?

— Îţi cumpăr eu fânul.

— Dumneata? Păi ce faci cu el?

— Îţi cumpăr fânul şi, în loc să baţi atâta drum, mă remorchezi pe mine până la Sibiu şi gata.

Omul m-a privit neîncrezător.

— Vorbeşti serios?

— Sigur că vorbesc serios. Cât face fânul? Mi-a spus preţul.

— Perfect. Uite banii.

Dar nu s-a grăbit să-i ia.

— Şi cu fânul ce se întâmplă?

— Îl descarci în marginea drumului. Din moment ce primeşti banii pentru el, înseamnă că e al meu.

— Dar dumneata ai vite?

— N-am.

— Ce faci atunci cu fânul.

— Îl las aici.

— Să putrezească?

— Să putrezească.

— Dar nu-i păcat?

— De ce să fie păcat?

— E fân muncit. L-am cosit, l-am uscat.

— Omule, la târg nu te duci ca să-l vinzi?

— Ba da.

— Eu te scutesc de o parte din drum. Mi-l vinzi mie.

— E drept, dar la târg cine-l cumpără are nevoie de el. Îl foloseşte, nu-l aruncă.

— Şi ce-ţi pasă? Important e că-ţi primeşti banii.

— Îmi pasă.

Şi n-a vrut, domnule, să descarce fânul, a încheiat avocatul F. A dat bice cailor şi duş a fost. Unde mai pui că la târg risca să nu găsească un cumpărător. Ca să vezi, există oameni ciudaţi, incapabili să iasă din logica lor.

Judecăţi şi prejudecăţi

Toţi murim prea devreme

Citesc undeva că artiştii longevivi, care au avut vreme să spună totul în operă lor, sunt limpezi, pe când artiştii seceraţi de timpuriu lasă după ei un şir de enigme pe care posteritatea, vrea, nu vrea, trebuie să şi le asume. Dar nici un artist, probabil, n-a avut răgazul să spună totul în operă sa. De fapt, toţi artiştii, inclusiv Tiţian care a murit la aproape o sută de ani, au murit prea devreme. Nici unul n-a murit, cred, cu sentimentul că a terminat de spus ce avea de spus. Şi, pe urmă, în ce măsură sunt artiştii longevivi neapărat limpezi, pe când cei seceraţi de timpuriu lasă după ei un cortegiu de enigme? Să-i comparăm pe Leonardo şi Rafael. E Leonardo, care a avut la dispoziţie cu aproape treizeci de ani mai mult, mai limpede decât Rafael? Mi se pare că în acest caz lucrurile stau tocmai pe dos. Cel mort de timpuriu, Rafael, e limpede, în vreme ce Leonardo, mort la şaizeci şi şase de ani, ni se pare că a murit la jumătatea frazei pe care o murmura.

Utopia bibliotecii

În adolescenţă, a fost o vreme când am trăit, într-o cameră sărăcăcioasă, ca o pasăre în colivie. Şi ce poate face o pasăre în colivie? De obicei, păsările se adaptează sau mor. Van Gogh vorbeşte chiar de o pasăre care a

înnebunit. Eu nici nu m-am adaptat, nici n-am murit, nici nu mi-am pierdut minţile. M-am apucat de citit. Mi-am umplut colivia cu cărţi.

Deveneam astfel victima unei prejudecăţi. Deoarece cărţile înseamnă mult, dar nu pot însemna mai mult decât viaţa şi, mai ales, n-o pot înlocui. Într-o bună zi, descoperim că nu ne ajung povestea lui Tristan şi cea a lui Romeo. Vrem să iubim noi înşine.

Bunul sălbatec

Mitul edenic ne anunţă într-o formă poetică şi politicoasă că nu există decât două drumuri: ori renunţi să ştii, ori renunţi să fii fericit. Iar Faust a recunoscut pe faţă, prin aventura sa, că pentru a sparge blocada limitelor cunoaşterii a fost nevoit să facă un pact cu diavolul.

Rezultă că marea noastră problemă este dacă putem să fim în acelaşi timp fericiţi şi lucizi. Există, de altfel, o întreagă filosof ie a ignoranţei şi chiar o apologie a ei, sub toate formele: ignoranţa ca remediu, ca mântuire, ca esenţială condiţie pentru fericire (Flaubert o aşeza prima pe listă, adăugând că mai trebuie să fii egoist şi să ai o sănătate bună, dar dacă lipseşte prima condiţie totul s-a sfârşit). Ce-i drept, n-am întâlnit pe nimeni care să spună: sunt un ignorant şi doresc să fiu tratat ca atare. Dimpotrivă, ne străduim să pierdem cât mai repede şi cât mai mult din şansa de a fi fericiţi pe această cale şi, odată ieşiţi din ignoranţa luminoasă a copilăriei, ne ruşinăm să mai fim ignoranţi.

Explicaţia se află poate la Montaigne. În celebra lui bibliotecă, el a descoperit într-o zi că ignoranţa care e conştientă de sine, care se judecă şi care se condamnă nu este o ignoranţă deplină; pentru a fi, trebuie să se ignore pe ea însăşi. Aşadar, dacă n-ai atins desăvârşirea,

nu mai e nici o speranţă. Diletantismul în materie de ignoranţă se plăteşte; vrei, nu vrei, începi s-o analizezi, s-o judeci.

În copilărie semănăm perşilor care, zice Herodot, se credeau singura parte perfectă a umanităţii. Mai târziu devenim contradictorii. Pe de o parte nu ne place să fim socotiţi ignoranţi, pe de alta avem nostalgia ignoranţei. Când s-a născut mitul bunului sălbatec? În plină Europă a luminilor! El n-a fost plăsmuit de inculţi, ci de cititori ai *Enciclopediei.* Exploratorii s-au dus să-l caute pe bunul sălbatec şi, fiindcă nu l-au găsit, au flatat realitatea pe care au găsit-o, proiectând asupra ei propriile lor reverii. Aşa s-a născut „minciuna" tahitiană. Exista antropofagie? Exploratorii vorbeau despre plăcerea eliberată de orice culpabilitate. Cook a sfârşit în stomacul bunilor sălbateci. Totuşi mitul bunului sălbatec a învins realitatea.

De ce, nu e prea greu de înţeles. Cultura te pune în cauză. Îţi arată limitele. Îţi dezvăluie că eşti relativ, că eşti vulnerabil. Îţi descoperă infernul. Uneori îţi arată că infernul e chiar în tine. Ea a pus lângă eternitate moartea. A îndemnat omul să ridice privirea spre stele, dar în clipa următoare l-a făcut să se înfioare la gândul că e singur în univers.

Reîntoarcerea la natură

Din perspectiva cuiva care apreciază natura după „imaculatea" ei, o colibă ar trebui să fie tot atât de artificială ca un zgârie-nori, o imixtiune în spontaneitatea naturii, diferenţa fiind numai o chestiune de proporţii. Iar „bunul sălbatec" care ar vrea să-şi ducă până la capăt condiţia trebuie să-şi dărâme colibă şi să doarmă pe iarbă sau sub o stâncă; trebuie să-şi dea jos blana de lup şi să stea gol; trebuie să arunce suliţa sau arcul şi să strângă de gât cu mâinile animalul pe care vrea să-l răpună.

Ce caută, totuşi, Don Juan?

Mă întreb dacă nu cumva Don Juan caută o femeie care să aibă puterea să-l refuze. Îşi pune toate speranţele în acest refuz şi-l caută peste tot. De fiecare dată îşi spune: „Poate că acum". Da, poate că acum, în sfârşit, i se va spune „nu, *senor".* Dar s-a înşelat.

Dezamăgit, el pleacă mai departe, visând o femeie dificil de cucerit, căreia să-i rămână fidel toată viaţa. Şi cum această speranţă îi este mereu înşelată, nu-i rămâne decât să înşele la rândul său. Un „nu" l-ar salva, poate, din cursă lui fără oprire. L-ar fixă într-un loc. I-ar da posibilitatea de a fi fidel unei iubiri care, lăsându-se greu cucerită, ar merita jurămintele lui. Ar găsi, în sfârşit, o iubire în care să-şi încordeze toate forţele. Din păcate, nu găseşte decât iubiri comode în care talentele sale de seducător ajung repede la ţintă.

Anormal şi normal

Un medic spaniol a fotografiat câteva portrete ale lui El Greco în care a corectat alungirea formelor, pusă de el pe seama astigmatismului, aducându-le, zicea, la normal. Aceasta în dorinţa de a demonstra că bizara alungire nu ascunde decât o boală de ochi şi că, eliminând deformarea produsă de astigmatism, putem obţine figurile cum le-ar fi pictat un El Greco sănătos. Dar, comparând imaginile originale cu cele corectate, nu e prea greu să-ţi dai seama că, odată cu deformarea, a fost înlăturat şi misterul figurilor respective.

De altfel, într-un muzeu sare în ochi că, în comparaţie cu soarele pe care-l vedem răsărind în fiecare zi, soarele

lui Van Gogh este *prea* mare, chiar imens, şi *prea* galben, faţă de „normal”, umbrele lui Caravaggio sunt *prea* brutale; muşchii statuilor lui Michelangelo, *prea* umflaţi, *prea* viguroşi; bătăliile lui Delacroix, *prea* somptuoase; că Rafael e *prea* pur; Rubens *prea* opulent; Velâzquez, *prea* calm; Goya, *prea* crud. Şi unde există caii albaştri din pânzele lui Gauguin? Unde merg femeile dansând, ca la Botticelli? Şi ce s-ar întâmpla dacă siluetele din basoreliefurile egiptene n-ar mai merge cu picioarele lipite (ceea ce în mod „normal” e imposibil), dacă nici ele, nici unele figuri ale lui Picasso n-ar mai avea ochii aşezaţi pe aceeaşi parte a feţei (ceea ce, desigur, e neadevărat în anatomie), dacă florile din muzee ar fi examinate de un horticultor exigent, astfel încât speciile necunoscute sau culorile care nu respectă întrutotul natura să fie înlăturate, dacă arborii lui Mondrian ar fi studiaţi şi ei de un botanist competent, pentru a fi pus un diagnostic exact în legătură cu deformările pe care şi le-a permis pictorul, sau dacă o comisie sanitară ar examina *Capriciile* lui Goya pentru a despărţi monstruosul de raţional? Ce s-ar întâmpla? S-ar înlătura, probabil, o mare parte din istoria artei.

Eroare şi firesc

Există izbânzi născute dintr-un gest ce a putut părea unora nu întru totul firesc. Când Newton împlinise douăzeci şi patru de ani, Londra, ne spun cronicile, avea nevoie de medici care să vindece urmele ciumei, de marinari care să se lupte cu olandezii şi de pompieri care să stingă incendiile foarte dese. Tânărul savant n-a fost nici medic, nici marinar, nici pompier. Departe de mirosul de acid fenic, de bubuiturile tunurilor şi de flăcările incendiilor, făcea un lucru aparent inutil, privea un măr căzut la pământ. Şi abia mai târziu lumea a aflat că astfel

a fost descoperită legea gravitaţiei.

Torquato Tasso şi Inchiziţia

Lipsa de libertate pune în primejdie arta, dar sunt opere care s-au născut între gratii. Ceea ce înăbuşă, ceea ce sugrumă artă este, de fapt, un produs al lipsei de libertate: frica. Asta şi explică, de altfel, de ce tiraniile s-au servit totdeauna de frică pentru a obţine, dacă nu complicitatea artei, măcar tăcerea ei. Bolnav, Torquato Tasso trăia cu spaimă că va fi denunţat. În cele din urmă, deşi nu fusese chemat de Inchiziţie, s-a prezentat singur în faţa ei, acuzându-se de păcate pe care nu le săvârşise.

Nu Nero

Nu Nero a ajuns să se creadă divin. I s-a propus asta de către cei care au trebuit, pe urmă, să suporte consecinţele divinităţii sale.

Roma şi Parisul

Cineva susţinea, într-o discuţie, că locul Romei antice, în ce priveşte vocaţia universalităţii, l-a luat, în epoca modernă, Parisul. Invocă, în sprijinul tezei sale, faptul că nenumăraţi artişti din toate colţurile lumii au folosit Parisul că rampă de lansare. Iar Parisul le-a dat această şansă, proiectându-i în universalitate. Unor scriitori care au devenit abia acolo celebri le-a împrumutat o limbă. Pe alţii, i-a tradus. Pictorilor le-a oferit cafenele, scandaluri, publicitate şi fascinaţia Luvrului.

Comparaţia mi se pare falsă. Roma a avut o

caracteristică, surprinzătoare pentru un cuceritor, pentru un oraş care se socotea *căput mundi,* dar extrem de preţioasă. Absorbea valorile altor popoare, dar nu le restituia lumii ca valori romane. Trăsătura ei cea mai interesantă fiind, în ciuda expansiunilor militare, o mare toleranţă spirituală. Fenomen unic, după ştiinţa mea, în istorie, în loc să distrugă sanctuarele învinşilor şi să-şi impună zeii proprii, Roma a acceptat şi zeii popoarelor cucerite. Aşa s-a putut ajunge la o inflaţie mitologică fără precedent, la vreo 30 000 de zei după informaţiile unora. Pe Aristotel şi Platon nu i-a romanizat. Le-a pus la dispoziţie şoselele romane şi escortele unor cohorte bine înarmate pentru a umbla prin lume ca filosofi greci. În timp ce Parisul i-a confiscat pe mulţi dintre artiştii străini pe care i-a lansat, i-a naturalizat, i-a făcut francezi. E adevărat, n-a impus nimănui această onoare, n-a folosit nici forţa, nici viclenia, ca alte metropole, dar şi-a luat partea din ceea ce a dat, pe când Roma era numai o mare propagatoare de valori. Ea s-a lăsat învinsă de spiritul Greciei după ce a învins Grecia pe plan militar, încât universalitatea de tip roman nu presupune un sacrificiu de identitate. Dimpotrivă.

Fantezie şi realitate

„Dacă vreţi să vă pictez îngeri, arătaţi-mi-i!”, zicea zeflemitor Courbet. Dar pictura Renaşterii e plină de îngeri pe care nimeni nu i-a văzut şi de paradisuri în care nimeni n-a locuit. Ceea ce înseamnă că artiştii au închis uneori ochii pentru a vedea mai bine.

Recomandarea călugărului Cozma

În curtea mănăstirii mă întâmpină o linişte curată,

transparentă, imobilă. Atât de imobilă încât timpul pare încremenit şi el. Mă îndrept spre scara de lemn, abruptă, care urcă în bibliotecă. O uşă cu lacăt greu. Un călugăr tânăr, cu părul castaniu, lung, descuie. N-are aspectul bibliotecarilor venerabili (din literatură) care par la fel de bătrâni ca volumele pe care le păzesc. Dezbrăcat de rasă, ar putea vinde porţelanuri sau mobilă stil. Îmi arată pe rând cărţi vechi, slavone, latineşti, de prin secolele al XV-lea, al XVI-lea, atrăgându-mi atenţia nu asupra a ceea ce cuprind ele (cine le mai citeşte? Poate câte un cercetător răzleţ), ci asupra legăturilor, ornamentelor. Constat că, înainte de a deveni scamă, cărţile devin obiecte. Şi nici obiectul nu e scutit de primejdii. Legăturile au devenit fragile, trebuie desfăcute cu atenţie. Hârtia se arată din ce în ce mai vulnerabilă. Unele pagini, îngălbenite, aproape se fărâmiţează. Va veni, probabil, o zi când cărţile vechi nu vor mai putea fi răsfoite pentru a nu avea soarta Ceciliei Metella. Trec tăcut prin faţa rafturilor fără să mă mai opresc. Călugărul nu bănuieşte ce gânduri îmi trec prin cap şi, calm, îmi întinde un nou volum. Încă unul? N-am văzut destule, la fel de vechi şi la fel de uzate? Din politeţe, deschid totuşi cartea. Pe pagina de gardă, jos, observ o frază scrisă, cu cerneală spălăcită acum de vreme, de un anume călugăr Cozma, o frază care mă lasă perplex: „Când vei găsi ceva (vrednic de însemnare) şi nu vei avea hârtie să scrii, scrie (chiar) pe hainele tale”.

Nici azi nu sunt sigur că am înţeles bine aceste vorbe. Singura explicaţie pe care am reuşit să mi-o dau pleacă de la ideea că hainele sunt şi mai puţin durabile decât hârtia. Într-o viaţă de om schimbi multe. Deci, nu caducitatea mărturisirii are importanţă, ci cât de urgentă e această mărturisire! Cât de urgent e gândul pe care vrei să-l exprimi.

Arta şi minciuna

Fra Angelico ne dă impresia că oamenii pe care i-a cunoscut el nu trebuiau să plângă decât din cauza fericirii. A minţit? Nu, pictorii Renaşterii n-au minţit. Numai că ei îmi amintesc întrucâtva ce zice undeva Gaëtan Picon, că arta şi minciuna împărtăşesc şi una şi alta sentimentul unui gol iniţial, cu deosebirea fundamentală că în timp ce mincinosul nu vrea decât să umple în grabă golul, artistul se apucă să trăiască în acest gol.

Originale şi reproduceri

Dispreţuind reproducerile, exact în măsura în care le proliferează, epoca noastră uită că, în ciuda măsurilor drastice de climatizare luate în muzeele moderne, unele procese de alterare a culorilor par să continue. Lent, imperceptibil, dar par să continue. Timpul colaborează mai departe cu pictorii, chiar dacă între el şi tablouri au fost puse armuri de sticlă şi spaţiu vid. Acţiunea lui a fost serios limitată, dar nu făcută imposibilă. Astfel că *Gioconda* celor din secolele următoare s-ar putea să nu mai fie nici măcar *Gioconda* pe care o vedem noi. Şi poate că, mai târziu, cei care vor vrea să vadă *Gioconda,* aşa cum o vedem noi, nu se vor mai duce la Luvru, ci vor deschide albumele din secolul al XX-lea, admiţând că aspectul acestor reproduceri nu se va schimba la rândul său. Oricât de straniu sună ideea că o reproducere s-ar putea să fie într-o zi mai fidelă decât originalul însuşi, ea nu-i lipsită, cred, de un oarecare temei. Şi nu-i exclus să se ajungă într-o zi la concluzia că, pentru a păstra imaginea iniţială a originalelor, există o singură soluţie: ca, imediat ce autorii le-au terminat de pictat, să se facă nişte bune reproduceri care să fie tezaurizate. În acest

caz, iubitorii de artă se vor duce mai târziu în muzee numai pentru a vedea cât de mult s-au depărtat de starea lor iniţială unele tablouri şi pentru a observa opera timpului care a continuat să lucreze, să le degradeze sau, cine ştie, să le desăvârşească, poate. Căci timpul însuşi pictează, zicea Goya.

Anacronici

„Anacronic” nu are neapărat un sens peiorativ. Giordano Bruno a fost anacronic într-o epocă dominată de obedienţă faţă de dogmele Inchiziţiei. Şi, într-un fel, toţi martirii au fost nişte anacronici. Numai aşa au putut fi atât de uşor striviţi sub privirile aprobatoare sau resemnate ale celorlalţi. Dar tocmai anacronicii au ajutat uneori timpul să se purifice.

De gustibus

Istoria gustului ne oferă o listă lungă de întâmplări jenante. *Rondul de noapte* al lui Rembrandt a stârnit un cor de proteste. Van Gogh a vândut un singur tablou în timpul vieţii. El Greco a fost redescoperit după ce două secole a fost ignorat. S-a râs de Gauguin, sfinţii plebei ai lui Caravaggio au fost socotiţi prea realişti, nişte arcaşi dornici să-şi arate măiestria n-au găsit altă ţintă decât ochii lui Platon şi Aristotel din *Şcoala din Atena* a lui Rafael, călugării mănăstirii Santa Maria delle Grazie din Milano au tăiat *Cina cea de taină* a lui Leonardo pentru a deschide o uşă în perete între sala de mese şi bucătărie, oratorii Academiei lui Colbert cereau să fie exclus Evul Mediu din artă şi să fie înlăturaţi elefanţii din povestirile cu Por împărat („pentru a nu pomeni de un mijloc de

locomoţie neutilizat în escadroanele noastre”), iar subtilul Lorenzo Magnificul îl prefera, totuşi, dintre toţi pictorii timpului său pe Antonio Pollaiuolo. Edictul lui Teodosie, care cerea să fie ştearsă urma zeilor păgâni, făcea din Fidias şi Praxitele pseudonime ale diavolului. Şi chiar acum, unii se mai întreabă ce este pictura: tabloul lui Apelles la care, zice legenda, veneau în antichitate păsările să ciugulească boabele de struguri, într-atât strugurii păreau struguri adevăraţi, sau umbrele care înconjoară filosofii lui Rembrandt.

Aşa că aveau dreptate filosofii scolastici să zică: *De gustibus... non disputandum.*

Lecţie de istorie

Câtă vreme frontul fusese, între 1914 şi 1916, undeva departe de România, *kanonirul Mecsandru* Paleriu şi ceilalţi camarazi ai săi, din regimentul de români ardeleni aflat în armata lui Mackensen, au acceptat legile aspre ale războiului, potrivit cărora, prin simplul fapt că poartă o altă uniformă, omul din faţa ta devine un „inamic”. Apropiindu-se, prin noroaiele Bulgariei, de Dunăre, regimentul a jurat, într-o noapte, că, din acel moment, va trage „toate gloanţele spre stele”. Nu cred că aveam mai mult de patru ani când, datorită acestei „lecţii de istorie”, am priceput că „ţara” începe acolo unde până şi necunoscuţii încetează să fie străini.

IV
Pagini răzleţe

Într-o gară

Dimineaţa e abia presimţită şi totuşi
sunt destui călători care vin şi călători care pleacă.
De ce vin? De ce pleacă?
Dar e prea devreme să întreb.
Filosofii, istoricii, profeţii şi toţi ceilalţi care se ocupă
cu sensul existenţei dorm încă. Au citit până noaptea târziu
şi nu pot să-i trezesc la o oră atât de nepotrivită.
Există şi călători care stau şi aşteaptă, bineînţeles
în sala de aşteptare, cuminţi, dar şi pe peroane. Ce aşteaptă?
Dorm însă şi psihologii sau cum se mai cheamă cei care ştiu
câte lucruri poate să aştepte un om şi, în general, ce rol are
aşteptarea în lume. Nici pe ei nu pot să-i trezesc. Sunt obosiţi,
extenuaţi de probleme serioase, nu se cade să-i deranjez
pentru un fleac, fiindcă eu în gara aceasta, în dimineaţa aceasta,
care nu e încă dimineaţă, e jumătate noapte,
nu ştiu de ce stau oamenii prin sălile de aşteptare ale veacului.
Unii au renunţat să aştepte. Au aţipit, pur şi simplu,
între două ţipete de locomotivă. Au uitat de veniri,
au uitat de plecări, au uitat de vacarmul din gară. E bine? E rău?
Nu ştiu. Cei care ne explică astfel de lucruri complicate
dorm şi ei. E normal. Sunt din ce în ce mai multe întrebări

1

şi ei trebuie să dea din ce în ce mai multe explicaţii
în timp ce inexplicabilul creşte ca o noapte imensă sau
ca o dimineaţă imensă. Încât, stau mai departe în această
jumătate de mirare şi jumătate de spaimă, prudent,
să nu fac o gafă care să atragă atenţia celorlalţi asupra mea.
Ar întoarce toţi capul. Ce caută ăsta aici,
într-o gară, cu întrebările lui? Aci nu e oracolul din Delfi.
Aici oamenii vin şi pleacă, aşteaptă sau moţăie,
dar nimeni, absolut nimeni nu-şi permite să pună întrebări.
Deci, mă strecor din gară
tiptil şi plec să umblu pe străzi. E mai bine.
Singurul lucru care mă-ncurcă e că nu ştiu
la ce oră se scoală filosofii, istoricii, profeţii, psihologii
şi cei care ne explică lucrurile complicate, prin urmare
nu ştiu cât va trebui să umblu fără noimă pe străzi.
Şi nu pot nici să întreb trecătorii. Risc
să nimeresc vreunul dispus să mă ia peste picior
şi să râdă. „Nu ştiai? Ne-am hotărât să venim, să plecăm,
să aşteptăm şi chiar să murim fără să ne mai punem întrebarea
de ce. Lumea s-a transformat într-o gară, nu vezi?”
Mai bine nu întreb. Tac şi mă uit la ferestre.

Zodia racului

Ce bine ar fi fost să fiu un rac autentic,
să merg constant înapoi.
Te-aş întâlni printre amintiri
şi după ce te-aş găsi nu ţi-aş mai da drumul,
te-aş târî cu mine înapoi,
să ne iubim tineri şi vinovaţi,
după care, mereu înapoi, te-aş târî mai departe,
spre copilărie,
ne-am juca inocenţi,
până ce, obosiţi de joc şi de inocenţă,
am dispărea într-un mit.
Dar nu sunt un rac autentic, în zadar mă tot laud cu zodia mea,
sunt condamnat să merg înainte
şi tot ce pot e să târăsc între cleştile mele de rac
toată memoria mea, fără să cedez nimic, nimic, nimic,
cu riscul că povara ei uriaşă să mă ucidă într-o zi.

Perplexitate

Tu spui, liniştit: „adevăr”.
Ei se uită la tine şi tac,
fără să priceapă ce vrei,
dar pentru că sunt oameni educaţi
întreabă: „Cât costă?”.
Tu le arăţi mâinile goale,
dar ei nu mai pricep gestul de mult
şi, nedumeriţi, dau să plece.
Tu alergi şi le spui: „speranţă”.
Politicoşi, ei se opresc şi te întreabă
încă o dată: „Cât costă?”.
Iar tu nu ştii ce valoare are speranţa. Şi taci.

Aproape vară

Era aproape vară atunci,
era aproape vară, cu siguranţă,
credeam în vară şi o aşteptam,
mă gândeam ziua şi noaptea
ce vară dezlănţuită va fi,
era aproape vară şi nu ştiu ce s-a întâmplat,
am dormit prea mult, poate, visând
şi e aproape iarnă acum.

Contradicţie

„Există o singură plăcere, aceea de a fi viu,
tot restul e mizerie.” Dar omul care a scris această frază
s-a sinucis. Se chema Cesare Pavese.

Violenţa calmului

Procuratura R.S. România
Procuratura Locală Sector 1
Localitatea Bucureşti
1989, luna iulie, ziua 12

Destinatar: Paler Octavian
Bucureşti
B-dul Eroilor Nr. 2
Sectorul 5

Sunteţi invitat a vă prezenta la această unitate de procuratură cu sediul în str. Danielopol nr. 4, sectorul I, camera nr. 274 în ziua de 13 iulie, anul 1989, ora 12,00 pentru a fi ascultat ca... în cauza privind...

Procuror,
Indescifrabil

E un carton dreptunghiular care mi-a fost trimis azi, după-amiază, prin curier, în timp ce lipseam de-acasă. Ce vor, oare, de la mine? Să fie vorba de întâmplarea de la vamă? Îmi impun să rămân calm şi mă întind pe canapea, însă nu reuşesc să adorm. Într-un târziu, mă decid să iau un somnifer.

Vameşa mi-a surâs când m-am apropiat de masa ei şi am sperat că, în ciuda presentimentelor mele rele, totul va merge bine. În definitiv, la coletele primite până acum, n-au tăiat niciodată pachetele de cafea. Dar am subestimat consecinţele faptului că I. îmi zisese la telefon: „Să vă uitaţi în cafea”. Vameşa a început cu sticla

de apă de colonie. A căutat meticulos în cutie şi a găsit o tăietură de ziar cu un text alături de care era fotografia lui Mircea Eliade. A luat apoi pachetul de cafea. L-a desfăcut şi a început să îndese un cuţit printre boabe. Nemulţumită de acest sondaj, a vărsat conţinutul într-o pungă de plastic, scoţând la iveală o altă tăietură, dintr-o revistă tipărită (cred) în limba română. „Nu pot să vă dau coletul, mi-a zis. Trebuie să anunţ. Vă rog săi aşteptaţi pe coridor.” Mă înroşisem, probabil, din pricina senzaţiei că nimerisem într-o postură ridicolă. După câteva minute, o funcţionară a venit şi mi-a cerut buletinul de identitate. Dar n-a trecut mult şi mi l-a restituit, împreună cu conţinutul coletului. Astfel, comedia s-a terminat. Cel puţin, aşa am crezut.

Mă plimb pe coridoarele Tribunalului, sâcâit de gândul că am intrat, fără voia mea, într-un rol pe care nu pot să-l joc decât foarte prost. „La etajul I, pe stânga”, mi s-a explicat la poartă când am întrebat de camera 274. Camera cu acest număr se află chiar la capătul coridorului. Pe uşă scrie: „Procuror-şef al sectorului I”. Intru şi îi arăt cartonul unei secretare: „Am fost chemat aici”. Secretara aruncă o privire neglijentă pe citaţie şi îmi spune pe un ton înţepat: „încă n-a venit. E într-o acţiune. Aşteptaţi pe coridor”. Trece un sfert de oră, trece o jumătate de oră, secretara iese din când în când, îi apostrofează pe cei care, văzând-o, se îndreaptă spre uşă, cu speranţa că ea îi va invita înlăuntru, apoi, după ce pune ordine pe coridor, se retrage. Ca să mă calmez, încep să fac presupuneri. De ce am fost chemat, oare, la sectorul I? Eu locuiesc în sectorul V. Cineva îmi spusese că, de fapt, procurorul-şef se găsea în birou. Avea audienţe. Atunci de ce m-a minţit secretara? După trei sferturi de oră apare un individ îmbrăcat în haine maron, cu ochelari fumurii. Avansează pe coridor foarte important. „Acesta trebuie să fie, îmi zic. Să vedem unde

intră.” Fără să bată la uşă, pătrunde ca la el acasă în camera 274. Acum sunt convins că, peste cinci minute, voi fi chemat. Dar mai aştept aproape o jumătate de oră fără să se întâmple nimic. În cele din urmă, individul cu ochelari fumurii revine şi se îndreaptă, la fel de important, spre ieşire. Mă hotărăsc să mai stau cinci minute şi să plec. În capătul scărilor observ, acum, un ins scund, îmbrăcat într-un costum gri-deschis şi cu o geantă diplomat în mână. Trece şi, după câţiva paşi, întoarce capul. Ezită, o clipă, apoi mi se adresează: „Dumneavoastră sunteţi Octavian Paler?”. Răspund morocănos: „Eu”. Face un gest obosit, pe care-l pot interpreta şi ca scuză pentru întârziere şi ca rugăminte pentru a mai aştepta puţin, zicând: „Imediat”. Peste câteva minute, secretara mă invită, dar nu la camera 274, ci în alta. Sunt două birouri în încăpere. La cel de lângă uşă nu se află nimeni. Procurorul, sau ce este el, care va discuta cu mine, e aşezat la biroul de lângă fereastră. În faţa biroului, un scaun: „Luaţi loc”. Se scuză pentru întârziere, motivând că n-a depins de el. Zic: „De ce m-aţi chemat?”. Are un dosar în faţă. Alături, un maldăr de foi albe. Frunzărind maşinal dosarul, îmi spune, oarecum jenat: „Noi trebuie să dăm curs... Există o sesizare împotriva dumneavoastră de la Direcţia Generală a Vămilor”. Aşadar, despre povestea de la poştă e vorba. Aflu că aş fi fost nervos, agresiv, semne evidente ale furiei mele că fusesem prins, dar, în mod curios, tocmai această născocire mă calmează. Îi zic, relaxat, procurorului: „Vi se pare posibil să se repeadă cineva la o funcţionară, să-i smulgă din mână «corpul delict», să-l nimicească, iar aceasta să-i dea, liniştită, actele şi coletul?”. Procurorul nu înţelege de ce am devenit vesel, îmi cere, politicos, „o declaraţie” şi mă conformez. Deşi sunt răpus de căldură, înnegresc mai multe pagini, dominat de impresia că viaţa mea e o glumă. În timp ce scriu, îmi aduc aminte că la Bruxelles am căutat, cândva, o carte cu un titlu bizar: *Violenţa calmului.*

SERIA DE AUTOR

OCTAVIAN

PALER

„În *Rugaţi-vă să nu vă crească aripi* Paler utilizează simbolurile pentru a pune în scenă înfruntarea sa preferată: trecut *versus* prezent. Autorul face parte din galeria marilor pesimişti: e complet lipsit de acea orbire atât de necesară câteodată supravieţuirii. Privirea lui e întotdeauna îndreptată spre trecut, însă nu spre unul «glorios» (varianta banală a pesimismului), ci tocmai spre acela pictat în culorile înfrângerii. Dacă privirea aruncată în viitor a Casandrei îi aducea acesteia moartea, privirea întoarsă spre trecut, pentru a-l pune mereu în oglinda strâmtă a prezentului, va condamna gânditorul, în orice societate, la singurătate...“

Bogdan-Alexandru Stănescu

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-1730-2

www.polirom.ro